

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

Emre Semih ÖRS

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

AYDIN-2021

T.C

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

2021-YL- 139

**TÜRKİYE’DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ**

HAZIRLAYAN

Emre Semih ÖRS

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

AYDIN-2021

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz bir şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../2021

İmza

Emre Semih ÖRS

ÖZET

TÜRKİYE’DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

Emre Semih ÖRS

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

2021, XV + 114 Sayfa

İktisat teorisi, finansman mevcudiyetinin ekonomik büyümeyi desteklemek için temel bir koşul olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal gelişme, yatırım ve büyüme sürecini destekleyen kurumların, araçların ve pazarların kurulmasını ve genişletilmesini içermektedir. Finansal araçların oynadığı rol, daha karlı projelere sahip şirketlere kredi şeklinde kanallandırmak için toplumdan kaynakları ele geçirmek ve böylece daha fazla ekonomik büyümeyi teşvik etmektir. Finansal sektör krediler yoluyla ekonomik büyüme girişiminde ve sermaye birikiminin oluşumunda önemli ve kritik bir role sahiptir. Bu hususta krediler, bu tasarruflardan elde edilen fonların reel yatırımlara yönlendirilmesini sağlamaktadır.

Ülkelerde ekonomik gelişme ve büyüme için finans sektörünün reel sektör ile paralel gelişmesi zorunludur. Yatırımcılar için kullanılabilir fonların dolaylı yoldan ve minimum maliyetle transferi, finans sektörünün sağlıklı işlemesine bağlıdır. Bu nedenle, finansal gelişmenin ve banka kredisi mevcudiyetinin ekonomik büyüme üzerindeki rolü, araştırmacılar tarafından daha kapsamlı bir şekilde araştırılmaktadır.

Çalışmada banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki doğrudan ilişki incelenmiştir. Bu hususta amaç, Türkiye’de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 2003 ve 2020 yılları arasında ortaya koymaktır. Bahsi geçen yıllar dahilinde çeyreklik veriler kullanılarak Engle-Granger Eşbütünleşme yöntemi yardımıyla analiz gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlarda banka kredilerinin hem uzun hem de kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, ampirik literatür ile desteklenebilir niteliktedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Banka Kredileri, Ekonomik Büyüme, Türkiye Örneği, Ampirik Analiz, Eşbütünleşme Yöntemi

ABSTRACT

THE IMPACT OF LOAN ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Emre Semih ÖRS

MSc Thesis at Economics

Supervisor: Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

2021, XV + 114 pages

The economic theory reveals that the availability of finance is a fundamental condition for supporting economic growth. It includes the establishment and expansion of institutions, tools, and markets that support financial development, investment, and growth. Financial intermediaries play a role to capture resources from the community to channel them in the form of loans to companies with more profitable projects, thereby promoting greater economic growth. The financial sector plays an important and critical role in initiative of economic growth and capital accumulation through lending. In this regard, loans ensure that the funds obtained from these savings are directed to real investments.

For economic development and growth in countries, it is imperative that the financial sector develops in parallel with the real sector. The indirect and minimum cost transfer of available funds for investors depends on the sound functioning of the financial sector. Therefore, the role of financial development and availability of bank loans on economic growth is explored more extensively by researchers.

The direct relationship between bank loans and economic growth has been examined in the study. The purpose of this issue, its impact on the economic growth of bank loans in Turkey between 2003 and 2020 reveals. The analysis was performed with the help of the Engle-Granger Cointegration method by using quarterly data within the aforementioned years and it was determined that bank loans have positive and significant effects on economic growth in both the long and short term. In addition, the results obtained can be supported by the empirical literature.

KEYWORDS: Bank Loans, Economic Growth, The Case of Turkey, Empirical Analysis

ÖNSÖZ

Yüksek lisans öğrenimime başladığımdan beri hem ders hem de tez aşamasında, her türlü desteğini benden esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR'e içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez aşamasında değerli görüşleri ile beni aydınlatan değerli arkadaşım yüksek lisans öğrencisi Hatun SEVER'e katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Bugüne kadar benim için her türlü fedakârlığı yapan annem Nilgün ÖRS'e, babam Kemal ÖRS'e ve ablam Seda SAĞLAM'a minnetlerimi sunarım.

Emre Semih ÖRS

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
1. FİNANSAL SİSTEM İÇERİSİNDE BANKA KREDİLERİNİN YERİ	4
1.1. Finansal Piyasalar	4
1.1.1. Para Piyasası	6
1.1.2. Sermaye Piyasası	9
1.1.3. Finansal Aracı Kurumlar	12
1.2. Bankacılık ve Bankacılık Sisteminin Yapısı	14
1.2.1. Bankacılık Kavramı	14
1.2.2. Bankaların Temel Fonksiyonları	15
1.2.3. Banka Türleri	17
1.2.3.1. Merkez bankası	17
1.2.3.2. Ticari bankalar	18
1.2.3.3. Katılım bankaları	19
1.3. Genel Anlamda Kredi Kavramı	20
1.3.1. Kredinin Tanımı	20
1.3.2. Kredilerin Temel Unsurları	20

1.3.3. Kredilerin Sınıflandırılması.....	22
1.4. Türkiye’de Bankacılık Sistemi ve Banka Kredilerin Gelişimi.....	24
1.4.1. Osmanlı Devleti Döneminde Bankacılık Sistemi.....	24
1.4.2. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bankacılık Sisteminin Gelişimi	25
1.5. Banka Kredileri ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki.....	31
1.5.1. Banka Kredileri ile Tüketim ve Harcamalar Arasındaki İlişki.....	31
1.5.2. Banka Kredileri ile Fiyatlar Genel Seviyesi ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki.....	32
1.5.3. Banka Kredileri ile Yatırım ve İstihdam Arasındaki İlişki.....	34
1.5.4. Banka Kredileri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki.....	36
1.6. Türkiye’de Ekonomik Krizlerin Bankacılık ve Krediler Üzerindeki Etkisi.....	37
1.6.1. 5 Nisan 1994 Krizinin Etkileri	37
1.6.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Etkileri	42
1.6.3. 2008 Küresel Krizin Etkileri	46
1.7. Türkiye’de Bankacılık Sektörü ve Banka Kredilerinin Gelişimi	49
2. BÖLÜM.....	53
2. EKONOMİK BÜYÜME: KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM.....	53
2.1. Kavramsal Çerçeve Ekonomik Büyüme.....	53
2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	53
2.1.2. Ekonomik Büyümenin Niteliği ve Unsurları.....	54
2.1.3. Ekonomik Büyümenin Özellikleri.....	56
2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri.....	58
2.2.1. Fiziksel ve Beşerî Sermaye	61
2.2.2. Teknolojik Gelişme	62
2.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	63
2.3. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	65

2.4. Ekonomik Büyüme Teorileri	66
2.4.1. Klasik Büyüme Teorileri	66
2.4.2. Modern Büyüme Teorileri	70
2.4.3. Neo-Klasik Büyüme Teorileri	73
2.4.4. İçsel Büyüme Teorileri	76
3. BÖLÜM	80
3. TÜRKİYE’DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ	80
3.1. Literatür Taraması	80
3.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	84
3.3. Veri Seti ve Yöntem	85
3.3.1. Birim Kök Testi	87
3.3.2. Nedensellik Analizi	89
3.3.3. Eş Bütünleşme Analizi	91
3.3.3.1. Uzun dönem eş bütünleşme analizi	91
3.3.3.2. Kısa dönem eş bütünleşme analizi	93
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	96
KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ	115

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Finansal Piyasalar ve İşleyişi.....	5
Şekil 1.2. Para Piyasası Araçları.....	7
Şekil 1.3. Sermaye Piyasası Araçları.....	11
Şekil 1.4. Finansal Aracıların Bileşenleri.....	13
Şekil 1.5. Bankaların Temel Fonksiyonları.....	16
Şekil 1.6. Kredi Kavramının Analizi.....	20
Şekil 1.7. Kredilerin Temel Unsurları.....	22
Şekil 1.8. Genel Çerçeve Kredi Türleri.....	23
Şekil 1.9. Temel Çerçeve Kredi Türleri.....	23
Şekil 1.10. 2008 Küresel Krizinin Nedenleri.....	47
Şekil 2.1. Üretim İmkanları Eğrisi.....	56
Şekil 2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyici Faktörleri.....	60
Şekil 2.3. DYY ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Bağlantının Temel Belirleyicileri.....	64
Şekil 2.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	78

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Harrod – Domar Modelinin Temel Varsayımları.....	72
Tablo 2.2. Solow Modelinin Temel Varsayımları	74
Tablo 2.3. İçsel Büyüme Modeli Varsayımları	77
Tablo 3.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler	86
Tablo 3.3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	90
Tablo 3.4. Uzun Dönem Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları	91
Tablo 3.5. Kısa Dönem Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları.....	93

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1.1. Türkiye’de 1993-95 Yılları Arasında Yurtiçi Toplam Kredi Hacmi	40
Grafik 1.2. Türkiye’de 1998-2002 Yılları Arasında Yurtiçi Toplam Kredi Hacmi	45
Grafik: 1.3. Türkiye’de 2003-2009 Yılları Arasında Toplam Yurtiçi Kredi Hacmi	48
Grafik: 1.4. Türkiye’de Güncel Banka Dağılımı	49
Grafik 1.5. Türk Bankacılık Sektöründe Güncel Şube Dağılımı.....	49
Grafik: 1.6. Türk Bankacılığının Aktif Büyüklüğünün GSYH’ye Oranı	50
Grafik: 1.7. Türk Bankacılık Sektörünün Mevcut Toplam Varlık ve Yükümlülükleri	50
Grafik: 1.8. Türk Bankacılık Sektöründe Kredilerin Gelişimi	51
Grafik: 1.9. Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı	51

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	: Borsa İstanbul
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MB	: Merkez Bankası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VDMK	: Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler

GİRİŞ

Finansal piyasalar, temel olarak alıcılar ve satıcılar arasındaki menkul kıymet takasına imkan sağlamaktadır. İktisat teorisi, finansman mevcudiyetinin ekonomik büyümeyi desteklemek için temel bir koşul olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal gelişme, yatırım ve büyüme sürecini destekleyen kurumların, araçların ve pazarların kurulmasını ve genişletilmesini içermektedir. Finansal araçların oynadığı rol, daha karlı projelere sahip şirketleri kredilere yönlendirerek toplumdan kaynakları ele geçirmek ve böylece daha fazla ekonomik büyümeyi teşvik etmektir. Finansal sektör krediler yoluyla ekonomik büyüme girişiminde ve sermaye birikiminin oluşumunda önemli ve kritik bir role sahiptir. Bu hususta krediler, bu tasarruflardan elde edilen fonların reel yatırımlara yönlendirilmesini sağlamaktadır.

Ülkelerde ekonomik gelişme ve büyüme için finans sektörünün reel sektör ile birlikte gelişmesi gerekmektedir. Yatırımcılar için kullanılabilir fonların dolaylı yoldan ve minimum maliyetle transferi, finans sektörünün sağlıklı işlemesine bağlıdır. Burada finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki etkileşim banka kredileri yoluyla sağlanmaktadır. Banka kredilerindeki gelişme ekonomik büyüme sürecinde bireyler yanında firmaların da ihtiyaç duyduğu finansman kaynağının temininde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu konu; yatırım, harcamalar, tüketim, istihdam olanakları, sermaye birikimi gibi birçok farklı kanal ile gerçekleşmektedir.

Finansal sistemin temel işlevi, fonlama yapan birimlerden fon ihtiyacı olan birimlere fon transferini sağlamaktır. Finansal sistem içerisinde krediler ise anlık likitide sorunu çeken üreticiler ve tüketiciler için önemli bir finansman kaynağı olarak ele alınabilir. Dolayısıyla bu ilişkinin varlığı, ülkelerin ekonomik büyümesinde aktif bir role sahiptir. Ancak burada, üzerinde durulması gereken bir diğer husus hem üretici hem tüketici kesimler için kullanılabilir fonların doğrudan ve minimum maliyetle transferi finans sektörünün sağlıklı işlemesi ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle, finansal gelişmenin ve banka kredisi varlığının ekonomik büyüme üzerindeki rolü, araştırmacılar tarafından ilgi gören bir konu olmuştur. Özellikle bu konunun önemi 1970'lerde, iktisatçılar tarafından kredi ve finansın öneminin yeniden keşfedildiği ve vurgulandığı dönemde artış göstermiştir.

Finansal gelişme, banka kredilerinin doğrudan ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarabilmesi adına önemli bir olgudur. Ancak finansal gelişme

kavramının incelenmesi, sadece iktisadi aktörlerin veya değişkenlerin istikrarlı olması ile sınırlı olmayıp, toplumsal ve hukuki süreçlerin deneyimsel birikimi veya sağlıklı işlemesi ile de yakından ilgilidir. Dolayısıyla bu kavramın ele alınması, banka kredilerinin spesifik olarak büyüme kavramı üzerindeki etkilerini arka planda tutmaktadır. Banka kredilerinin doğrudan büyüme ile ilişkisinde dikkat çeken ön önemli faktör, faiz oranlarıdır. Diğer bir ifadeyle, bir fon transferinin doğrudan ekonomi üzerindeki etkileri ele alındığında, maliyet unsuru dikkat çekmekte ve bu transferin ekonomik etkileri üzerinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Finansal gelişme ve banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalarda birçok farklı sonuç elde edildiği görülmektedir. Genel kanı, banka kredilerinin büyüme üzerine pozitif etkisi üzerine yoğunlaşsa da araştırma sonuçlarının farklı ülkelere göre farklı sonuçlar taşıdığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi heterojen bir konu niteliğindedir. Ayrıca bu durumun hem pozitif hem de normatif bakış açısı altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Yani, yapılan araştırmalardan elde edilen bulguların farklılıkları sadece ülkelerin farklı düzeylerdeki ekonomik gelişmişlik kalıplarıyla ilişkilendirilmemeli, aynı zamanda, genişleyen kredilerin ekonominin etki ettiği kanallar ile alakalı olmaktadır. Dolayısıyla burada, konunun temel bir kalıp içerisine girmediğine ilişkin vurgunun yapılması, araştırmalarda elde edilen bulguların daha doğru bir sonuca ulaşmasında etkin bir anlayıştır.

Bu çalışmanın temel amacı banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelenmek ve bu ana amaç doğrultusunda Türkiye’de 2003Q1-2020Q1 yılları arasında banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymaya yöneliktir. Söz konusu yıllar için çeyreklik veriler kullanılarak Engle-Granger Eşbütünleşme yöntemi yardımıyla analiz gerçekleştirilen bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde; finansal sistem, bankacılık ve kredi konusunun kavramsal çerçevesi ele alınmakta ve devamında banka kredileri ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişki açıklanmıştır. Burada, birinci bölümde, kredi kavramının ekonomik büyüme üzerindeki analizin gerçekleştirilmesi öncesinde, kredilerin ekonomiyi etkilediği kanallara vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu bölümde Türkiye ekonomisinde bankacılık, banka kredileri ve ekonomik büyüme konularına değinilmekte ve bu hususta ilk olarak Türkiye’de bankacılığın doğuşuna yer verilmektedir. Bu başlık içerisinde Türk bankacılığının doğuşu, gelişimi ve banka kredilerinin genel hatları ele alınmaktadır. Ardından Türkiye’de krizlerin

banka kredileri üzerindeki etkileri ele alınmakta ve sonrasında bankacılık ve krediler hakkındaki güncel yapı sunulmaktadır. Son olarak Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesi, tarihsel olarak araştırılmaktadır.

İkinci bölümde; ekonomik büyüme kavramının hem kavramsal hem de kuramsal çerçevesi ele alınmakta ve bu doğrultuda, ekonomik büyüme kavramının genel tanım ve özelliklerinin bulunduğu başlıklar dışında, teorik alanda ve kronolojik çerçevede konu incelenmekte ve gerekli açıklamalar sunulmaktadır.

Tez çalışmasının son bölümünde; Türkiye’de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ampirik olarak incelenmektedir. Bu amaçla ilk olarak literatür çalışmasına yer verilmekte ve ardından, Engle- Granger Eşbütünleşme modeli yardımıyla 2003Q1-2020Q1 yılları arasında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), Toplam Kredi Hacmi, Faiz Oranları ve 2008 küresel krizine istinaden eklenen kukla değişkenler ile analiz gerçekleştirilmektedir. Eşbütünleşme analizi öncesinde, Nedensellik analizine de yer verilmektedir. Analiz sonrasında gerekli değerlendirmeler yapılmakta ve bu değerlendirmeler sonuç kısmında tartışılmaktadır. Ayrıca analiz sonucunda elde edilen bulgular, ampirik literatür ile desteklenmektedir.

1. BÖLÜM

1. FİNANSAL SİSTEM İÇERİSİNDE BANKA KREDİLERİNİN YERİ

1.1. Finansal Piyasalar

Ekonomik anlamda piyasa, bir alıcının ve satıcının birbiriyle buluştuğu veya iletişim kurduğu yer olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan piyasa üç ana kavramdan oluşmaktadır. Bu üç ana kavram aşağıdaki gibidir (Rodoplu, 2002: 1):

- Alıcı (mal, hizmet ve fon ihtiyacı duyanlar)
- Satıcı (mal, hizmet ve fon arz edenler)
- Pazarlık (alım – satım) konusu

Finansal piyasalar, temel olarak alıcılar ve satıcılar arasında menkul kıymet takası rolünü yerine getirmektedir. Bu husustaki alıcı ve satıcı sıfatındaki ana katılımcılar sırasıyla; firmalar, yatırımcılar, devlet ve mali araçlardır. Sırasıyla bu ana katılımcılar şu şekilde açıklanabilir: 1. Firmalar; genellikle fon toplamak ve bir tesis geliştirmek isteyen gruplar veya kuruluşlardır. 2. Yatırımcılar; ikincil tip katılımcılar olup paralarını verimli yatırım fırsatları elde etmek için tahsis eden kişilerdir. 3. Devlet; piyasa bütünlüğünü sağlamak, yatırımcıları korumak ve menkul kıymetlerin adil fiyatlarının olduğundan emin olmak için devreye giren katılımcıdır. 4. Mali Araçlar; komisyoncular, piyasa geliştiricileri, bankalar, kurumlar zincirindeki dördüncü katılımcı olup temelde yatırımcılar ve yatırım bankacıları gibi firmalar arasında aracı görevi görmektedir. Alıcıların ve satıcıların karşılaştığı birçok piyasa türü varken, satın alınacak varlığın yapısına göre piyasa ikiye ayrılmaktadır. Bu iki piyasa türü aşağıdaki gibidir (Bhagat, 2019):

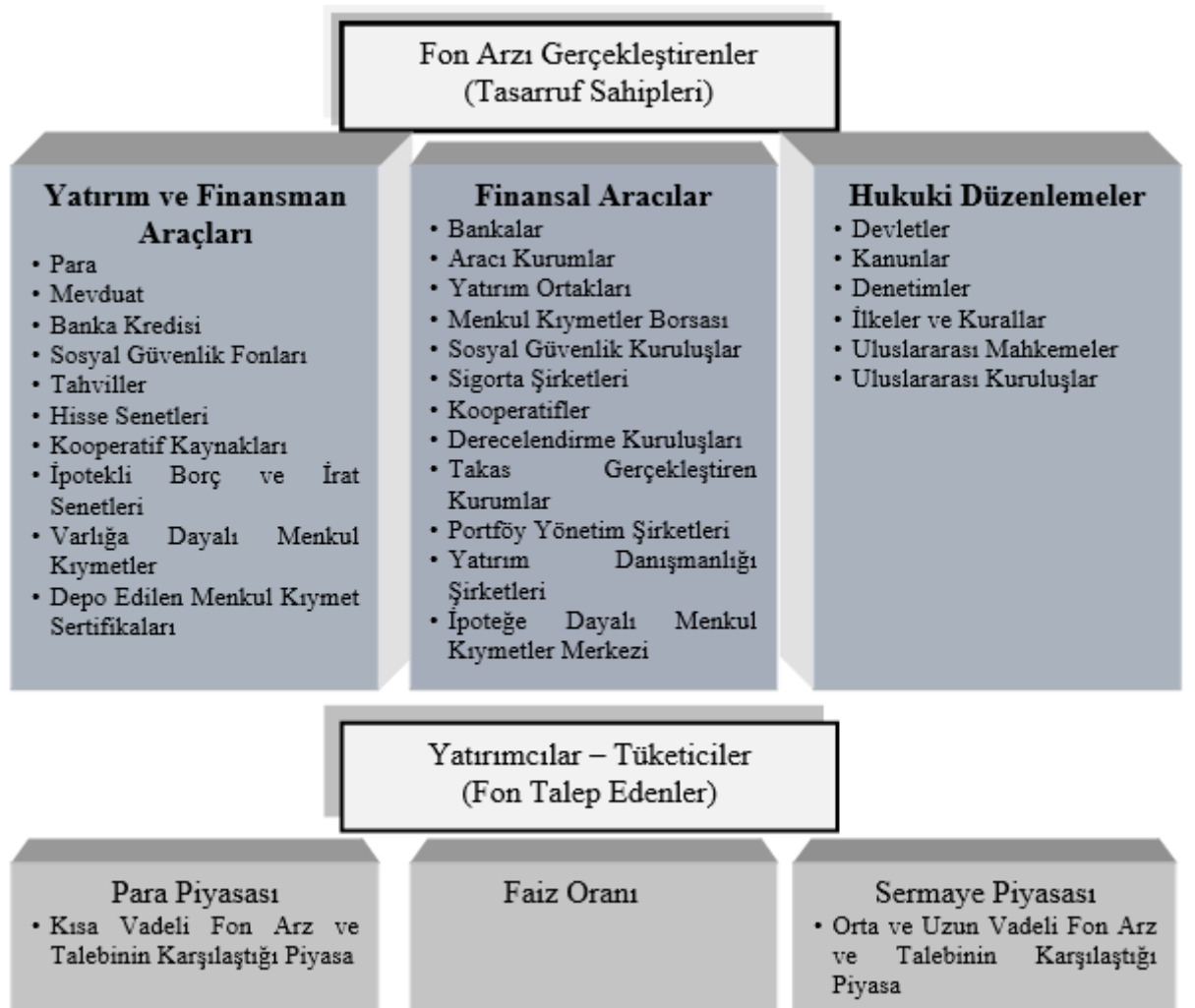
- Reel Piyasa: Mal ve hizmet arz ve talebinin karşılandığı pazarı ifade eder.
- Finansal piyasa: Fon arz ve talebi olan kişi ve kurumların bir araya geldiği ve doğrudan kişisel iletişim gerektirmeyen piyasalardır.

Finansal piyasaların düzgün işlemesi için belirli kriterlere tam anlamıyla uyulmalıdır. Bu anlamda işlemler şeffaf, adil olmalı, içeriden bilgi ticaretini engellemeli ve piyasa suistimalini önlemelidir. Çünkü alıcılar ve satıcılar özellikle finans piyasalarında en etkin şekilde her zaman ve her konumda buluşabilmektedir. Ekonomide, fon sağlayıcıları ile tüketicileri arasındaki ilişki ve bu ilişkilerin kuralları, araçları, aracılar, hukuki ve idari

yapısı finansal sistemi oluşturur. Buna göre finansal sistem beş temele dayanmakta olup, bu husus aşağıda gösterilmektedir (Tunalı, 2006):

- Fon tedarikçileri
- Finansman kaynakları
- Finansman araçları
- Destekleyici kuruluşlar
- Yasal ve idari yapı

Bahsedilen hususlar çerçevesinde, finansal piyasaların oluşumu ve işleyişi Şekil 1.1’de gösterilmektedir.

Şekil 1.1. Finansal Piyasalar ve İşleyişi

Kaynak: Borsa İstanbul (BİST)

Kaynakların fon arz edenlerden bunlara acil ihtiyaç duyanlara verimli bir şekilde aktarılması finansal piyasalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Yani finansal piyasalar, tasarrufların yatırıma tahsis edilebilmesi için kanallar sağlamaktadır. Bunlar, tasarruf sahiplerine çeşitli varlıkların yanı sıra yatırımcıların fon toplayabilecekleri ve böylece tasarruf ve yatırım eylemlerini birbirinden ayırabilecek çeşitli alternatifler sağlamaktadır. Tasarruf edenler ve yatırımcılar, bireysel yetenekleriyle değil, ekonominin sırasıyla yatırım yapma ve tasarruf etme yeteneğiyle sınırlıdır. Dolayısıyla mali piyasalar, ekonomik anlamda gelişmeye, tasarruf ve yatırım oranlarına bağlı olduğu ölçüde katkıda bulunmaktadır. Finansal piyasaların iki ana bileşeni bulunmaktadır. Finansal piyasaların bu iki ana bileşeni alt başlıklar halinde aşağıdaki gibi sunulmaktadır.

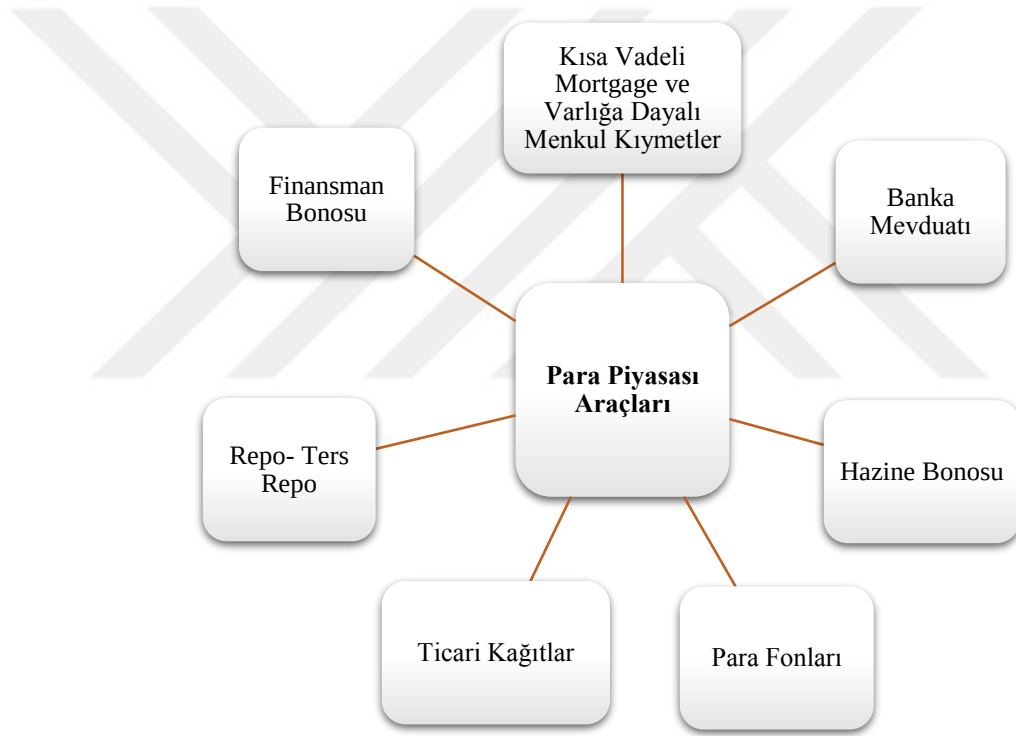
1.1.1. Para Piyasası

Değişim aracı olarak para, “karşılıklı isteklerin değişimi” olarak bilinen takasın zorluklarının üstesinden gelmektedir. Para ayrıca, her iki tarafın da kredibilitésinden bağımsız olarak, borsaları uzlaştırmının bir yolunu sağlayarak, üretimde uzmanlaşmayı kolaylaştırmaktadır. “Parasal hizmetler” sağlamak için parasal varlıkların değeri belirlenmelidir. Parasal varlıklar, gelecekteki mal ve hizmetler için çok az fiyat riski ile ödeme olarak alınacakları bilinciyle herhangi bir şarta tabi tutulmaksızın kabul edilmelidir. Bununla birlikte, ödeme yapmak için meta paranın üretimi ve kullanımı maliyetlidir ve parasal sistemler bu maliyetler sebebiyle meta paranın yerine belirli kurumlar üzerindeki kredi taleplerini ikame edecek şekilde gelişmiştir. Ayrıca meta paranın yerine kredi parasının ikame edilmesi aşamalı olarak ilerlemiştir. Bu hususta parasal hizmetleri elde etmek için talep sahipleri, başlangıçta yatırılan belirli altın veya gümüş kalemlerinden ziyade, geri çekildiklerinde yalnızca altın veya gümüşlerinin eşit bir değerine sahip olma hakkı olan “genel alacaklılar” haline gelmişlerdir (McCallum ve Goodfriend, 1987).

Para piyasası, borç alanların ve verenlerin likidite ihtiyaçlarını çözmek için kısa vadeli fonları değiştirdikleri piyasayı ifade etmektedir. Para piyasası araçlarının, genellikle temerrüt riski düşük, vadeleri bir yılın altında ve pazarlanabilirliği yüksektir. Para piyasaları, kurumsal araçların kredi desteği ile sermaye piyasasında parasal hizmetler ve kısa vadeli finansman sunmaktadır. Yatırımcılar, para piyasası araçlarını düşük faizle finanse etmektedir. Düşük faiz borçluları para piyasalarına çekmektedir. Kırılgan denge, piyasaya sunulan araçların kredi kalitesine olan kolektif güvene bağlı olmaktadır (Goodfriend, 2011: 1).

Para piyasaları, modern finansal sistemlerde merkezi bir yere sahip olup, sermaye piyasasında en çok üç ay ya da daha kısa vadelerde parasal hizmetler ve kredi aracılığı sunmaktadır. Para piyasası, katılımcıların kısa sürede nakit elde etmelerine veya kısa vadeli menkul kıymetlere yatırımlarına olanak sağladığı için bu şekilde adlandırılmıştır (Cook ve LaRoche, 1993; Stigum ve Crescenzi, 2007).

Bireyler, işletmeler ve hükümetler para piyasası araçlarına yatırım yapmaktadır. Düzenlenmiş para piyasası yatırım fonları ve düzenlenmemiş para piyasası araçları aracılığıyla dolaylı olarak yatırım yapmaktadır. Bireysel ve kurumsal yatırımcılar, toptan para piyasası araçlarını dolaylı ve doğrudan edinmektedirler (Pozar vd., 2010: 52). Para piyasası araçları Şekil 1.2.'de gösterilmektedir.

Şekil 1.2. Para Piyasası Araçları

Kaynak: Market Business News (MBN)

Şekil 1.2'de gösterilen para piyasası araçlarından başka olarak para piyasasına ait diğer araçlar da bulunmaktadır. Bu araçlar; banka tahvilleri, banka kabulü, Euro-Dolar, ciro edilebilir mevduat sertifikaları ve faktöring gibi sıralanabilir. Söz konusu araçlar para piyasasının temel özelliklerini taşımakta olup, vadesi bir yıldan kısa olan likit varlıklardır.

Para piyasası araçları, yatırımcılara, söz konusu enstrümanların çok az maliyet ve fiyat riski ile herhangi bir şarta tabi olmaksızın nakit karşılığı bir an önce satılabileceğinden emin olan parasal hizmetler sağlamaktadır. Para piyasası araçlarının değerleri, zaman içinde önemli ölçüde dalgalanma göstermektedir. Bu piyasada ciro, likit yatırım araçlarının parasal döngü sağlamasıdır. Bununla birlikte, normal olarak, para piyasası araçlarına yönelik toplam talep, "bir işletmenin gelirleri, diğerinin harcamaları olduğu" için nispeten sabittir. Ekonomik kuruluşlar, ortalama olarak gelirlerine veya net değerlerine ve negatif olarak faiz fırsat maliyetine bağlı olan ortalama bir para piyasası varlıklarının tampon stoğunu hedeflemeye teşvik etmektedir. Seçim, daha yüksek getirili daha az likit varlıklar yerine para piyasası araçlarını elinde tutarak "likidite stok çıkışlarından" (maliyetli varlık satışları veya maliyetli dış borçlanma gerektiren) kaçınmanın kolaylığını dengelemektedir. Başka bir deyişle, yatırımcılar parasal hizmetler sağladıkları için para piyasası araçlarını düşük faizle finanse etmektedir (Opler vd., 1999).

Para piyasaları, fon talep edenler için daha uygun bir ödünç verilebilir fon kaynağıdır. Fon talep edenler, para piyasasında fonlama için daha az likit, daha uzun vadeli varlıkları menkul kıymetleştirmenin marjinal maliyetinin, para piyasasında fonlama yoluyla tasarruf edilen riske uyarlanmış net faize eşit olacak şekilde arttığı noktaya kadar para piyasası araçları sağlamaktadır. Yatırımcılar, marjinal parasal hizmet getirilerinin, yüksek faizli, daha az likit, daha uzun vadeli varlıklar yerine düşük faizli para piyasası araçlarını elde tutmanın riske uyarlanmış faiz fırsat maliyetine eşit olduğu noktaya kadar para piyasası araçlarını talep etmektedir. Para piyasası faiz oranları, para piyasalarını temizlemek için daha az likit varlıklar üzerindeki faize göre ayarlanmaktadır. Para piyasasında finansman araçlarının üretimi ne kadar az maliyetli olursa, para piyasasında kredi aracılığı o kadar büyük olmakta ve sermaye piyasasındaki başka yerlerde daha az likit varlıklar üzerindeki faize göre para piyasasındaki denge faizi o kadar yüksek olmaktadır (Holmstrom ve Tirole, 1998).

Para piyasaları başlangıçta kısa vadeli varlıkları kısa vadeli menkul kıymetlerle finanse etmek için gelişmiştir. Uluslararası ticareti finanse etmek için yıllardır döviz bonoları kullanılmaktadır. Menkul kıymetler, işletmelerin alacak hesapları ve sermaye piyasasındaki envanter gibi işletme sermayesini finanse etmelerini sağlamak için 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 1980'lerden günümüze, uzun vadeli, likit olmayan nakit akışları, yatırımcıların para piyasası araçlarının sunduğu "örtük parasal hizmetler" karşılığında düşük

maddi faizleri kabul ettiği para piyasalarında giderek “menkul kıymetleştirilmekte” ve finanse edilmektedir (Pozar vd., 2010: 49).

Para piyasası, zaman içinde mevduat bankacılığından büyümüş (Flandreau ve Ugolini 2010) ve bankalar, para piyasasının erken gelişimine üç yolla yardımcı olmuş ve destek vermiştir. Bunlar; bankalar kendi kredilerini borçlunun kredisi ile değiştirerek ciro edilebilir kambiyo senetleri yaratmıştır. Daha sonra bankalar, kredili ticari kâğıt programlarını geri durdurmuştur. Daha yakın zamanlarda, bankalar ciro edilebilir mevduat sertifikaları gibi kendi “yönetilen borçlarını” ihraç etmişlerdir (Simmons, 1951).

Para ve bankacılık ile ilişkili vade ve kredi dönüşümü, uzun zamandır finansal sistemin merkezinde kırılabilirlik yaratmıştır. 2008 küresel ekonomik krizi bu hususta en son örnektir. Yaşanan bu son krizde sadece bankacılık sistemi değil, menkul kıymetleştirmeler yoluyla finanse edilen uzun vadeli ipoteklerin konut fiyatlarının sürdürülemez bir şekilde değerklenmesini tetiklediği para piyasalarını da etkilemiştir (Goodfriend, 2011: 3).

1.1.2. Sermaye Piyasası

Sermaye Piyasası, uzun vadeli borç veya hisse senedi teminatlı menkul kıymetlerin alım satımının yapıldığı finansal piyasa türüdür. Bu piyasada bir yıldan uzun vadeli para işlemleri yapılmaktadır. Sermaye piyasası, dünyanın dört bir yanındaki şirketler için finansman kaynağıdır ve bu piyasada, hisse senedi ve borçlanma araçlarının alım satımı yapılmaktadır. Sermaye piyasaları bir ekonomi için büyümenin motorudur ve tasarruf sahipleri ile işlerini genişletmek için ek finansman arayan şirketler arasında doğrudan önemli bir rol oynamaktadır (Parvez vd., 2017: 729).

Sermaye piyasası, orta vadeli fonların ve uzun vadeli fonların bir araya getirildiği ve iş dünyasına, hükümete ve bireylere sunulan kurumlar ve mekanizmalardan oluşmaktadır. Aynı zamanda sermaye piyasası, hali hazırda ödenmemiş menkul kıymetlerin transfer edildiği süreci de kapsamaktadır. Burada Sermaye piyasası, sermaye tedarikçileri ve kullanıcılarının birbirlerinin görüşlerini paylaşmak için bir araya geldiği ve çeşitli piyasa katılımcıları arasında bir denge sağlanmaya çalışıldığı bir piyasa olarak ifade edilebilir. Menkul kıymetler; bireyin zaman, alan ve varlıklar üzerindeki tasarruf ve yatırım eylemlerini birbirinden ayırmakta ve böylece birlikte yatırım yapılmadan tasarrufların gerçekleşmesine izin vermektedir. Dahası, getiri sağlayan menkul kıymetler, tasarruf

edilecek insanlar dahil mevcut tüketimi gelecekteki tüketime göre daha pahalı hale getirmektedir. Tasarrufların bileşimi, daha azının âtıl para veya üretken olmayan varlıklar şeklinde tutulmasıyla değişir, çünkü öncelikle daha fazla bölünebilir ve likit varlıklar mevcuttur (Gart, 1998).

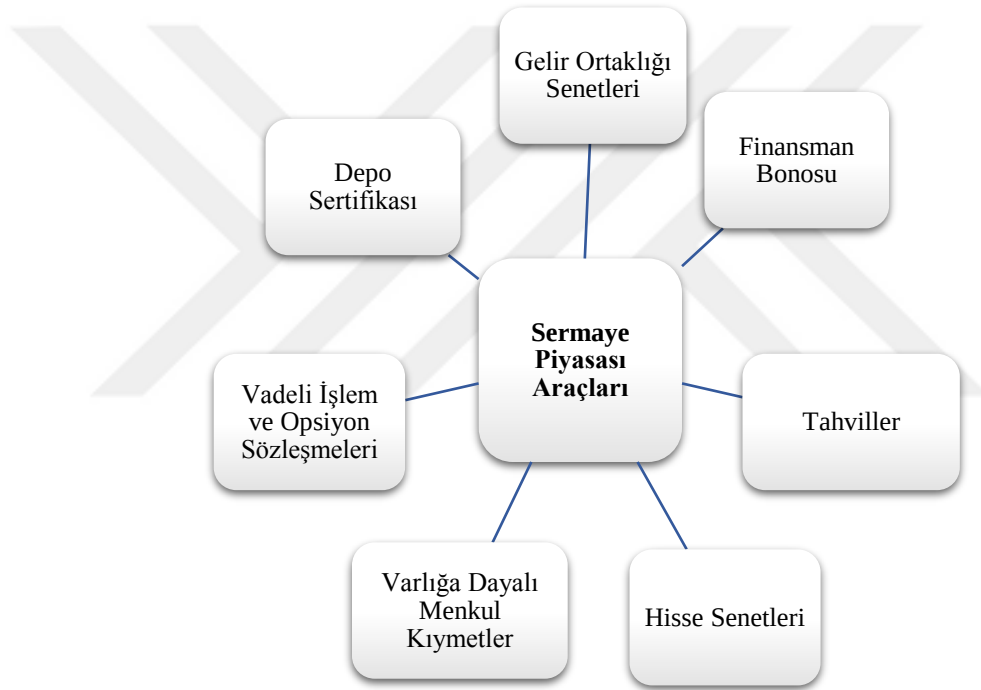
Sermaye piyasaları, bireylerin tasarruflarının artmasını kolaylaştırmakta ve bunları, bir ülkenin ekonomik kalkınması için kullanılabilecek sermaye rezervi içinde bir araya getirmektedir. Sermaye artırımını ve kurumsal menkul kıymet alım satımını yapan yatırımcıların çıkarlarının korunması için verimli bir sermaye piyasası şarttır. Finans piyasalarında yatırımcıların menfaatleri korunmadıkça, özellikle anonim şirketler tarafından sermaye artırımını çok mümkün değildir. Etkin bir sermaye piyasası, sermaye artışı için ayrıca kurumsal menkul kıymet yatırımcılarını koruma mekanizmasına sahiptir (Vashisht ve Gupta, 2005: 5-10).

Sermaye piyasasında hisse senetleri; imtiyazlı hisse senetleri, tahviller, sıfır kuponlu tahviller, teminatlı prim senetleri ve benzerleri gibi hem öz kaynak hem de borçlanma araçları alınıp satılmakta ve her türlü borç verme ve borçlanmayı kapsamaktadır. Hem özel plasman kaynakları hem de menkul kıymetler borsası gibi organize piyasa buna dahildir. Sermaye piyasasının işlevleri aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir (Parasız, 2005: 85):

- Uzun vadeli yatırımları finanse etmek için tasarruf seferberliği,
- Menkul kıymet alım satımını kolaylaştırır,
- İşlem ve bilgi maliyetinin en aza indirilmesi,
- Üretken varlıkların geniş bir yelpazede sahiplenilmesinin teşvik edilmesi,
- Hisseler ve tahviller gibi finansal araçların hızlı değerlemesi,
- Kesin zaman çizelgelerine göre işlem mutabakatını kolaylaştırır,
- Türev ticareti yoluyla piyasa veya fiyat riskine karşı sigorta sunmak,
- Rekabetçi fiyat mekanizması yardımıyla sermaye dağıtımının etkinliğinin iyileştirilmesidir.

Sermaye piyasasının birbirine bağlı ve ayrılmaz iki bölümü bulunmaktadır. Bunlar; birincil ve ikincil piyasalardır. Birincil piyasa; yeni ihraç pazarı olarak da adlandırılan, ilk defa yeni menkul kıymet alım satımının yapıldığı piyasadır. Hem ilk halka arzı hem de daha fazla halka arzı kapsamaktadır. Birincil piyasada fonların harekete geçirilmesi, doğru ihraç ve menkul kıymetlerin özel yerleştirilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. İkincil piyasalar;

daha önce birincil piyasada ihraç edilen menkul kıymetlerin alım satımının yapıldığı piyasalardır. Yani hem borsayı hem de tezgâh üstü piyasayı kapsamaktadır (Aydoğuş, 2006: 6). Özetle sermaye piyasasında hisse senedi ve tahvil gibi uzun vadeli menkul kıymetler işlem görmektedir. Para piyasası gibi sermaye piyasasında da bilgi sorunu, kredilerin faiz oranı riski ve likidite riski bulunmaktadır. Ayrıca sermaye piyasası, yatırımcılara yatırıma ilişkin mevcut bilgilerin kalitesini artırma fırsatı vermektedir. Buna ek olarak, ticaret ortamını destekleyen kurumsal yönetim kurallarının benimsenmesini teşvik etmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Halihazırda var olan menkul kıymetlerin transferine yardımcı olan tüm süreçleri içermektedir. Bu hususta sermaye piyasası araçları Şekil 1.3'te gösterilmektedir.

Şekil 1.3. Sermaye Piyasası Araçları

Kaynak: Tuncer, 2010: 39-45.

Yukarıda Şekil 1.3'te gösterilen sermaye piyasası araçlarına ek olarak birkaç sermaye aracı da bulunmaktadır. Bunlar; yatırım fonları ve katılma belgeleri, borsa yatırım fonları, banka bonoları ve banka garantili döviz senetleri vb.'dir (Tuncer, 2010: 45). Sermaye piyasalarına giren ekonomik birimlerin öncelikli amacı, gelirlerini artırmaktır. Bunun için sermaye piyasası araçlarını kullanmaktadırlar. Bu hususa örnek olarak; şirketler uzun vadede işlerini büyütmek veya gelirlerini artırmak için hisse senedi çıkarmakta ve şirket bonoları satmaktadırlar. Dolayısıyla sermaye piyasası araçları ekonomik birimler için büyük önem taşımaktadır (Masajki, 2019).

1.1.3. Finansal Aracı Kurumlar

Finansal aracilar, tüketiciden yada tasarruf edenlerden borç alan ve yatırım için kaynak ihtiyacı olan şirketlere borç veren birimlerdir (Gorton ve Winton, 2002: 1). Finansal aracilar, müşterilerine sürekli artan değere sahip geniş bir entegre hizmetler yelpazesi sunmaktadır. Esas olarak, finansal araciların faaliyetleri sermaye alıcılarına ve satıcılarına tavsiyelerde bulunmaktan çok çeşitli ekonomik, sosyal ve politik bilgilerin toplanmasına, işlenmesine ve ayrıca finansmanda olduğu gibi doğrudan katılım gerektiren faaliyetlere kadar farklı kategoriler altında gruplandırılabilir. Ayrıca aracılık faaliyetinin kalitesi için bir garanti ve aracilar için bir ek kazanç kaynağı anlamına gelmektedir. Bu hususta finansal araciların sunduğu temel hizmetler aşağıdaki gibidir (Daniela ve Diana, 2008: 902):

- Yatırımcılara yatırım yapma veya sahip olunan portföyün yönetimi ile ilgili sunulan finansal danışmanlık,
- Gerçek ve mali piyasaların denetimi,
- Piyasadaki finansal varlıkların alım satımına ilişkin klasik işlemler ve ayrıca ulusal ve uluslararası ödeme ve uzlaşmalarla ilgili diğer işlemler,
- Ekonomik faaliyetin, ulusal ve uluslararası yatırımların ve dış ticaretin finansmanı,
- Uluslararası ödemeler için banka teminatları,
- Finansal risklere karşı sigortadır.

Finansal aracılığın bir dizi avantajı ve dezavantajı bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası finansal piyasalarda aracılıktan doğan temel avantajlar ve dezavantajlar, finansal araciların kalitesinin bir garantisi olarak kullanıcıları bilgilendirmek, onlara danışmak ve ayrıca doğrudan katılım ile belirlenmektedir. Bu avantajlar ve dezavantajlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Daniela ve Diana, 2008: 902):

Finansal Aracılığın Avantajları;

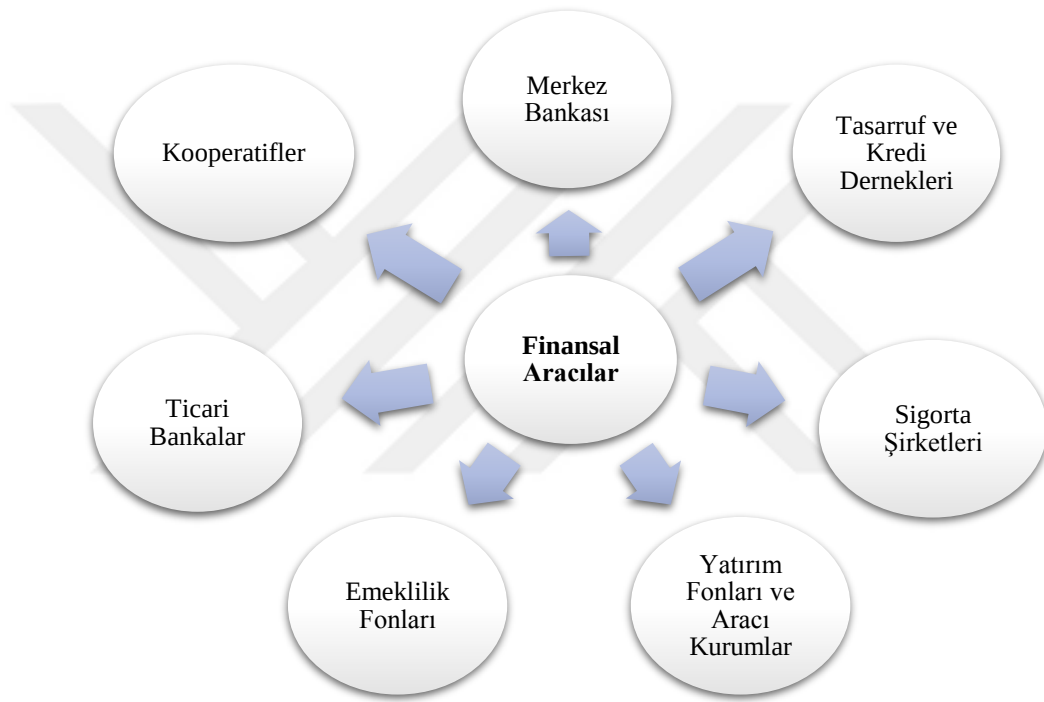
- Yatırımcılara ve sermaye kullanıcılarına sunulan finansal danışmanlık,
- Piyasadaki mevcut bilgileri daha iyi toplama ve değerlendirme imkânı,
- Kullanıcılara ve sermaye sahiplerine sunulan ve bunların bir kısmı aracı kurumlar tarafından devralınan ek imkanlardır.

Finansal Aracılığın Dezavantajları;

- Vergilerin, ücretlerin ve komisyonların toplanması nedeniyle büyük işlem maliyetleri,

- Uluslararası finans piyasasıyla doğrudan temasın kesilmesi, bu nedenle bazı yatırımcılar artık piyasaların işaretlerine duyarlı değildir,
- Finansal aracı kurumla ilişkide bir rutinin varlığı, birçok piyasanın önemli aracı firmaların zaman içinde sunduğu çözümlere göre yönlendirilmesidir.

Tüm bu yönleri göz önünde bulundurarak finansal aracılığın esas olarak sermaye kaynakları ile tahsis edilmesi, mevcut riskleri düşürebileceği gibi ekonomik anlamda büyümeye de katkıda bulunduğu sonucuna varmak mümkündür. Bazı temel finansal araçlar Şekil 1.4’te gösterilmektedir.

Şekil 1.4. Finansal Araçların Bileşenleri

Kaynak: Salehi ve Barzegar, 2008: 101

Finansal piyasada aracılık; kısa, orta veya uzun vadede topluma farklı şekillerde fon sağlama konusunda uzmanlaşmış kredi kuruluşlarının yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Örgütsel açıdan hedefledikleri nüfus kesiminden, sundukları finansman türünden, altında bulundukları denetim türünden birbirinden farklı çok sayıda kredi kurumu vardır. Finansal deregülasyonlar, bankacılık mesleğinin finansal aracılık için farklı kurumlar tarafından değiştirilebileceğini göstermektedir (Paulet, 2005: 189). Teoride finansal araçların ekonomik birimlerin bilgi edinme ve işlem gerçekleştirme maliyetlerini azalttığı ifade edilmektedir. Daha spesifik olarak, finansal araçlar potansiyel yatırımları araştırma, kurumsal kontrol uygulama, riski yönetme ve tasarrufları harekete geçirme maliyetlerini

düşürmek için ortaya çıkmaktadır. Finansal araçların ekonomiye bu hizmetleri sunarak tasarrufları ve yatırım kararlarını uzun vadeli büyüme oranlarını değiştirebilecek şekillerde etkilediklerini söylemek mümkündür (Salehi ve Barzegar, 2008: 100).

1.2. Bankacılık ve Bankacılık Sisteminin Yapısı

Bankalar, ekonomik faaliyetler sırasında karşılaşılan zorlukların, sorunsuz ve verimli bir şekilde yürütülmesi sağlayan, finansal sistemin önemli bir parçasıdır (Nawabzada, 2017: 1). Bankalar, özellikle bireylere ve işletmelere finansal kaynaklar ve hizmetler sağlamada çok önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde finansal sistemin önemli bir unsuru olan bankaların tanımı, fonksiyonları, türleri alt başlıklar halinde sıralanmaktadır.

1.2.1. Bankacılık Kavramı

Banka bir finansal araçtır ve bir borçluya borç para vererek para yaratmakta, böylece bankanın bilançosunda buna karşılık gelen bir mevduat yaratmaktadır. Bankacılık sistemi, topluma finansal hizmetler sağlayan bir kurumlar grubu veya ağıdır. Bu kurumlar, bir ödeme sistemi işletmekten, kredi sağlamaktan, mevduat almaktan ve yatırımlara yardımcı olmaktan sorumludur. Borç verme faaliyetleri doğrudan borçlanma yoluyla veya sermaye piyasaları aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleştirilebilmektedir. Teknolojinin ortaya çıkması ve tüm iş alanlarına nüfuz etmesinden sonra, bankaların sorumluluğu müşterilere daha iyi, hızlı, daha fazla para ve dolayısıyla kâr yaratabilmek için her yerde hizmet sunma konusunda artış göstermektedir. Bankacılık faaliyetleri, cari veya mevduat hesabından para alma, müşteriler tarafından çekilen veya ödenen çekleri ödeme ve tahsil etme, müşterilere avans verme işlerini içermekte ve kurumun bankacılık yasası amaçları için öngördüğü diğer işleri içermektedir. Bankacılık süreçlerinin otomasyonu günümüzdeki en önemli şartlardan biridir ve bankaların tüm şubelerinin bilgi iletişim teknolojisi ile ağına bağlanması, operasyonun maliyetini düşürmesi adına gereklidir. Bankacılık fonksiyonları; farklı hesaplar arasında para işlemlerini içerdiğinden, farklı taraflar arasında elektronik para işlemlerine ve ödemelere ihtiyaç duyan elektronik ticaretin avantajları ile güvenlik ve özgünlük mevcut bankacılık işlemlerinin çok önemli özellikleri arasında yer almaktadır (Aithal, 2016: 46).

Bankalar daha fazla mevduat çekmek, daha iyi getiri elde etmek ve dolayısıyla daha fazla kar elde etmek amacıyla müşterilere kredi vermek için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bir banka, faiz, işlem ücretleri ve finansal tavsiyeler dahil olmak üzere

çeşitli farklı yollarla gelir elde edebilmektedir. Geleneksel olarak en önemli yöntem, müşterilere ödünç verdiği sermayeye faiz uygulamaktır. Banka, mevduatlar ve diğer fon kaynakları için ödediği faiz düzeyi ile borç verme faaliyetlerinde uyguladığı faiz düzeyi arasındaki farktan kar elde etmektedir. Buna ek olarak bankaların ekonomilerde sahip olduğu yer ve para politikasının aktarılmasında oynadığı özel rol birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Söz konusu konu, merkez bankalarının doğrudan para tabanını kontrol etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, bankaların ve bankacılık sisteminin konsantrasyonu ve sağlamlığı, para politikasının analizi için çok önemlidir çünkü bu özellikler [faktörler], para politikasının farklı ülkelerdeki farklı etkisine vurgu yapmaktadır (Prasad ve Aithal, 2015: 617).

Özetle, bankacılık faaliyetlerinin doğasına ilişkin iki görüş mevcuttur. Bu konuda baskın görüş, bankaların finansal aracılar olarak tanımlanmasıdır. Bu tanımda bankalar, tasarruf sahiplerinden borçlulara para transferi fonksiyonunu gerçekleştirmektedir. Diğer alternatif görüş ise, bankaların borçluları para yaratma yoluyla finanse ettiğini ileri sürmektedir.

1.2.2. Bankaların Temel Fonksiyonları

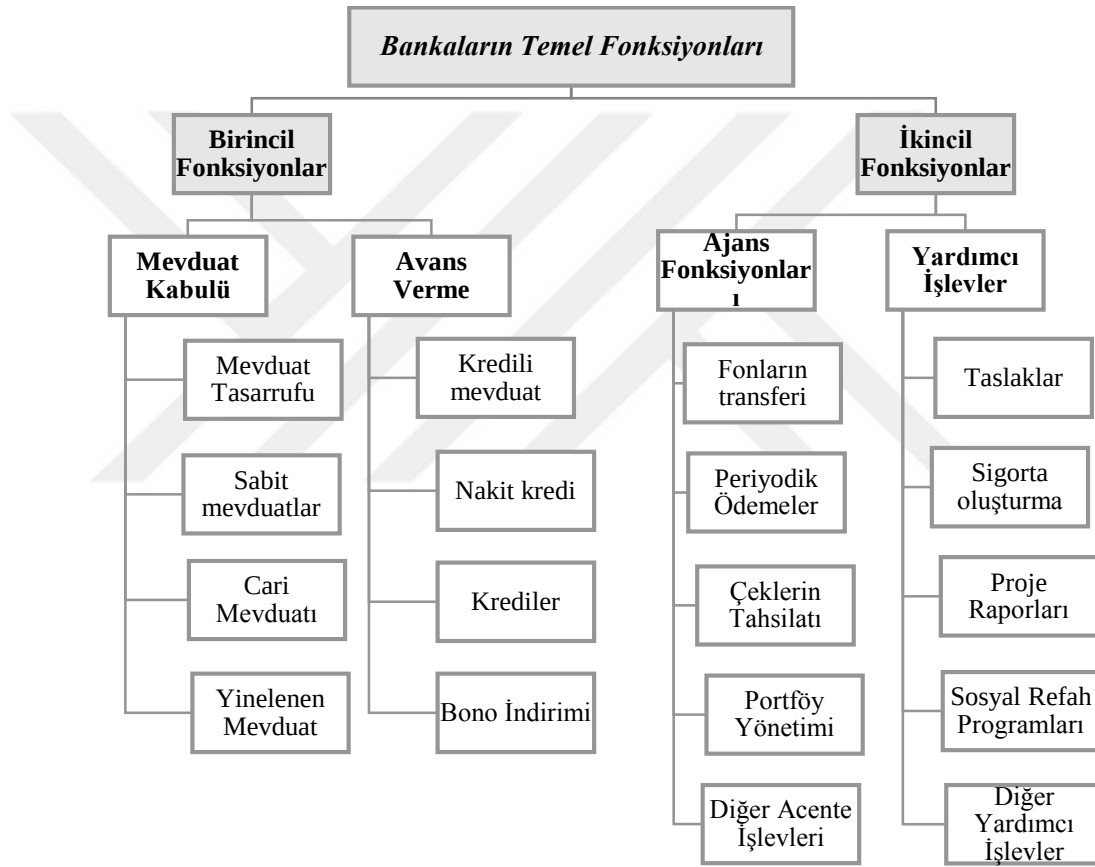
Bankaların finansal aracılar olarak ekonomik faaliyete çeşitli şekillerde önemli katkılarda bulundukları tespit edilmiştir. Son yirmi yılda, bankacılık sektörü çalışma ortamında dünya çapında önemli dönüşümler yaşamıştır. Sadece ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı gibi geleneksel endüstri sektörleri arasındaki sınırlar bozulmakla kalmamakta, aynı zamanda rekabet doğası gereği giderek küreselleşmektedir. Finansal yenilik, teknoloji, vergilendirme ve deregülasyon dahil olmak üzere birçok güç sektörler ve ülkeler arası engellerin bu yıkımına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum hem dış hem de iç faktörlerin yapısını, verimliliğini ve performansını etkilemektedir. Etkin bir bankacılık sektörü, olumsuz şoklara daha iyi dayanabilmektedir ve finansal sistemin istikrarına katkıda bulunabilmektedir (Delis, 2006: 9).

Bankaların temel fonksiyonlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Aithal, 2016: 47):

1. Müşteriler için çek veya cari hesaplar yaparak, müşteriler tarafından bankada çekilen çekleri ödeyerek ve müşterilerin cari hesaplarına yatırılan çekleri tahsil etmesi

2. Bankalar ayrıca banka havaleleri veya otomatik para çekme makineleri (ATM'ler) gibi diğer ödeme yöntemleriyle müşteri ödemelerine olanak tanımak;
3. Bankalar, vadeli hesaplara yatırılan fonları kabul ederek, banknot ve tahvil gibi borçlanma senetleri ihraç ederek borç almak;
4. Bankalar, müşterilere cari hesaplar üzerinden avans vererek, taksitli krediler vererek, menkul kıymetler ve diğer borç verme yöntemlerine yatırım yaparak borç vermektir.

Bankaların temel fonksiyonları, konunun daha iyi anlaşılması adına Şekil 1.5'de gösterilmekte olup, gerekli açıklamalar altında sunulmaktadır.

Şekil 1.5. Bankaların Temel Fonksiyonları

Kaynak: Akrani, 2011

Yukarıda Şekil 1.5'te de gösterildiği gibi, bankaların temel fonksiyonları birincil ve ikinci fonksiyon olarak ikiye ayrılmaktadır. Bankaların birincil fonksiyonu; mevduat toplama ve avans vermedir. Bankalar, mevduatları tasarruf sahiplerinden toplamakta ve bu mevduatlar farklı türlerde olabilmektedir. Aynı zamanda bankalar, iş dünyasına ve halkın diğer üyelerine kredi vermektedir. Tahsil edilen oran, mevduata ödediğinden daha fazla gerçekleşmektedir. Faiz oranlarındaki fark (borç verme oranı ve mevduat oranı) bankaların

karıdır. Bankaların ikincil fonksiyonu; aracılık fonksiyonu ve yardımcı işlevlerdir. Diğer bir ifadeyle bankalar, bankacılık dışı işlevler olarak da adlandırılan bir dizi ikincil işlevi yerine getirmektedir.

1.2.3. Banka Türleri

Banka türleri, ele alınan konunun anlaşılabilirliği açısından alt başlıklar halinde sıralanmakta ve gerekli açıklamalar bu başlıklar altında sunulmaktadır.

1.2.3.1. Merkez bankası

Merkez bankası, bir ülkenin para ve kredi arzını etkileyen politikalardan sorumlu yetkiliyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Daha spesifik olarak, bir merkez bankası, kısa vadeli faiz oranlarını ve parasal tabanı (kamu tarafından tutulan para birimi yanında banka rezervleri) etkilemek için para politikası araçlarını (açık piyasa işlemleri, reeskont penceresi kredileri, zorunlu karşılık oranındaki değişiklikler) kullanmaktadır. Modern para politikasının üç temel amacı vardır. Birincisi ve en önemlisi, fiyat istikrarıdır. İkinci amaç, genellikle yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyüme olarak yorumlanan istikrarlı bir reel ekonomidir. Bunu ifade etmenin bir başka yolu da para politikasının iş döngüsünü yumuşatması ve ekonomideki şokları dengelemesinin beklenmesidir. Üçüncü hedef, finansal istikrardır. Bu, verimli ve sorunsuz bir şekilde işleyen bir ödeme sistemini ve finansal krizlerin önlenmesini kapsamaktadır (Bordo, 2007).

Tarihsel olarak 17. Yüzyılda kurulan ilk merkez bankası İsveç Riksbank'dır. 1668 yılında bir anonim şirket olarak kurulan bu banka, devlet fonlarını ödünç vermek ve ticaret için bir takas odası olarak görev yapmak üzere imtiyazlanmıştır. 1694'te dönemin en ünlü merkez bankası olan Bank of England, aynı zamanda devlet borcu satın almak için bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Diğer merkez bankaları daha sonra benzer amaçlar için Avrupa'da kurulmuştur, ancak bazıları parasal kargaşayla başa çıkmak için kurulmuştur. Bu hususa örnek olarak Banque de France, Napolyon tarafından 1800 yılında Fransız Devrimi sırasında artan enflasyonu indirmek, para birimini istikrara kavuşturmak ve hükümet finansmanına yardımcı olmak için kurulmuştur. İlk merkez bankaları, para birimi işlevi gören özel senetler çıkarmış ve genellikle bu tür tahvil ihracı üzerinde tekelleri olmuştur. Bu ilk merkez bankaları hükümetin borcunu finanse etmeye yardımcı olurken, aynı zamanda bankacılık faaliyetleriyle uğraşan özel kuruluşlar olmuştur. Tarihi anlamda 1914'e kadar

geçerli olan altın standardı, her ülkenin para birimini sabit altın ağırlığı cinsinden tanımlaması anlamına gelmiş, Merkez bankaları, tahvillerinin gerektirdiği şekilde, banknotlarının altına dönüştürülmesini sağlamak için büyük altın rezervleri tutmuştur. Rezervleri, ödemeler dengesi açığı veya olumsuz iç koşullar nedeniyle azaldığında, iskonto oranlarını (diğer bankalara borç verecekleri faiz oranlarını) yükseltmişlerdir. Bunu yapmak, faiz oranlarının daha genel olarak yükseltilerek yabancı yatırımı çekmiş ve böylece ülkeye daha fazla altın getirmiştir (Bordo, 2007).

Özetle, Merkez Bankaları tüm bankacılık sistemini denetleyen ve kontrol eden son merciidir. Günümüzde hemen her ülkenin bir merkez bankası bulunmaktadır. Merkez Bankalarının önemli işlevleri aşağıdaki gibidir:

1. Kâğıt para basma konusunda tekel gücüne sahip olmak,
2. Hükümetin bankası olarak hareket etmek,
3. Ekonomide kredi kontrolörü olarak hareket etmek,
4. Ülkenin döviz rezervlerinin sorumlusu olarak hareket etmektir.

1.2.3.2. Ticari bankalar

Ticari banka, kar elde etmek amacıyla halktan mevduat kabul etme ve yatırım amacıyla kredi verme işlevlerini yerine getiren finans kuruluşudur. Genellikle ticareti kısa vadeli kredilerle finanse etmektedirler. Kredi alanlardan yüksek faiz oranı almakta, ancak mevduat sahiplerine çok daha düşük faiz oranı ödemektedirler, bunun sonucunda iki faiz oranı arasındaki fark bankaların ana kâr kaynağı haline gelmektedir. Ticari bir bankanın en ayırt edici iki özelliği borçlanma ve borç vermedir.

Son yirmi yılda bankacılık sektörü dünya çapında büyük dönüşümler yaşamıştır. Ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı gibi geleneksel endüstri sektörleri arasındaki sınırlar yıkılmış, aynı zamanda rekabet de doğası gereği giderek şiddetlenmiş ve küreselleşmiştir. Finansal yenilikler, teknolojik gelişim, vergilendirme ve deregülasyon dahil olmak üzere birçok güç sektörler ve ülkeler arası engellerin bozulmasına neden olmuştur. Uluslararası entegrasyonunun getirdiği büyük değişimler, ülkelerin bankacılık sistemleri arasındaki farklılıkları daha net ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda performans, verimlilik, piyasa yapısı ve davranışta iyileştirme arayışlarını artırmıştır (Delis, 2006: 6).

Ticari bankalar, son yıllarda finansal sistem teknolojilerine milyarlarca dolar yatırım yapmaktadırlar. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 1981-85 döneminde, ticari bankaların sistem teknolojisine (donanım, sistem yazılımı, telekomünikasyon vb.) yaklaşık 30 milyar dolar yatırım yaptığı tahmin edilmektedir. Aynı dönemde, ticari bankalardaki sistem giderleri, genel işletme giderlerindeki yıllık %10,5'lik artışa kıyasla, yıllık ortalama %17,6 oranında artmıştır. Bu harcamalar, yeni teknolojilerin finansal hizmet sağlama maliyetleri üzerindeki etkisinin yanı sıra bunların verimli banka büyüklüğü ve ürün karması üzerindeki etkisine ilişkin soruları da gündeme getirmektedir. Söz konusu soruların araştırılması, ülkeler arası bankacılık birleşmelerinin, yeni ürün tekliflerinin ve banka düzenlemelerindeki değişikliklerin mevcut hızı göz önüne alındığında daha fazla önem kazanmaktadır (Hunter ve Timme, 1991: 339).

1.2.3.3. Katılım bankaları

Faizsiz bankacılık, yaklaşık elli yıl önce yeni bir fikir olarak ortaya çıkmış ve 1970'lerde kullanılmaya başlanmış olup ilk örnek 1975'te Dubai'de uygulanmıştır (Abrahim vd., 2013). Bu tür bankacılık, faiz bankacılığına girmek istemeyen müşterileri finansal sisteme çekmede başarılı olmuş, böylece âtıl kaynakları harekete geçirerek ekonomiye önemli bir katkı sağlamıştır. Faizsiz bankacılık sadece Orta Doğu ülkelerinde değil, ABD ve İngiltere gibi diğer birçok ülkede de giderek yaygınlaşmış ve ön plana çıkmaya başlamıştır (Özsoy, 2009: 22-23).

Günümüzde bankacılık sektörü, yerli bankaların yanı sıra yabancı bankaların ticaret yaptığı rekabetçi bir pazara dönüşmüştür. Bu arada konjektürün gelişme aşamasında katılım bankalarının finansal faaliyetlerinin daha sağlıklı bir şekilde büyüdüğü görülmektedir (Özgür, 2008: 173).

Katılım bankacılığı, her türlü bankacılık faaliyetini faizsiz bankacılık yaklaşımına uygun olarak kullanan bir bankacılık modelidir. İşlemler, ortaklık ve leasing yöntemleriyle kar-zarar paylaşımı ve borç verme esasına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Schacht, 1982: 9). Tanımdan da anlaşılacağı gibi, bu tür bankalar her türlü faaliyette İslami ilkelere göre hareket etmektedir. Bankacılık faaliyetlerinin ilk ortaya çıkışı Abbasi döneminde meydana gelmiştir. Ancak modern anlamıyla İslami bankacılık uygulamaları oldukça yenidir. Bir ekonomik araç olarak İslami bankacılık fikri ancak 1950'lerde uygulanmıştır (Karapınar, 2003: 13).

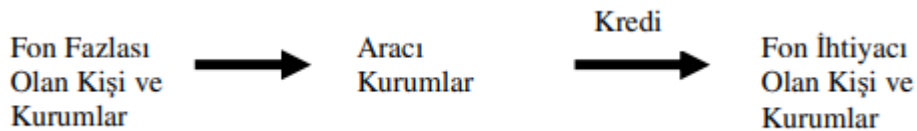
1.3. Genel Anlamda Kredi Kavramı

Krediler, finansal gücün bir parçası niteliğindedir ve ekonomik birimler için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde kredi kavramının genel çerçevesi alt başlıklar halinde aşağıdaki gibi ele alınmaktadır.

1.3.1. Kredinin Tanımı

Kredi, finans dünyasında birçok farklı anlama sahip bir terimdir. Kredi genellikle, bir borçlunun şimdi değerli bir şey aldığı ve borç verene daha sonraki bir tarihte, genellikle faizle geri ödemeyi kabul ettiği bir sözleşme olarak tanımlanır. Kredi kullanan açısından yarının tasarrufundan, kredi veren açısından bugünün harcamasından vazgeçme olarak ifade edilebilir. Kredi ayrıca bir bireyin veya şirketin kredi itibarını veya kredi geçmişini ifade etmektedir. Aynı zamanda, bir şirketin bilançosundaki varlıkları azaltan veya borçları ve öz kaynağı artıran bir muhasebe girişinide göstermektedir (Kenton, 2020).

Kredi kavramı ayrıca; malların hizmeti için para şeklinde satın alma gücünün verilmesi veya mevcut bir satın alma gücünün başka bir kişiye devredilmesi ve belli bir süre sonra iade edilmesiyle ifade edilmektedir (Parasız, 2005: 219). Kredilerin genel olarak oluşum çerçevesi ve analizi Şekil 1.6'da gösterilmektedir.

Şekil 1.6. Kredi Kavramının Analizi

Kaynak: Tuncer, 2010: 56.

En yaygın tanımında kredi, daha sonra ödeme taahhüdüyle birlikte bir mal veya hizmet satın alma anlaşması olarak ifade edilmektedir. Ancak bu husus için fon fazlası olan kişilerin sahip oldukları tasarruflar kullanılmaktadır. Bu fon fazlası, aracı kurumlar vasıtasıyla fon ihtiyacı olan kişilere aktarılmaktadır.

1.3.2. Kredilerin Temel Unsurları

Ülkelerde ekonomik ve ticari faaliyetlerin sürekli büyümesi ve gelişmesi, işletmelerin faaliyetlerini sürdürmeleri veya hızlı değişimlere uyum sağlamaları, fon ihtiyacı

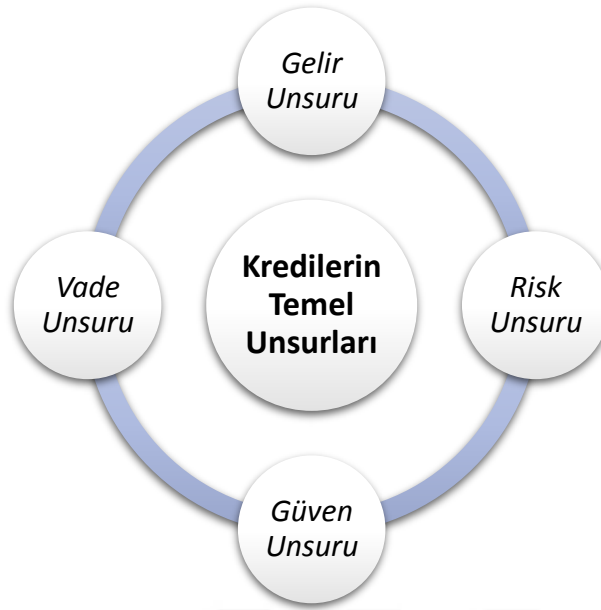
yaratmaktadır (Aras, 1996: 5). Bu fonun gereksinimlerini karşılamak için bir kredi sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, ekonomik birimlerin harcamalarında yeterli nakit akışının olmadığı durumlarda, kredili satın alma olarak bilinen “kredi kartları” da bu kavram içerisine dahil edilmektedir. Dolayısıyla, iktisadi faaliyet içerisinde kredilerin payı oldukça büyüktür. Kredilerin temel anlamda özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kenton, 2020):

- Kredi genellikle, borç verene daha sonraki bir tarihte, genellikle faizle geri ödeme sözü veren bir borç veren ile borçlu arasındaki bir anlaşma olarak tanımlanır.
- Kredi aynı zamanda bir bireyin veya işletmenin kredi itibarını veya kredi geçmişini ifade eder.
- Muhasebede, bir kredi bir şirketin bilançosundaki varlıkları azaltabilir veya borçları ve özkaynağı artırabilir.

Kredi kavramının sahip olduğu özellikler neticesinde temel niteliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Saulnier ve Jacoby, 1944:56-71):

- Sözleşme Miktarı,
- Peşinat Karşılıkları,
- Sözleşme Süresi,
- Geri Ödeme Hükümleri,
- Finansman Kurumları Tarafından Sunulan Ek Hizmetler.

Krediler aynı zamanda, ülke içerisinde ve dışarısındaki ekonomik birimlerin verimli olmalarını sağlayabilmektedir. Bu özelliği, anlık likitide sorunu çeken üreticiler ve tüketiciler için önemli bir finans kaynağıdır. Dolayısıyla kredilerin temel unsurları da bu konjonktürde ön plana çıkmaktadır.

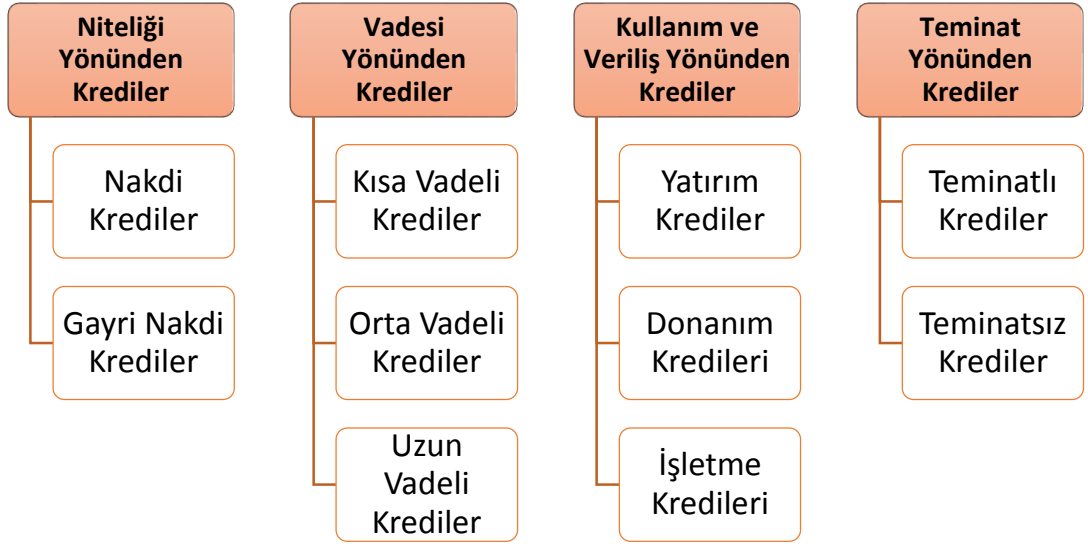
Şekil 1.7. Kredilerin Temel Unsurları

Kaynak: Tuncer, 2010: 59.

Şekil 1.7’den de görüldüğü üzere, kredilerin temel olarak dört unsuru bulunmaktadır. Bunlar; vade, güven, risk ve gelir unsurlarıdır. Kredilerin vade unsuru; kredinin sağlanmasından itibaren geri ödendiği zamanı ifade etmektedir. Bu süreçteki geri ödeme hem güven hem de risk unsurlarını kapsamaktadır. Kredilerin gelir unsuru ise hem krediyi alan açısından anlık eline geçen miktar hem de krediyi veren açısından faiz veya komisyonu içermektedir.

1.3.3. Kredilerin Sınıflandırılması

Kredi kavramının ortaya çıkışı, M.Ö. 4.000’lere dayanmaktadır. Tarihsel süreçte krediler Sümer halkının dünyanın ilk şehirlerini kurmaya başladığında verilmeye başlanmıştır. Sümer şehri Uruk’ta faizle krediler verilmiş ve finansal sözleşmelerin ilk versiyonları takas yoluyla kullanılmaya başlanmıştır. O zamandan günümüze kadar olan süreçte farklı kredi verme yöntemleri gelişmiş, ancak temel dayanağı aynı kalmıştır (Bieber, 2020). Günümüzde her türlü fon talebinin karşılanması amacıyla birçok kredi türü kullanılmaktadır. Genel çerçevede bilinen ve kullanılan kredi türleri aşağıda Şekil 1.8’de gösterilmektedir.

Şekil 1.8. Genel Çerçeve Kredilerin Türleri

Kaynak: Kılıç, 2018: 29-31.

Bankalar yanında inşaat ve kredi birlikleri veya finans şirketleri gibi kredi veren kurumlar (kredi sağlayıcıları) fon talep edenleri temin etmektedir. Tüm kredi türleri bir maliyet içermektedir. Ancak bazı türler diğerlerinden daha pahalı olabilmektedir. Kullanılan kredi türleri, ödünç almak istenilen miktara bağlı olarak değişebilmektedir. Aynı zamanda farklı amaçlar için farklı kredi türleri kullanılmaktadır. Bazı krediler birkaç hafta gibi kısa bir süre için, bazıları ise birkaç yıl gibi uzun bir süre için verilebilmektedir. Bu şartlar altında temel olarak kredilerin türleri Şekil 1.9’da gösterilmektedir.

Şekil 1.9. Temel Çerçeve Kredi Türleri

Kaynak: Australian Securities and Investments Commission, 2012: 5-8.

Kredi türlerini; kredi kullanan kişiler açısından ele alındığında, temel çerçevesi yukarıda Şekil 1.9'da gösterilmektedir. Bu hususta yüksek maliyetli krediler, daha çok kısa vadede ve düşük miktarlarda gerçekleşen kredi türleridir. Düşük maliyetli krediler ise tam tersi olarak, orta ve uzun vadeli kredileri içermektedir. Diğer krediler içerisinde yer alan konsolidasyon kredisi ise uzun vadede gerçekleşen ve bütün kredilerin birleşmesi sonucu kullanılan kredileri ifade etmektedir. Yine bu kredi türü, düşük maliyetli olarak ifade edilmektedir.

1.4. Türkiye’de Bankacılık Sistemi ve Banka Kredilerin Gelişimi

Türk bankacılığının doğuşu ve gelişimi, konunun daha anlaşılabilir olması için Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemi olarak iki alt başlık halinde ele alınmaktadır.

1.4.1. Osmanlı Devleti Döneminde Bankacılık Sistemi

Osmanlı Devleti’nde bankacılıkla ilgili ilk faaliyetlere Tanzimat döneminde rastlanmaktadır (Parasız, 2000: 109). Osmanlı’da ilk banka 1847 yılında “İstanbul Bankası” adı altında, Osmanlı devletinin ilk kağıt parası olan “Kaime”nin değerinin devamlı azalması sorununa çözüm getirmek amacıyla orta kesimindeki hızlı düşüşün neden olduğu sorunları çözmek için danışmanlık hizmetlerinden yararlanan iki Galatalı bankacı J.Aleon ve Th. Baltazi tarafından kurulmuştur. İstanbul Bankası 1852 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak ilk banka olarak İstanbul Bankası kurulmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu’nda bankacılığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile başladığı yaygın kabul gören bir görüştür. Devlet giderleri İstanbul Bankası’ndan karşılanırken, batı menşeli dış borçlar da Osmanlı Bankası tarafından karşılanmıştır. Bu banka, Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında dış borçlanmada arabuluculuk yapmak amacıyla İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. 1863’te Fransız, 1875’te Avusturyalı sermaye sahipleri banka ile ortak edilmiştir (Korukçu, 1998: 1). Osmanlı Bankası’nın kuruluşu bu açıdan bankacılığın resmi başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İlk kez para basma yetkisinin bulunduğu bankadır. Mevcut piyasanın kısa vadeli borçlanmayı engellemesi ve istikrarlı döviz kuru hedefleriyle Osmanlı Bankası Merkez Bankası (MB) niteliği kazanmış olup, bütçeyi kontrol etme yetkisiyle donatılmıştır (Keskin vd., 2008: 3-4).

Osmanlı Devleti’nin çöküş yıllarına kadar kurulan yabancı sermayeli diğer bankaların ana faaliyet alanı, Osmanlı Hazinesine iç ve dış borç bulunması ve ödemeleriyle

uğraşmaktır. Bu nedenle o dönemdeki bankalar için “borçlanma bankacılığı” terimi kullanılmıştır. 1875 yılında yapılan çabalara rağmen Osmanlı Devleti borçlarını ödeyemez hale gelmesi sebebiyle 1881 yılında Düyun-u Ümumiye kurulmuş ve dış borç yönetiminin bu kuruma devredilmesiyle borç bankacılığında yeni bir döneme girilmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996: 9). Devamında II. Abdülhamid döneminde, tarım alanında kredi oluşturmak amacıyla 1888’de Ziraat Bankası kurulmuştur. Ancak Osmanlı döneminde faaliyete geçen bankalar veya banka şubeleri çok fazla başarılı olamamışlardır. Çünkü bu bankaların ilgi alanı hazine veya yabancı girişimcilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak ile sınırlandırılmıştır (Kandiller, 1990: 23).

1.4.2. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bankacılık Sisteminin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasına dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin üstlendiği ekonomi, daha çok yıpranmış ve tarıma dayalı bir yapıya dayanmaktadır. Bu bakımdan kuruluş dönemindeki ekonomik yönelim, üstlenilen bu ekonomik ve sosyal durumun değişmesi çerçevesindedir. Cumhuriyet Dönemi ekonomik perspektifi, tüccar, sanayici, çiftçi ve işçileri temsil eden delegelerin katılımıyla Şubat 1923'te yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde temel olarak ana hatlarıyla çizilmiştir. Kongrede ekonomik kalkınmanın sağlanması için ulusal bankacılığın kurulması ve geliştirilmesi gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu kapsamda, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması açısından bankacılığın öneminin bilincinde olarak ulusal bankacılığın geliştirilmesi için bir dizi adım atılmıştır (Coşkun, vd., 2012: 5).

Kongreye katılan tüccarlar ve büyük bir ticari bankanın kurulmasını tavsiye etmişlerdir. Bu tavsiyeler doğrultusunda “Türkiye İş Bankası” 1924 yılında özel sektör bankası olarak kurulmuştur. Sanayi sektörünün finansmanı için 1925'te “Sanayi ve Maadin Bankası” kurulmuştur. Bu banka, Türkiye’de kurulan ilk “Kalkınma Bankası”dır. 1932 yılında sanayi sektörüne kredi vermek için “Türkiye Sanayi Kredi Bankası” kurulmuştur. Bu banka 1933'te Sümerbank'a devredilmiştir. Cumhuriyetin ilk on yılında bankacılıktaki temel gelişmelere bakıldığında; 1924 yılında İş Bankası'nın kurulması, Ziraat Bankası'nın anonim şirket haline getirilmesi, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve 1931'de Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Bu dönemde bankacılık sektörünün en belirgin özelliği krediyi karşılama amacı ve bölgedeki tüccarların kredi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankası'na evrilmiştir (Karabıyık, 2001: 13-14).

1929 yılında ABD’de yaşanan ve dünyayı derinden etkileyen ekonomik buhran Türkiye’yi de birçok açıdan olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşadığı olumsuzlukların en önemlileri; gümrük tarifelerindeki artış beklentisiyle aşırı borçlanma, Büyük Buhran sonucu ihracattaki gelirlerin azalması, aşırı artan dış ticaret açığı, Türk Lirasında ani gelişen değer kaybı, Osmanlı dış borcunun ilk taksitinin vadesinin gelmiş olmasıdır (Tokgöz, 2001:57). Tüm dünyada yaşanan büyük bunalım sürecinde Türkiye tarım sektöründeki gerileme nedeniyle sanayi sektörüne destek veren bankaların kurulması gerekliliği düşünülerek bu doğrultuda teşvikler yapılmıştır. Madencilerin, belediyelerin ve küçük işletmelerin desteklenmesi adına bankalar kurulmuştur. Bu yaklaşıma ekonomik devletçilik stratejisi adı verilmiştir (Keskin, vd., 2008: 3-4).

Ancak, söz konusu yerel özel bankaların izlediği ekonomi politikaları, ulusal bankalar için istenen koşullar doğrultusunda yaratılmamış olması, uzun süre faaliyette bulunamamaları sonucunu doğurmuştur (Akgüç, 1987:15). Ülkedeki sermaye yetersizliği ve 1929 Büyük Dünya Buhranının etkisiyle özel sermayenin kalkınmaya önderlik edemeyeceği ortaya çıkınca 1930’ların başında devletçilik politikası benimsenmiştir (Taşdelen 2003: 166). Bu döneme damgasını vuran iki gelişme, yerel banka sayısının hızla artması ve Merkez Bankası’nın kurulması olmuştur. 1715 sayılı Kuruluş Kanununa göre Merkez Bankası, para basmaktan, paranın değerini korumaktan, ekonominin genel likiditesini ayarlamaktan ve bankalara borç vermekten sorumlu bir emisyon bankası konumundadır. Başlangıçta banknot ihracına uygulanan sıkı limitler kısa sürede genişletilmiş ve bankanın temel işlevi, etkin bir para politikası uygulamaktan ziyade kamu sektörünün finansman açıklarını kapatmak olmuştur. Yerel banka kuruluşları 1933 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (Korukçu 1998: 4). Cumhuriyet döneminde devlet teşvikleri temelinde büyümekte olan bankacılık sisteminde şube anlayışı daha da gelişmiştir. Ancak bu süreç 1930’dan sonra yavaşlamıştır (Akgüç, 1975: 27).

1920’li yılların ardından özel sektörün teşvikiyle sanayileşme stratejileri, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle kayda değer bir gelişme gösterememiştir. Bu durum, ekonomik kalkınmanın sağlanması için devletin sanayi yatırımlarının faaliyete geçirilmesinde daha aktif rol alma ihtiyacı üzerine tartışmalara yol açmıştır. Bu döneme denk gelen kriz, dış ticaret açığına yol açmış ve tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi, çiftçilerin gelirlerinde önemli düşüşleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte

sanayileşme açısından yeni yöntemler bulma çabalarını hızlandırmıştır (Türkiye Bankalar Birliği [TBB], 2008: 4).

1933 yılında çıkarılan “Borç Verme İşlemleri Kanunu” ile azami faizin belirlendiği kontrollü bir sistem benimsenmiştir. Böylelikle Türkiye senyoraj hakkını elde etmekle birlikte, faiz oranı, kambiyo düzeni, dış ticaret ve mali sermayeyi denetim altına alarak kriz döneminde dünya bağımsız sektörünün yolunu tutmuştur. Ayrıca 1929'a kadar sayısı 34'e yükselen yabancı bankalardan 1933 yılında yalnızca 10'u kalmakla birlikte, 5 ulusal banka kurulmuştur (Kazgan, 1999: 65).

1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BYSP) uygulamaya konulmuştur. İlk BYSP'nda devletçilik görüşü ülke ekonomisinin gelişmesinde önem kazanmıştır. Sümerbank (1933) bu dönemde faaliyet gösteren ilk kamu bankasıdır. Sümerbank'ın temel görevleri; mevcut sanayi tesislerini yönetmek ve yenilerini kurmak, ülke ekonomisine katkı sağlayacak sanayi kuruluşlarına katılmak ve tüm bankacılık işlemlerini yürütmektir. Sümerbank dışında Belediye Bankası (İller Bankası) (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası (1938) bu dönemde kurulan önemli kamu bankaları arasında yer almıştır. Ziraat Bankası aynı zamanda “T.C. Ziraat Bankası” olarak adlandırılarak ekonomik bir devlet teşebbüsüne dönüştürülmüştür (Akgüç, 1975: 27).

1936 yılında yürürlüğe giren 2999 sayılı Bankacılık Kanunu ile Devlet İç Borçlanma Senetlerinden yüzde 15 oranında banka mevduatı veya aynı faiz oranlı (yaklaşık yüzde 6-7) diğer menkul kıymetler ayırma zorunluluğu getirilerek gerekli ve kamu finansmanı sağlanmıştır (Keskin, vd., 2008: 3-4).

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ticaret hacminin ve buna bağlı ödemelerin hızla artması ile yeni bankalara ihtiyaç duyulmuş ve özel bankaların gelişimi ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1944'te Yapı ve Kredi Bankası, 1948'de Akbank ve T. Kredi Bankası, 1964'te Garanti Bankası kurulmuştur. Özellikle 1950'den sonra özel sektörün ön plana çıkmasıyla özel bankacılığın gelişmesine katkı sağlanmıştır. 1958 yılında yürürlüğe giren 7129 sayılı Bankacılık Kanunu bu dönemin iktisat politikalarına uygun olarak hazırlanmıştır. 7129 sayılı kanun ile devlet, krediler alanında bankaları tamamen özgürleştirmiştir (Karabıyık, 2001: 14).

İkinci Dünya Savaşı'nın başında ülkede kemer sıkma programları uygulamaya konulmuş ve bu nedenle banka sayısını artırmak yerine ekonomik politikalar savaşın

olumsuz etkilerinden korunmaya odaklanmıştır. Ayrıca çok partili hayatın ve Demokrat Parti'nin savaş sırasında liberal ekonomi politikalarına yönelmesinin etkisiyle özel ve yerel işletmeleri korumak için bankalar açılmıştır. 1950'den sonra, özel teşebbüsün teşviki, özel bankaların gelişiminde aktif bir rol oynamıştır. Bu dönemde gücün değişmesi ile dış yardım artmış ve 1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik ve Petrol Kanunu yürürlüğe konulmuştur (Aydın, 2012: 19).

1958 yılında bankacılığı geliştirmek, bankalar arası dayanışma sağlamak ve haksız rekabeti engellemek adına “Türkiye Bankalar Birliği” (TBB) kurulmuştur. Aynı dönemde iktisat politikasına uyumlu biçimde hazırlanan 7129 sayılı Bankacılık Yasası'nın çıkarılması ile devlet kendi sahasındaki bankaları tamamen serbestleştirmiştir. Kanunun çıkmasını takip eden yıllarda serbest rekabet koşullarına doğru bir eğilim yaşanmış, özellikle 1961'den sonra birçok yerel ve küçük bankanın tasfiyesi gerçekleşmiştir (Takan ve Acar, 2011: 6). 1950'lerin sonunda ekonomide yaşanan durgunluk ve 1958 İstikrar Programının yetersiz olması, 1950'lerde uygulanan liberal ekonomik görüşün terk edildiği ve ekonomik alanda kamu kesiminin gücünün arttığı karma ekonomi uygulamalarına yol açmıştır.

1960-1980 yılları arasında, ilki 1963 yılında yürürlüğe giren kalkınma planlarında yer alan yatırımların kamu teşebbüsleri ve özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilerek yurt içinde ithal sanayi mallarının üretimini sağlamak için sanayileşme politikası uygulanmıştır (TBB, 2008:11). 1960'da tarımın ve turizmin desteklenmesi için “T.C. Turizm Bankası” kurulmuştur (Zarakolu, 1974: 84).

Planlı dönem diye ifade edilen 1960- 1980 döneminde bankacılık sektörü büyük ölçüde devletin kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Takip edilen ithalat politikası doğrultusunda mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri belirlenmiş ve bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımlara finansman sağlamak olarak belirlenmiştir (Korukçu 1998: 9). Planlı dönemde 7 yeni banka kurulmuştur. Bunlardan 5 tanesi kalkınma bankası iken 2 tanesi ticaret bankasıdır (TBB, 2008: 12-14).

Bu dönemde yeni bir yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni bir ticari banka kurulmasına izin verilmemiştir. Mevcut bankalar yeni şubeler açmaya teşvik edilmekle birlikte küçük çaplı bankaların birleştirilmesiyle ortalama sabit maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de yeteri kadar ticaret bankasının olduğuna dair

öngöründe bulunulması, kalkınma-yatırım bankası kuruluşlarının öncelikli olması, 1962-1980 dönemini, yeni ticaret veya banka mevduatı kuruluşu konusunda sınırlandırmıştır. Bununla birlikte, sözü edilen döneme bakıldığında sayıları az da olsa belirli vergileri olan ticaret bankaları kurulmuştur. Bankacılık açısından bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri holding bankacılığının gelişimi olmaktadır. Bu bankacılığın pek çok genişleme imkânının olması, bütün iştiraklerin tek merkezden yönetilebilmesi ve finansmanının sorunsuz olması kamunun prestijini artırmakta ve akabinde holding bankacılığının talep görmesine sebebiyet vermektedir (Akgüç, 1987: 62-66).

Holding bankacılığındaki gelişmeler neticesinde özel ticaret bankalarının çoğu holding bankası haline gelmiştir. Ticari bankacılık açısından uygulanan politikaların sisteme yeni girişleri engellemesi ve oligopolistik yapıyı güçlendirmesi neticesinde tüm bölge bankaları kapatılmıştır. Diğer yandan mevcut bankaların şube sayısı hızla artmıştır. Bir yandan Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarda şube sayısının artması eleştirilmekte, diğer yandan yeni şubelerin açılmasına izin verilerek tam tersi bir uygulama gerçekleştirilmektedir (Ertuğrul ve Zaim 1996: 23).

1980’de 24 Ocak Kararları olarak uygulanan istikrar programı öncesinde bankalar, ülkeye yerli ve yabancı banka girişinin kısıtlandığı, sınırlı işlem yapmalarına izin verilen, mevduat toplanması ve şube açılması dışında rekabet ortamının olmadığı, faiz oranlarının para otoritesi tarafından belirlendiği ve ithal ikame politikalarının finansmanının üstlenildiği bir sistem içerisinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak ulusal ve uluslararası arenadaki gelişmelerle beraber Türk bankacılık sistemi yapısal dönüşüme uğramıştır. Mali serbestleşme hareketinin hız kazanmasına, 1970’lerin sonunda başlayan ve 1980’lerin başında Meksika dahil olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkenin dış borç krizine girmesi neden olarak gösterilmektedir. Bu kapsamda, faiz kontrollerine getirilen kısıtlamaların ve bankaların bloke veya yabancı para ile işlemlerine getirilen kısıtlamaların kaldırılmaya başlandığı bir döneme girilmiştir (Delikanlı, 2005: 5).

1980’de başlayıp reel ekonomik kesimde dışa dönük büyüme modelinin benimsediği, finans sektöründe ise finansal serbestleşmeyle sistemin işleyiş ve tahsis verimliliğini artırmayı amaçlayan birçok tedbir uygulamaya konulmuştur (Toprak, 1996: 71). 1980 yılına kadar hükümetler, genel olarak banka sayısını kontrol ederek transfer kaynağında yetki tesis etmek amacıyla, yerli bankalar ile yabancı bankaların Türkiye’de faaliyete geçecek şubeler açmalarını kolaylıkla kabul etmemişlerdir. Bu nedenle piyasaya yeni bankaların giriş sayısı

sınırlıdır. Ancak 24 Ocak Kararları ile birlikte bankacılık, Türkiye'de açık şubelerin teşviki ve sınırlı kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilmesi ile sistemde verimliliği artırıcı rekabeti sağlayacak yeni bankaların ve yabancı bankaların kurulmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. 1980 sonrasında banka ve şube sayısında önemli artışlar yaşanmıştır (Coşkun, vd., 2012: 16).

1980 yılından sonra Türkiye'nin mali sisteminde liberalleşme sürecinin başladığı görülmektedir. 1980 yılında Türkiye üretimin iç piyasaya göre yapıldığı ithal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçerek, piyasa ekonomisine dayalı, ihracata ve ithalata yönelik üretime dayalı bir kalkınma politikası benimsemiştir (Yardımcı, 2006: 23). 1981 yılında Türkiye'de ilk denetleyici ve düzenleyici kurum olan Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuştur. Sermaye Piyasası Kanunu 1982'de kabul edilmiştir ve bu gelişme ışığında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 1986'da kurulmuştur. Çeşitli finansal araçların ortaya çıkışıyla geleneksel bankacılık anlayışı zaman içerisinde değişim göstermiş ve finansal sisteme daha karmaşık bir anlayış hâkim olmuştur. Şube, para transferleri ve uluslararası finansal araçlar ile ilgili işlemler artış göstermiştir. Tüm bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak bilançoların daha yakından izlenmesi gerekli kılınmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2009: 474).

1980 yılı sonrasında uygulanan liberalleşme politikaları ve teknolojinin gelişimiyle beraber otomasyonun bankacılıkta yoğun şekilde kullanılmasıyla, bankalarda hizmet ve kalitenin çeşitliliğini büyük ölçüde artırmıştır. Türk bankaları faaliyetlerini hızla modernleştirmeye başlamıştır. Sektörel reformlar ve yasal düzenlemeler Türk bankacılığı açısından yeni fırsatlar yaratmış ve bankacılık sektörü, iç dinamikleriyle beraber dış etkenlerin neden olduğu rekabetin yoğun olduğu bir pazar ortamına girmiştir. Finansal türevler (opsiyon, vadeli, ileri, takas), ATM'ler, kredi kartları, finanse etme hizmetleri, şubesiz bankacılık uygulamaları (internet bankacılığı, çağrı merkezi ve WAP) gibi yeniliklerin Türk Bankacılık sektöründe yerini almaya başlamasıyla sektörün gelişimi hız kazanmıştır (Yardımcı, 2006: 24).

1990'lı yıllarda bankacılık sisteminde uluslararası arenada önemli gelişmeler kaydedilmiş bu gelişmelerin ışığında Türk bankacılık sistemi uluslararası finans sistemine entegre olmaya başlamıştır (Parasız, 2005: 25). Sonuç olarak 4389 sayılı "Yeni Bankalar Kanunu" uluslararası bankacılık sistemiyle olan entegrasyon süreci esasına göre hazırlanmıştır (Turgut, 2007: 35).

1.5. Banka Kredileri ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki

Banka kredilerinin makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ekonomistler tarafından iyi bilinmesine karşın konu uzun süre ihmal edilmiştir. Ancak bu konunun önemi 1970’lerde, iktisatçılar tarafından kredi ve finansın öneminin yeniden keşfedildiği ve vurgulandığı dönemde artış göstermiştir (Zortuk ve Çelik, 2014: 52).

Finansal sistemin temel işlevi, yukarıda da ifade edildiği gibi fonlama yapan birimlerden fon ihtiyacı olan birimlere fon transferini gerçekleştirmektir. Bu bağlamda finansal sistem, bu birimlerin davranışlarını şekillendiren yasal düzenlemeler ve finansal araçları kullanarak işlevini yerine getirmektedir. Bu anlamda banka kredilerinin, ülkelerin makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi önemli ve kritik bir role sahiptir (Kandır vd., 2007). Diğer bir deyişle herhangi bir ülkede ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için finans sektörünün reel sektör ile paralel gelişmesi gerekmektedir. Yatırımcılar için kullanılabilir fonların dolaylı yoldan ve minimum maliyetle gerçekleşmesi, finans sektörünün sağlıklı işlemesine bağlıdır. Reel sektörün finans ve plasman biçimleri genel anlamda finans sektörünün yapısını belirleyen temel parametrelerdir (Aslan ve Korap, 2006). Bu nedenle, banka kredilerinin makro ekonomik değişkenler üzerindeki rolü, araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde araştırılmaktadır. Bu çalışmalarda daha fazla ön plana çıkan unsur; ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarının banka kredilerinin makro ekonomik değişkenler üzerindeki rolünün de farklılaştırdığını göstermektedir (Arestis ve Basu, 2008).

1.5.1. Banka Kredileri ile Tüketim ve Harcamalar Arasındaki İlişki

Banka kredileri ile tüketim ve harcamaları arasındaki ilişki birinci dereceden makroekonomik sonuçlar yaratmaktadır. Özellikle son yıllarda tüketicilerin harcamalarını krediyle finanse etme eğiliminin giderek arttığı görülmektedir (Lamdin, 2008: 279).

Banka kredilerinde meydana gelen artışlar veya tam tersi azalışların, tüketim ve harcamalar üzerindeki etkileri pozitif olabildiği gibi, negatif veya nötr de olabilmektedir. Bu husus, tüketicilerin ekonomi içerisinde borçlanma eğilimleri ile veya ekonomiye olan güveni ile değişiklik gösterebilmektedir. Banka kredilerinde meydana gelen artışların, tüketicilerin tüketim veya harcamalarını arttıracak kanaati kesinlik taşımamakla birlikte, kredi kısıtlamalarının da tüketim ve harcamalar üzerinde etkisi kesin değildir. Ancak bu

konuda genel kabul gören kanı, kredi arzında meydana gelen artışların, tüketim ve harcamalar vasıtası ile makro ekonomik değişkenler üzerinde birinci dereceden etkisinin olduğudur. Dolayısıyla, krediler ile tüketim ve harcamalar arasında paralel bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkündür (Arısoy ve Altun, 2014: 34-35).

Banka kredileri ile tüketim ve harcamalar arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu hususta bazı çalışmalar aşağıdaki gibidir: Gross ve Souleles (2002), kredi kartları için kredi limitindeki dışsal bir değişikliği araştırmış ve hanehalklarının bu değişime yanıt olarak daha fazla harcama yapma eğiliminde olduklarını bulmuştur. Alessie vd. (2005), tüketici kredileri üzerindeki faiz oranı ücretlerini sınırlayan ve kredi talebi üzerinde olumlu bir etkiyi belgeleyen bir tefecilik yasasının tanıtımını kullanmışlardır. Abdallah ve Lastrapes (2012) Teksas'ta, kredi kısıtlamalarının tüketim üzerindeki etkisini belirlemek için konut kredisi üzerindeki kısıtlamaları gevşeten bir anayasa değişikliği kullanmıştır. Son olarak Mian ve Sufi (2010), 2006 yılı itibarıyla yüksek kaldıraç oranına sahip hanelerin dayanıklı tüketimde 2006'nın üçüncü çeyreğinden başlayarak 2008/2009 krizi boyunca devam eden görece olarak keskin bir düşüş gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Ancak, talebi kredi arz etkilerinden ayırmaya çalışmamışlardır.

Kredi miktarındaki değişiklikler hanehalkı harcamalarını etkileyebilmektedir. Bu hususta banka kredileri ile tüketim ve harcamalar değişkeni arasındaki salt korelasyonların ötesine geçmek ve bir nedensel bağlantı kurmak için, bankaların kredilerindeki dışsal farklılıkları hane halkı tüketimiyle ve harcamalar ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Bu nedenle ele alınması gereken bu husus aşağıda ifade edilmektedir (Damar vd., 2014: 7):

- i. Banka bilançolarında kredi arzını etkileyen dışsal olumsuz şokları yakalayan,
- ii. Bankalar arasındaki dış şoklardaki farklılıkların belirlenmesi,
- iii. Hanehalkı özellikleri, bankacılık alışkanlıkları, tüketim ve harcamalar hakkında ayrıntılı bilgi sağlayan verilere duyulan ihtiyaç,
- iv. Ev bilgileri, banka bilgileriyle ilişkilendirir.

1.5.2. Banka Kredileri ile Fiyatlar Genel Seviyesi ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen sürekli artışı ifade etmektedir. Her banka kredisi, kısmi rezerv bankacılık sistemindeki para arzını artırmaktadır. Paranın

miktar teorisine göre, artan para arzı enflasyonu artırmaktadır. Diğer bir ifadeyle para arzı büyürse fiyatlar yükselme eğilimindedir. Bunun nedeni, her bir para biriminin daha az değerli hale gelmesidir. Dolayısıyla, banka kredileri ve fiyatlar genel seviyesi arasında doğrusal yönlü bir ilişkiden bahsetmek mümkündür.

Faiz oranı; borçlunun, borç verenden ödünç aldığı paranın kullanımı için ödediği faiz oranıdır. Faiz oranları normalde bir yıllık süre boyunca yüzde oranı olarak ifade edilmektedir. Enflasyon, faiz oranlarını belirlerken kullanılan kilit bir faktördür. Enflasyonda bir artış meydana geldiğinde, faiz oranlarında buna karşılık gelen bir artış gerçekleşmektedir. Zamanla, eşyaların fiyatları giderek artma eğilimindedir. Bu nedenle paranın değeri düşmektedir. Borç verenler, enflasyonun bir kredinin süresi boyunca paralarının değerini aşındıracağına farkındadır, bu nedenle kaybı telafi etmek için faiz oranlarını yükseltirler. Para değer kaybettiğinde oluşan kaybı telafi etmek için faizde ayarlamalar yapılmaktadır. Faiz oranlarıyla ilgili herhangi bir haber geldiğinde, buna enflasyon eşlik etmektedir. Faiz oranları ile enflasyon arasında bir ilişki olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak, birinin diğerini farklı zaman dilimleri için ne ölçüde etkilediği kesin değildir (Chowdhury, 2012: 5).

Genel olarak, faiz oranları düştükçe, daha fazla insan daha fazla borç alabilmektedir. Sonuç olarak, tüketicilerin harcayacak daha fazla paraya sahip olması, ekonominin büyümesine ve enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Artan faiz oranları için bunun tersi geçerlidir. Faiz oranları arttıkça, tasarrufların getirisi daha yüksek olduğundan tüketiciler daha fazla tasarruf etme eğilimindedir. Faiz oranındaki artışın bir sonucu olarak daha az harcanabilir gelir harcanırken, ekonomi yavaşlar ve enflasyon düşer. Yani, faiz oranları ve enflasyon ters orantılı olma eğilimindedir. Bu ilişki, modern para politikasının temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Merkez bankaları, ekonomideki enflasyon oranını etkilemek için kısa vadeli faiz oranlarını değiştirmektedir. Bu ilişkinin nasıl çalıştığını anlamak için, bankacılık sistemini, paranın miktar teorisini ve faiz oranlarının oynadığı rolü anlamak önemlidir (Arsene ve Guy-Paulin, 2013).

Kredilerdeki artışın ülke ekonomisi için birtakım sorunlar yarattığı genel olarak kabul edilmektedir. Yüksek enflasyon, kredilerdeki artışın neden olduğu sorunlardan biridir. Bunun temel nedeni, kredilerin ve buna bağlı olarak tüketimin artmasıdır. Artan talep, ilgili malların fiyatlarını yükseltmektedir. Sonuç olarak yüksek enflasyon, bir ülkenin

ekonomisini daha kırılgan hale getirmektedir çünkü geleceğe ilişkin belirsizliği artırmaktadır (Kessel ve Alchian, 1962).

Banka kredileri, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi anlamak oldukça önemlidir. Çünkü enflasyon seviyesi her zaman faiz oranlarını etkilemektedir. Faiz oranı, tüketicilerin, firmaların, finans kurumlarının, profesyonel yatırımcıların ve politika yapıcıların kararlarını etkileyen önemli bir finansal değişkendir. Diğer bir ifadeyle finans sektörü, topladığı fonları yani banka kredilerini tüketimi artıran alanlardan, üretim yapacak reel sektöre kanallere ederek arz talep dengesine katkı sağlayabilmektedir. Böylece fiyat istikrarının, yani enflasyonla mücadelenin başarılı olması beklenmektedir. Bu husus ise faiz oranları üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Tam tersi olarak, parasal nedenlerden dolayı, genel fiyat seviyesindeki yüksek ve sürekli artışların sosyal, politik ve ekonomik denge üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle enflasyonu makul bir seviyede tutmak, fiyat ve finansal istikrarın sağlanması açısından günümüz sisteminde temel bir koşul olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla banka kredileri, ekonomik beklentilere ve göstergelere paralel bir biçimde gerçekleşmesi, ekonomide fiyat istikrarı ve faizler açısından oldukça önemlidir (Uysal vd., 2012: 56).

Banka kredileri ile enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Khan ve Qasim (1996) çalışmalarında, bankacılık sisteminden yapılan büyük borçlanmanın parasal genişlemeyi arttırdığı ve bu durumunun enflasyonu hızlandırdığını ifade etmişlerdir. Arslan ve Yapraklı (2008), uzun dönemde (1983-2007) banka kredilerinin enflasyonu pozitif, enflasyonun ise banka kredilerini negatif etkilediğini tespit etmişlerdir. Dhungana ve Pradhan (2017), 1996-2015 dönemine ait veriler kullanılarak regresyon analizi yapmışlardır. Sonuç olarak, banka kredilerinin enflasyon üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca verimsiz ve spekülasyon sektörlerine verilen kredilerin azaltılması gerektiğini belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi yapılan çalışmalarda banka kredilerinin enflasyon oranını açıklamada genel olarak anlamlı olduğu ifade edilmektedir.

1.5.3. Banka Kredileri ile Yatırım ve İstihdam Arasındaki İlişki

Gelişmiş bir finans sisteminin unsurları olan bankalar, kolay ve ucuz finansman sağlayarak daha fazla yatırım ve üretime olanak sağlamakta ve bu şekilde yeni istihdamı

desteklemektedir (Bernanke ve Blinder 1992). Bankacılık sektörünün kredi hacminin artması, yatırım ve tüketim harcamalarını dolayısıyla istihdam oranı da arttırmaktadır (Lipsey vd., 1994: 228). Tüketici kredileri, hane halkı tüketim harcamalarını artırmakta ve firmaları daha fazla üretim, yatırım ve istihdam için teşvik etmektedir (Pagano ve Pica, 2012). Kullanılabilir kredi hacminin artması, firmaların yatırım ve tüketim harcamalarının ve dolayısıyla firmaların toplam üretim seviyesinin artmasına ve yeni istihdam olanakları yaratılmasına neden olmaktadır (Mishkin, 1996). Öte yandan, küçük ölçekli işletmelerin finansmanında kullanılan mikro kredilerdeki artışlar işsizliği azaltabilmekte ve yatırımı artırmaktadır (Armendariz ve Morduch, 2005).

Hanehalkı harcamaları dışında, banka kredilerinin yatırımlar üzerindeki etkilerine ilişkin de birtakım çalışmalar yapılmıştır. Campello vd. (2010), çalışmalarında kredi kısıtlaması olan firmaların yatırım kararlarında daha derin kesintilerin meydana geldiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, dışarıdan borç alamamanın birçok firmanın cazip yatırım fırsatlarını kaçırmasına neden olduğunu bulmuşlardır. Dell’Ariccia, vd. (2008), dış finansmana daha bağımlı olan sektörlerin bankacılık krizleri sırasında görece daha kötü performans gösterdiğine dair kanıtlar bulmuşlardır. 2002 yılında Rusya’da yaşanan yüksek düzeydeki işsizliğin temelinde 1998 mali krizi ve ardından kredi hacminde meydana gelen daralma olduğu kabul edilmektedir (Lakstutiene vd., 2011). Benzer şekilde Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve ABD’de kredi piyasasındaki sıkıntılar toplam ekonomik faaliyetleri ve istihdam oranlarını etkilemektedir (Acemoğlu, 2001).

Kredi hacmi ile istihdam arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar, bu değişkenler arasında bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bernanke ve Blinder (1992), banka kredileri ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi ABD’nin 1959- 1989 dönemi verilerini kullanarak test etmişler ve kredi hacmindeki daralmanın işsizlik oranını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ordine ve Rose (2008) banka kredileri ile istihdam arasındaki ilişkiyi test etmiş ve bankacılık sektörü kredi hacmindeki %10’luk bir artışın istihdamı %5 artırdığını bulmuşlardır. Benmelech vd. (2010), ABD eyaletlerinde 1993-2009 döneminde işsizlik ile krediye erişimde yaşanan zorluklar arasında bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Puri vd. (2011) mali krizlere daha fazla maruz kalan bankaların firmalara kullandırdığı kredileri daha yüksek oranda azaltmak zorunda kaldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yani banka kredileri firmaların yatırım kararlarını da etkilemektedir.

1.5.4. Banka Kredileri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

İktisat teorisi, finansman mevcudiyetinin ekonomik büyümeyi desteklemek için temel bir koşul olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal gelişme, yatırım ve büyüme sürecini destekleyen kurumların, araçların ve pazarların kurulmasını ve genişletilmesini içermektedir. Finansal araçların oynadığı rol, daha karlı projelere sahip şirketlere kredi şeklinde kanallandırmak için toplumdan kaynakları ele geçirmek ve böylece daha fazla ekonomik büyümeyi teşvik etmektir. Finansal araçların bir başka işlevi de elde ettikleri kaynaklar ile ödünç verdikleri kaynaklar arasındaki şartları çeşitlendirerek risk yönetimine izin vermeleridir (Miller, 2013: 15).

Finansal araçlar, müşterilerinin kredi geçmişini ve hesaplarında sahip oldukları davranışları bilmekte, çok sayıda acentenin mali durumu hakkında bilgi sahibi olmakta ve kaynaklarını kendilerine daha fazla güvenlik sağlayanlara yönlendirmektedirler. Bu nedenle, uzun vadeli ekonomik büyüme, diğer koşulların yanı sıra, sermaye birikim oranlarını artırma yeteneğine, varlıkların verimli kullanımına bağlıdır. Bu, hane halkı ve dış tasarrufları iş yatırımlarına yönlendiren, fonların daha verimli bir şekilde tahsis edilmesini sağlayan, riski çeşitlendiren ve şirketlere likidite sağlayarak finansal aracılık yoluyla elde edilmektedir (FitzGerald, 2007).

Finansal kurumların faydalarına rağmen, bazı durumlarda geleneksel iktisat teorisinin kalitelerini veya sektörü karakterize eden asimetrik bilgi ve eksik rekabetle ilgili sorunları hesaba katmadığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla Mali ve optimum düzeyde finansman sağlayabilen bu kurumlar ekonomik büyümenin aleyhine gerçekleşecek şekilde kaynakların verimsiz dağıtımına da sebep olabilir (Stiglitz ve Weiss, 1981). Finansal liberalizasyonun taraftarları, faiz oranı sınırlarının kaldırılmasının sonucu olarak, daha yüksek kredi kullanılabilirliği yoluyla daha büyük finansal gelişmeye yol açtığını savunmaktadırlar. Ayrıca, finansal kurumlar tarafından yatırım projelerinin seçilmesi, sermayenin marjinal üretkenliğini artırmaya da yardımcı olacaktır (McKinnon, 1973).

Bankacılık sektörünün temel sorumluluğu tüketicilere ve şirketlere kredi sağlamaktır. Firmalar söz konusu olduğunda, banka kredisi, özellikle ülke ekonomilerinin mali modelinde, yatırım faaliyetlerinin finansmanının önemli bir parçasıdır. Hanehalkları elde ettiği ek kaynakları öncelikle tüketici harcamalarını ve ipotekleri finanse etmek için kullanmaktadırlar. Ancak firmaların yatırımları için bir dış finansman kaynağı gereklidir ve

bu uzun vadede GSYİH'nın artışı için önemlidir. Bununla birlikte, aşırı kaldıraç da kimi zaman ekonomi için zararlı olabilmektedir. Küresel ölçekte ise işletmeler büyümelerini banka dışı kaynaklardan finanse edebilmektedir. Mali açıdan banka kredilerinin varlığı, özellikle küçük firmalara, yatırımlar olanağı sağlamakta ve sürdürülebilir ekonomik büyüme temin etmektedir (Cappiello vd., 2010).

Finansal sektör krediler yoluyla ekonomik büyüme girişiminde ve sermaye birikiminin oluşumunda önemli ve kritik bir role sahiptir. Çünkü bu araçlar, bu tasarruflardan elde edilen fonların reel yatırımlara yönlendirilmesini sağlamaktadır (Kandır vd., 2007).

Herhangi bir ekonomide, ekonomik gelişme ve büyüme için finans sektörünün reel sektör ile paralel olarak gelişmesi zorunludur. Yatırımcılar için kullanılabilir fonların dolaylı yoldan ve minimum maliyetle temini, finans sektörünün sağlıklı bir şekilde işlemesine bağlıdır. Reel sektörün finans ve plasman biçimleri genel anlamda finans sektörünün yapısını belirleyen temel parametrelerdir (Aslan ve Küçükaksoy, 2006). Bu nedenle, finansal gelişmenin ve banka kredisi mevcudiyetinin ekonomik büyüme üzerindeki rolü, araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde araştırılmaktadır. Ancak, bu iki değişken arasındaki ilişki tam anlamıyla çözülememiş ve araştırmacılar arasında tartışmalar yaşatmaya devam etmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde finansal kuruluşların rolünün gelişmekte olan ülkelerde oynadıklarından çok farklı olduğu da ileri sürülmektedir (Arestis ve Basu, 2008).

1.6. Türkiye’de Ekonomik Krizlerin Bankacılık ve Krediler Üzerindeki Etkisi

Türkiye’de meydana gelen krizler, bankacılık ve banka kredileri üzerindeki etkileri oldukça önemli bir husustur. İlgili konunun sürdürülebilirliği açısından ayrılan bu bölüm içerisinde Türkiye ekonomisi içerisinde bankacılık sektörünü en fazla etkileyen kriz dönemleri dikkate alınmış ve tarihsel çerçevede bu konu analiz edilmiştir.

1.6.1. 5 Nisan 1994 Krizinin Etkileri

Türkiye’de bankacılık sektörü için 1990 yılı, yüksek dalgalanmaların yaşandığı bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Sözü edilen zaman diliminde bankalar, kamu menkul kıymetlerine yoğun ilgi göstererek yatırımlarda bulunmakla birlikte işlemlerini yüksek döviz açık pozisyonlarıyla sürdürmüşlerdir. Türk Lirasının değer kaybının oldukça ciddi

boyutlara ulaştığı 1994 krizi, bu yoğun riskli işlemler dolayısıyla ortaya çıkmıştır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK], 2016: 5).

1990'lı yılların başlarında ülke ekonomisi açısından en büyük problem, giderek artan iç borçlanma ve devletin borçlarını finanse edememesi olmuştur. Kamu çalışanlarının maaşlarının yüksekliği, teröre karşı mücadele etmek amaçlı sarf edilen harcamalar, Körfez Savaşı, kamu iktisadi teşebbüslerinin açıkları enflasyon artışının üzerinde seyreden ücret artışları ve benzeri nedenlerle devlet borçları sürekli artış eğilimi içerisindeydi. Bu sorunun ortadan kaldırılması amacıyla devlet, 1993 yılında kamu faiz yükünün fazla olması nedeniyle kısa vadeli uygulamalarıyla faiz indirimi yapmak istediğini belirtmiştir. Piyasaya sınırlamalar getirilmesinin ve faiz oranlarının indirilmesinin asıl sebebi kamu açıklarının finansmanının maliyetini azaltmaktır. Ancak faiz oranlarındaki düşüşün yarattığı likidite, tüketim harcamalarını artırdığı gibi, döviz ve ithalat talebini de artırmıştır. Böylelikle cari açığın büyümesi kaçınılmaz olmakla birlikte enflasyonun kademeli olarak artışı devam etmiştir (Turan, 2011: 62). Finansal sektör ve bankalar açısından risklerin zarara dönüştüğü bu süreçte kısa ve orta vadeli bir istikrar programı mecburi hale gelmiştir. Kamu açığının bu denli büyüdüğü bir ekonomide genişletici politikaların ısrarla uygulanmaya devam etmesi ve faiz oranlarının düşürülmesi ısrarı nedeniyle finans sektöründe gerginlik artmıştır. Döviz kurundaki ani yükselme sebebiyle 1994'de 5 milyar dolar döviz açık pozisyonunda olan bankaların borç yükünün artışıyla kaynaklarının ciddi bir kısmı borç ödeme amaçlı kullanılmıştır. Bankacılık sektöründeki likidite krizi sonucunda bu dönemde 3 banka faaliyetlerini durdurmuştur (Yardımcı, 2006: 25). Tüm bu gelişmeler doğrultusunda dış kaynaklar kısıtlandığından, kaynak talebi iç piyasaya yönelmiştir. 24 Ocak 1994'te döviz fiyatlarındaki artışla Türkiye ekonomisinde dengeler derinden sarsılarak ülke krize girmiştir (Özgüven, 2001: 59).

Enflasyonun üç haneli rakamlarda seyretmesi, devalüasyon uygulamaları, ücretlerin düşüklüğü, işsizliğin ani yükselişleri sebebiyle hükümetin bir istikrar programı uygulamaya koyması kaçınılmaz bir hal almıştır. Sonrasında 1994'te 5 Nisan Kararları adlı bir istikrar programı yürürlüğe girmiştir (Kaya, 2013: 17-18). İstikrar programında üzerinde durulan konulara göz gezdirmek gerekirse başlıca uygulanmaya çalışılan önlemler şunlardır: (Eroğlu ve Albeni, 2002: 194; Köse, 2000: 99-100);

- TL dövize karşı %39 oranında değer kaybetmiştir.

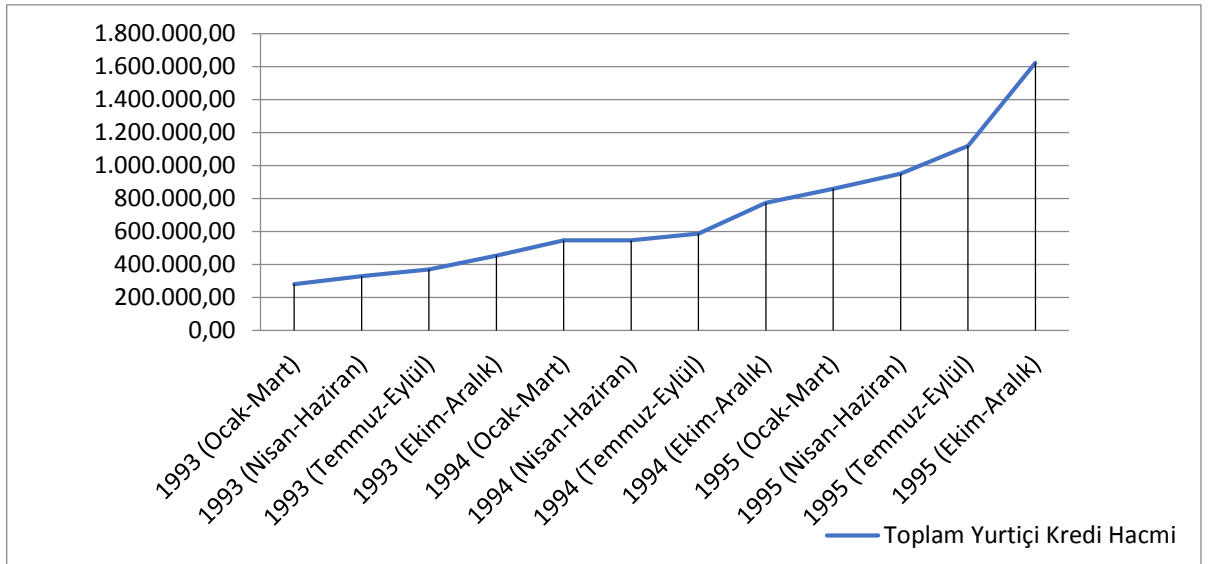
- Kamuda ücret ve maaş artışları sınırlandırılarak personel giderlerinin kontrol altına alınması sağlanmıştır.
- Kamu alımları askıya alındı.
- Gelir vergisi ve kurumlar vergisi mükelleflerine ek vergi uygulanmıştır.
- Ek bir defaya mahsus emlak vergisi getirilmiştir.
- Kamu tarafından üretilen mal ve hizmet fiyatları kamu gelirlerinde artış sağlanması gerekçesiyle yükseltilmiştir.
- Yakıt kesintileri %25'e yükseltilmiştir.
- Toplumun enflasyon düşüncesinin kırılması açısından sonrasında 6 ay zam olmayacağı belirtilerek KİT ve TEKEK ürünlerinin fiyatları artırılmıştır.
- Bankaların refaha erişmesi için reeskont kredisi genişletilmiştir.
- Bankaların zorunlu karşılıklarında düzenlemeler yapılmıştır.
- OECD ülkeleriyle ticari ilişkilerin geliştirilerek ihracat artışı gerçekleştirmek planlanmıştır.
- 12 KİT özelleştirilmiştir.
- Cari açığın düşürülmesiyle amacıyla turizm gelirlerinin kullanılacağı bu doğrultuda turizm yatırımlarının artış göstermesi planlanmıştır.
- Yap-işlet-devret yoluyla altyapı yatırımları hayata geçirilmiştir.

5 Nisan Kararlarının etkinliğinin değerlendirmesini yapmak üzere bu kararların sonucunda ekonomik tablonun nasıl şekillendiği önem arz etmektedir. Uygulanan kararlar sonucunda ekonominin genel görünümü şu şekildedir (Turgut, 2016: 210):

- Döviz kurunun değerlenmesi ithalatı pahalılaştırırken ihracatın ucuzlamasına sebep olmuştur. Bir yıl öncesinin rakamlarına kıyasla ihracat %18 artış kaydetmiş, ithalat %20,9 gerilemiştir. Bunun sonucunda 14 milyar dolar olan dış ticaret açığı 4,2 milyar dolara olarak gerçekleşmiştir.
- 1993'e göre iç borç stokunda 1994'te %123,8 artış kaydedilmiş olup 799,3 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı zaman diliminde dış borç stokundaysa %2,7 azalma kaydedilerek 65,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.
- Talep nedeniyle Türk Lirası istikrarlı hale gelmiştir. Böylelikle Hazine açıklarını iç borçlanma yoluyla kapatırken, iç borç faiz oranları da düşüşe geçmiş, para piyasalarında canlanma gerçekleşmeye başlamıştır.

- Kamuya ait hisse senedi bono tahvil vb. kağıtların faizleri istikrar sağlama gerekçesiyle artırılmıştır. Bankalar, hazine bonosu faizlerindeki bu artışa paralel olarak mevduat faizlerini artırdıkça, kira gelirleri de artış kaydedilmiştir. Dolayısıyla, faiz oranlarındaki artış, tasarrufları artırıp ve tüketimi sınırlayan eğilim yaratırken yatırımları olumsuz etkilemiştir.
- 5 Nisan kararlarındaki düzenlemeler sonucunda beklenen vergi geliri tahsil edilememiş olmakla beraber, 1994 yılında gerçekleşmesi amaçlanan özelleştirme programı sağlanamamıştır.
- Devletin borçlanma gereğinin enflasyon artışına destek olması faiz oranlarının artması ve döviz kurundaki ani artışlar ithalattan kaynaklanan üretim maliyetlerini artırmıştır. Bu sebeplerden ötürü enflasyon düşürme amacına erişilememiştir.

Sonuç itibarıyla 5 Nisan kararları orta ve uzun vadede başarı sağlayamamış olup bunun sebebini, kamuoyu nezdinde itibarını yitirmiş bir siyasal iktidarın birtakım kurumsal düzenlemelerde bulunmadan aldığı kararlar olmasına bağlayabiliriz. Bu kararların çerçevesinin tam belirlenmemiş olması, yapısal ve siyasi olumsuzlukların düzeltilmeden uygulamaya konulması 5 Nisan Kararlarının başarısız sonuçlar sergileyen istikrar programı olmasını kaçınılmaz kılmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2005: 382).

Grafik 1.1. Türkiye’de 1993-95 Yılları Arasında Yurtiçi Toplam Kredi Hacmi

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)

Yukarıda gösterilen Grafik 1.1’de 1994 krizinin, toplam yurtiçi kredi hacmi üzerindeki etkilerinin açıkça görülebilmesi açısından 1993 yılının başından 1995 yılının

sonuna kadarki süreçteki üç aylık veriler sunulmaktadır. Grafiğe bakıldığında 1993 yılından 1994'ün Ocak ayına kadar kredi hacminin devamlı olarak artma eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir. 1994 Ocak- Haziran ayları arasında kriz ortamının yarattığı belirsizlik dolayısıyla kredilerin yerinde saydığı, hiçbir şekilde artış göstermediği görülmektedir. Kriz, toplam kredi hacminin azalmasına sebep olmazken, gelişmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Grafikten anlaşıldığı üzere 5 Nisan Kararları neticesinde kredi hacmindeki genişlemenin veya hızlanmanın önüne geçildiği söylenebilir. Ancak kredi hacmi 1994 yılının üçüncü çeyreğinde küçük de olsa artış eğilimi göstermiştir. Son çeyreğinde ise ciddi bir gelişme göstererek yurtiçi kredi hacmi 588.685'ten 773.943'e yükselmiştir. Bu süreçten sonra yurtiçi kredi hacmindeki artış eğilimi devam etmiştir.

1994 yılında 3182 sayılı Bankacılık Kanunu ile finans alanında istikrarı sağlamak ve sürdürmek, bankacılık sektörünü canlandırmak, Avrupa Topluluğu'na uyumlu düzenlemelerde bulunabilmek, amacıyla birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca 1995 yılı itibarıyla ekonomideki toparlanma süreci, bankacılık sistemindeki gelişmeye tüm sektörlerde olduğu üzere olumlu etki yapmıştır. Açık pozisyonlarını alçak kur ve yüksek faiz yöntemi sebebiyle yeniden artırmış olan bankalara bu konjonktür fayda sağlarken, karlılıklarının başka bir nedeni kredi hacmindeki reel artış olmuştur (Yardımcı, 2006: 25). 1994 krizinden sonra bankacılık sektörünün gündemindeki önemli bir problem, sorunlu kredi kavramı olarak yerini almıştır. Borçlu ve banka arasındaki geri ödemeye dair anlaşmanın ciddi şekilde bozulmasına bağlı olarak tahsilat gecikmesi ve gelir kaybına sebebiyet verecek zarar oluşma olasılığının artışına sebebiyet veren kredi, sorunlu kredi olarak tanımlanmaktadır (Seval, 1990: 251).

1994 krizi ekonomiye katlanılması güç oldukça ağır maliyetler yüklemiştir. Sonuç olarak, krizin diğer yapısal sorunların yanı sıra ciddi etkileri olmuş ve bu dönemde bankacılık sektörü parçalı bir işleyişle düzen ve denetime tabi tutulmuştur. Hazine Müsteşarlığı, uygulanması bakımından Bankacılık Kanunundan, hazırlanması bakımından ikincil düzenlemelerden sorumlu olmakla birlikte, idari ve cezai yaptırıma tabi tutulan bankaların bu yaptırımlarının uygulanmasından ve yerinde denetimlerin yapılmasından sorumludur. Bankaların yönetim ve temsilinden Merkez Bankasıyla birlikte Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) sorumlu tutulmuştur. 1999 yılında denetim ve düzenleme mekanizmasının etkinlik artışını sağlayarak özerk bir karar alma mekanizmasının yeniden inşasını sağlamak üzere bu parçalı ve düzensiz yapının kaldırılmasına ve sektörle ilgili tek

bağımsız denetleme ve düzenleme kurumunun kurulmasına karar verilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda BDDK'nın kurulması 4389 no'lu Bankacılık Kanunu ile 1999'da kararlaştırılmış ve 1 yıl içinde BDDK faaliyete geçmiştir (BDDK, 2016: 5).

1.6.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Etkileri

1998 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde karşılaşılan krizler devalüasyona, ithalatta artışa, artan dış borçlara, işsizliğe ve enflasyona neden olmakla birlikte söz konusu mali kriz bölge ekonomilerini de etkilemiştir (Stubbs, 2005: 199). 1998'deki Rusya Krizi de aynı şekilde etkiler yaratmıştır. Türkiye her iki ekonomik krizden de oldukça etkilenmiştir. Böylelikle yaşanan durum, Türkiye'nin daha sonraki aşamalarda krize girmesine zemin hazırlamıştır. Ülkeler arasında var olan ekonomik ilişkilerin oldukça yoğun olması sebebiyle Rusya'daki kriz diğer ülkelere nazaran Türkiye'yi ciddi biçimde sarsmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatının içerisinde Rusya'nın payının oldukça fazla olmasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ile ekonomik ilişkiler bakımından Türkiye, Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Doğal olarak Rusya krizi Türkiye'nin ihracatının çöküşü niteliğindedir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 164-166).

2000 krizinin yaşandığı dönemde Türkiye'deki yerli bankalar, döviz kurundaki çapa ve faiz oranlarındaki değişiklikler sebebiyle döviz kurundaki olası değişiklikleri bir risk olarak görmemişlerdir. Ayrıca bu bankalar, ülke içerisinde yüksek faizli kredi vererek uluslararası piyasalardan ucuza sağladıkları fonları kullandırmışlardır. 2000'in sonunda ise, cari açık GSMH'nin %4'ünün altında olmakla beraber ve TEFE %27 civarında gerçekleşmiştir. Bunların yanı sıra, ihracata bağlı gelirlerdeki azalış ve dış borç miktarındaki artış, yabancı yatırımcıların ülkeden çekilmesi ve yeni kredi fırsatlarının ortadan kalkmasıyla neticelenmiştir. Ülkeden yaklaşık 5 milyar dolar para çıkışı gerçekleşmesiyle bankaların devalüasyon öngörmesi ve bu tahmin dolayısıyla açık pozisyonlarını kapatabilmek adına dövize koşmaları nedeniyle, piyasada ciddi boyutta bir likidite sıkıntısı baş göstermiştir. TCMB, IMF programları nedeniyle bu likidite ihtiyacına yönelik piyasaya likidite sağlamak gibi bir adım atmamıştır. Yükselen döviz talebinin karşılanması adına faiz oranlarının artırılması yoluna başvurulmuştur. Fakat faiz oranlarındaki ciddi yükseliş neticesinde fazla sayıda iç borçlanma senedine sahip olan Demirbank'a el konularak, TMSF'ye devredilmiştir. Söz konusu olay dönemdeki bankaların ciddi panik havasına girmesine sebebiyet vermiştir. Tüm bunların sonucunda o döneme ait TCMB verilerine

paralel olarak gecelik faiz oranları %210 civarlarına kadar artış sağlamıştır (İbiş, 2013: 48-49).

Kasım 2000 krizine neden olan ana faktörler Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nün 2001 yılı Türkiye raporunda aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

- Kamunun borç stokunun GSYH'ye oranı %45'ten %62'ye yükselmiştir.
- 18 milyar dolar olan devlet bankalarını açık pozisyonları 20 milyar doları geçmiştir.
- Ziraat ve Halk Bankası'nın görev kayıpları 21 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.
- Marmara depremi devlete 15 milyar dolarlık ek maliyet oluşturmuştur. 1999'da deprem için kullanılmak üzere bütçeden 1,8 milyar dolar, 2000 yılında 4,2 milyar dolar harcama yapılmıştır.
- Devlet, ithal mal kullanan tüketicilere ve sanayicilere %20 sübvansiyon yapmıştır.
- TL 1 yılda %20 değer kaybetmiştir. Bu nedenle petrol fiyatları yüksek artışlar sergilemiştir.
- Eylül ayına kadarki süreçte faiz oranlarında yaşanan ani azalmalar ve küçük ve orta ölçekli bankalardaki değerli kâğıt satışıyla Kasım'da likidite krizi yaşamıştır.
- Dünya petrol fiyatları 2000 yılına kadar yükselmiştir ve Türkiye'nin dışarıdan temin ettiği petrol, doğalgaz fiyatlarına 5 milyar dolar ek yük bindirmiştir.

Krize neden olan sebepler incelendiğinde Kasım 2000 krizinin 1994 krizinin devamı niteliğinde olduğu gözlemlenmektedir. Şubat 2001 krizi ise, Kasım 2000 krizinin devamı niteliğini taşıyan kriz olarak kabul görmektedir. Söz konusu krizlerin ortaya çıkış sebebi ise 2000'de uygulanan istikrar programıdır (Ertuna, 2001: 494).

Şubat 2001 Krizi, Kasım 2000 krizine nazaran daha ciddi etkiler meydana getirecek biçimde yaşanmıştır. Krizden önce rekabet koşullarıyla uyumsuz olan bankaların, kötü yönetim nedeniyle halihazırda üzerinde durulması gereken sorunları mevcuttur. Tüm bu olumsuz ortamın yanı sıra devlet bankalarının yaklaşık 25 milyar dolar tutarındaki borcunu halka aktarması piyasalar üzerindeki baskıyı derinleştirmiştir. Söz konusu bankaların yaşamakta olduğu likidite sorunları, Bankalar arası piyasadaki faiz oranlarının çok yükselmesine sebebiyet vererek piyasadaki faiz oranlarını da etkilemiştir. Buna ek olarak Şubat ayında yaşanan durgunluk nedeniyle para tabanı daralmıştır (Mangır, 2006: 469).

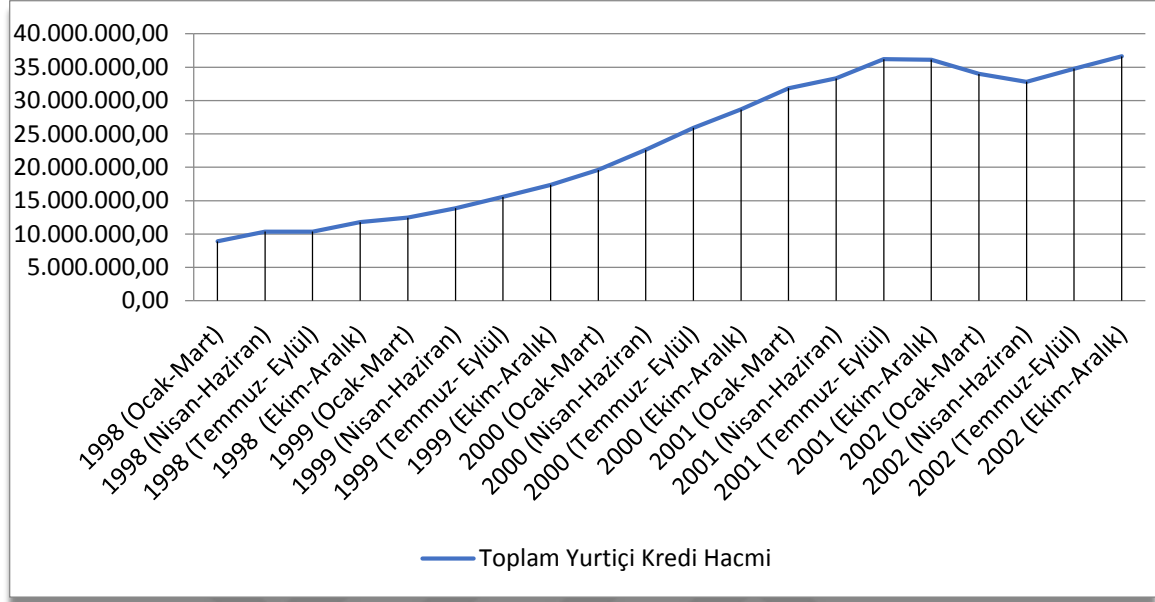
2000 krizinin ardından Türk lirasına olan güvenin azalması sonucunda TL pozisyonundaki kişiler dövizle yönelmeye başlamıştır. Yerli ve yabancı yatırımcıların yanı sıra ufak çaptaki işletme sahipleri de döviz talebinde bulunmaya başlamıştır. Bu doğrultuda kur üzerindeki baskının artmasıyla ve TCMB yeniden aşırı döviz talebiyle karşı karşıya kalmıştır. TCMB gecelik faizleri % 6000'in üzerine yükselmesine rağmen döviz talebi önlenememiştir. Kara Çarşamba olarak ifade edilen 21 Şubat 2001 tarihinde TCMB'den 24 saat içerisinde 7 milyar \$ döviz talebinde bulunuldu. Söz konusu tarih TCMB'nin para politikası üzerindeki etkisinin sona erdiği tarih olmuştur. Nihayetinde, krizi izleyen iki gün boyunca TCMB tarafından rezervlerini tüketme riskini alıp piyasaya müdahale ederek dalgalı kur rejimine 22 Şubat 2001 tarihinde geçildiği ve kur çapasının ortadan kalktığı açıklanmıştır. IMF ile Türkiye ilişkisi bakımından bu durum olumsuz sonuç vermiş ve 17. kez imzalanmış olan programın başarısızlığıyla karşılaşmıştır. Bu süreçte, Türkiye'nin bankacılık sisteminde karşılaşılan sorunlar ve yükümlülükler nedeniyle tarihinin en önemli mali ve ekonomik krizi olduğu ifade edilmekle beraber para ve menkul kıymetler piyasası, devlet bankalarının sorumluluklarını yerine getirememeleri nedeniyle krizden en fazla etkilenen piyasalar olmuştur (BDDK, 2009: 6-7).

2001'deki kriz Türkiye açısından ekonomiyi ve bankacılık sektörünü ciddi biçimde etkilemiştir. Krizden sonra uygulamaya konulan makroekonomik politikaların ardından mali sistemde toparlanmalar başlamış fakat bankacılık sektörü ve yapısal nitelikli ekonomik sorunlar adına risk unsurları ortaya çıkmaya başlamıştır. Cari açığındaki yüksek oranlı artış, 2001 krizinin temelini oluşturmuştur. Türk Lirasının değer kaybetmede aşırıya kaçması, finans sektöründeki sermaye çıkışlarının artması, bankaların döviz açık pozisyonlarındaki artış, devlet bankalarındaki büyük çaplı zararlar ve finans sektörünün kâr ve faiz riskindeki aşırı artış 2001 krizini yaratan faktörlerdendir (Karaçor, 2006: 387).

15 Mayıs 2001 tarihi itibarıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) ekonomik istikrarı hızla yeniden tesis etmek ve finans sektörüne duyulan güven problemini ortadan kaldırmak amaçlarıyla uygulanmaya başlamıştır. Bu konuda gerçekleştirilmesi gereken ilk şey, kurumları ve mevzuatları ile finansal sistemi ve ekonomiyi yeniden tasarlamaktır (TCMB, 2015: 13).

Sonuç olarak 2000 ve 2001 krizleri Türk bankacılığında büyük hasarlara sebebiyet vermiş ve akabinde reform yerine sistemi baştan aşağı yapılandırma ihtiyacı doğmuştur. Sektörün baştan aşağı düzenlenmesi için bankacılık sektöründeki bu olumsuz gidişat önemli

bir fırsat niteliğindedir (Kuzu, 2007: 27). Bu bağlamda ilk olarak “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” Mayıs 2001’de uygulamaya konulmuştur (Ersoy, 2008: 33). Söz konusu dönemde banka kredilerinin gelişimi Grafik 1.2’de gösterilmiştir.

Grafik 1.2. Türkiye’de 1998-2002 Yılları Arasında Yurtiçi Toplam Kredi Hacmi

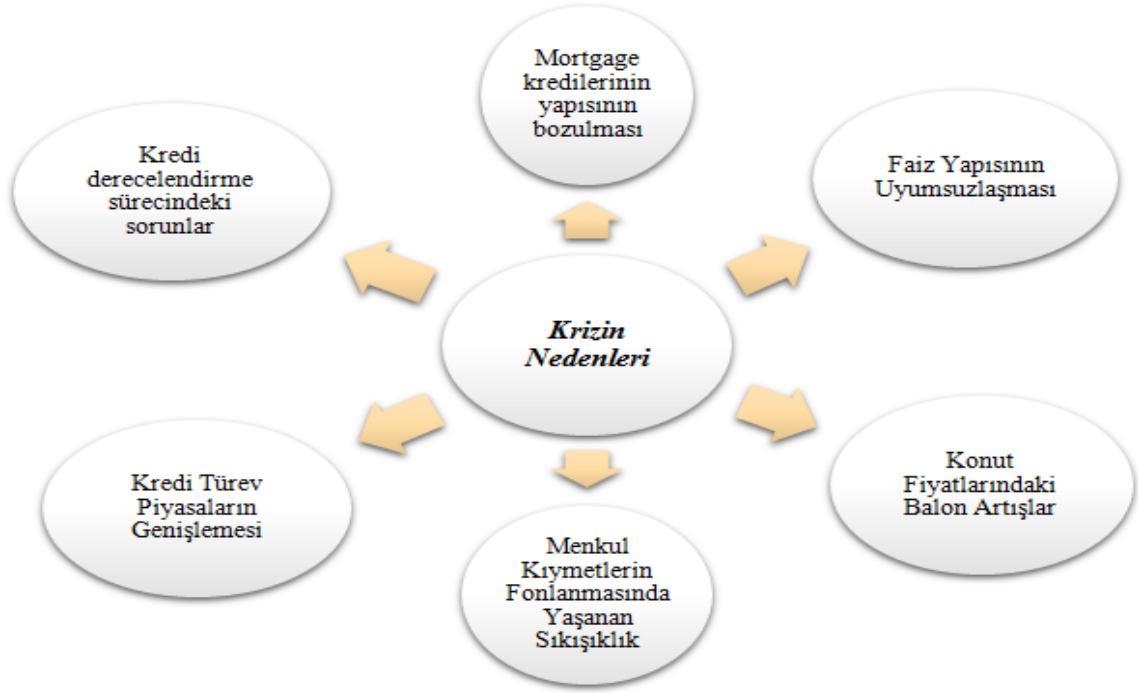
Kaynak: TCMB

Yukarıda gösterilen Grafik 3.2’ye göre Türkiye’de toplam yurtiçi kredi hacminin 1998 yılının ilk çeyreği ve ikinci çeyreği arasındaki zaman diliminde bir miktar artış gösterdiği üçüncü çeyreğe gelindiğinde ise bu artışın durduğu açıkça görülmektedir. Bunun sebebini 1998’deki Türkiye ekonomisinin krizine zemin hazırlayan Güneydoğu Asya ve Rusya krizinin ekonomimizde yarattığı etkilere bağlamak mümkün olduğu gibi söz konusu sebeplerin banka kredileri üzerinde kısa süreli bir durgunluğa sebebiyet verdiğini de ifade etmek mümkündür. 1998 yılının dördüncü çeyreğinde başlayan kredi hacmindeki artış eğilimi bazı zamanlarda artış miktarlarında azalma yaşanmakla birlikte 2001 yılının son çeyreğine kadar devam etmiştir. Kasım 2000 yılındaki likidite krizi sebebiyle gecelik faiz oranı bankalar arası piyasada %1000’in üstünde gerçekleşirken Kasım 2000’de aylık ortalama %223 olarak gerçekleşmiştir. Faiz oranlarındaki bu denli artışa rağmen yurtiçi kredi hacminde bir azalma meydana gelmemiş olup aksine artış eğilimini sürdürmüştür. Bunun sebebini Merkez Bankasının IMF’den almış olduğu destek ile piyasayı fonlaması olarak yorumlanabilmektedir. Nitekim bu kısa süreli bir çözüm olmakla birlikte faizler kriz öncesine oranla yüksek seyretmeye devam etmiştir. 19 Şubat 2001 tarihiyle birlikte Türkiye ekonomisi bir krizle daha mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu tarihte 24 saat içerisinde 7

milyar \$'dan fazla bir döviz talebiyle karşılaşılırken bankalar arası gecelik faiz oranları %7500'lere kadar ulaşmıştır. Bu süreçte Yurtiçi kredi hacminde artış eğilimi sürdürülmekte olup artış miktarında azalmalar yaşanmıştır. 2001 Nisan ayına kadar süregelen krizin banka kredilerinde ani bir değişim yaratmamakla birlikte bankacılık sektörü açısından beklentilerinin olumsuz seyir izlemesi neticesinde 2001 son çeyreği itibarıyla banka kredileri azalma eğilimine girmiş ve bu durum kredi hacminde ciddi daralmalara yol açmıştır.

1.6.3. 2008 Küresel Krizin Etkileri

2008 Küresel kriz, ABD konut piyasalarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına almış olan bir krizdir. 2008 Küresel Krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nde mortgage kredisiyle ilgili mali problem olarak ortaya çıkıp tüm dünya ekonomilerini negatif yönde etkileyerek pek çok kurum ve kuruluşun iflas etmesine veya devletin eline geçmesine sebebiyet vermiştir (Aracıoğlu ve Demirhan, 2011: 23). ABD piyasalarında, mortgage kredileriyle bireyler güçlük çekmeden kredi kullanmaya teşvik edilmiştir. Kredilerin bankalar tarafından kolaylıkla verilmesiyle ciddi sonuçları olan bazı durumlar yaratılmış olmaktadır. Yani bankalar, borçlanan kişilerin gelir düzeyleri ve meslekleri hakkındaki beyanlarını ayrıntılı bir biçimde araştırmadan kredi kullandırmaya başlamışlardır. Bu husus öyle bir hal almıştır ki hiçbir güvencesi mevcut bulunmayan bireylere dahi kredi kullandırılmıştır. Bu krediler kamuoyunda ninja kredisi diye adlandırılmıştır. Tüketicilerin kredi kullanmaya devam edebilmesi adına menkul kıymetleştirme yoluna gidilmiştir. Bu uygulama 2005-2007'de verilmiş olan 6 trilyon \$ kredi piyasasının %25'ini oluşturmuştur (Gorton, 2008: 3).

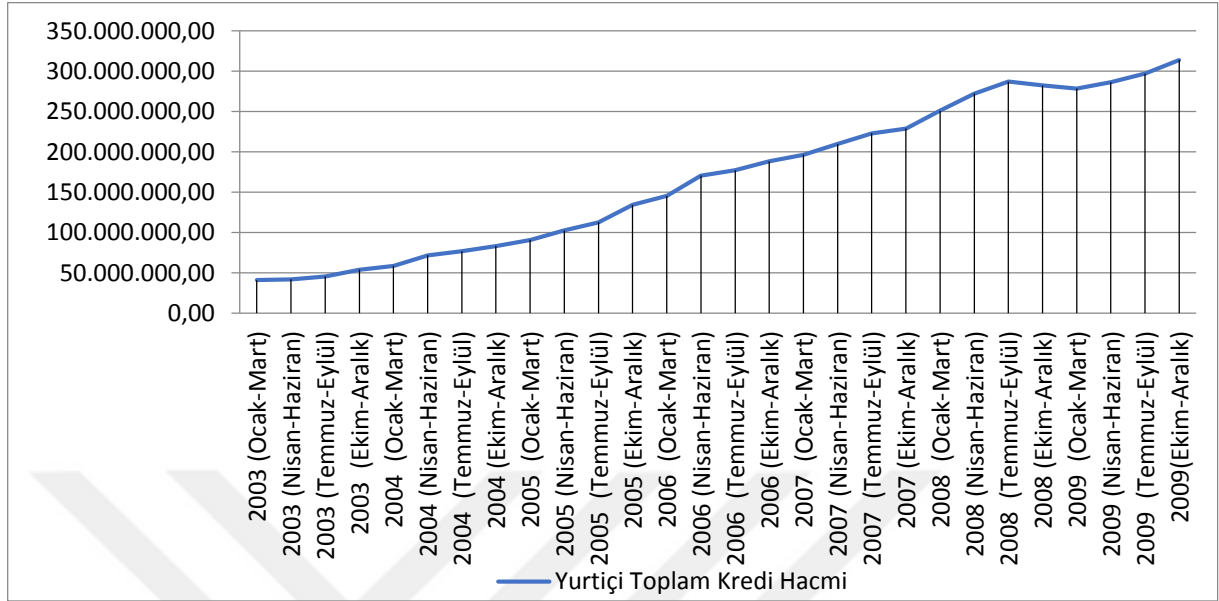

Şekil 1.10. 2008 Küresel Krizin Nedenleri

Kaynak: Demir vd., 2008: 45.

2008 yılının başında başlamış olup marttan itibaren etkisinin oldukça hissedildiği ve başka ülke ekonomilerine de sıçramış olan krizin en temel sebepleri Şekil 1.10'de gösterilmektedir. Temmuz 2007'de subprime olarak başlamış olan kriz, Ağustos 2007'de likidite krizine dönüşmüş ve Eylül 2007'de likidite ve kredi krizi olarak devam etmiştir. 2007'de ABD'de başlamış olan, bütün dünyaya hızla yayılan kriz etkisini Türkiye ekonomisinde de hissettirmiştir. Türkiye'nin yakın vadede atlattığı krizler finansal piyasalarda negatif yönde etki göstermesine karşın Türk özel sektörünün 2008 krizine büyük miktarda döviz borcu ile girmesi ve dış piyasalardaki talep daralması sebebiyle ihracat kapasitesinin azalması dolayısıyla, bu krizin en çok etkileyeceği kısmı reel kesim oluşturmaktadır. Küresel finansal kriz yaşanmaktayken mortgage piyasası bulunmayan Türkiye, Avrupa ülkeleri ve ABD kadar etkilenmemiştir. Ancak bu piyasanın kurulmamış olması krizin hiçbir etkisinin görülmediği anlamını taşımamaktadır. Küresel ölçekte bir talep daralması neticesinde kriz Türkiye'yi 2008 yılının 3. çeyreğinden itibaren etkisi altına almaya başlamıştır. Aynı yılın üçüncü çeyreğinde %-0,5 gerileme kaydetmiş olan Türkiye ekonomisinin büyüme oranı 2009 yılında %-4,7 küçülme sergilemiştir. GSYH'nin büyük kısmını oluşturan Sanayi Üretim Endeksi ise Eylül 2008'den itibaren negatif yöne eğilim göstermiş ve Aralık ayı itibarıyla sanayi üretimi daralması yaklaşık %17 civarında kaydedilmiştir. Böylelikle krizin reel sektöre olan etkisinin derinliğinden söz etmek

mümkündür (Ercan, 2009: 150-152). Bu süreçte Türkiye’de toplam kredi hacminin gelişimi Grafik 1.3’te gösterilmiştir.

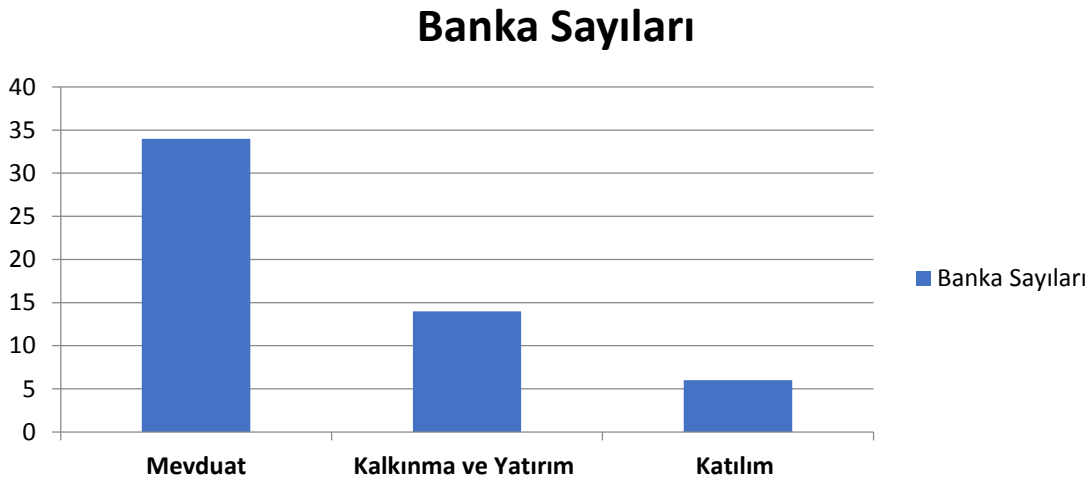
Grafik: 1.3. Türkiye’de 2003-2009 Yılları Arasında Toplam Yurtiçi Kredi Hacmi

Kaynak: TCMB

Grafik 1.3. incelendiğinde 2003 yılından itibaren kredi hacminde önemli bir artış yaşandığı ve bu artışın 2008 yılına kadar devam ettiği açıkça görülmektedir. Bu artış siyasal istikrarın temin edilmesi, enflasyon oranlarının azaltılması, kamu maliyesi alanındaki olumlu seyir ve yabancı kaynakların maliyetlerinin düşürülmesi ve benzeri faktörlerle açıklanabilmektedir. Devlet borcunda azalış yaşanmasıyla beraber bankaların özel sektöre sağladığı kredilerin hacmi artmış, enflasyondaki düşüşle birlikte işletmelerin ve tüketicilerin yatırım yapmaya yönelik kararlarının alınması basitleştirilmiştir. Böylece hem işletmelerden hem de tüketicilerden kredi talebi artmıştır. Fakat 2006 yılının sonlarına gelindiğinde Merkez Bankası'nın sıkı para politikası uygulaması ve piyasalardaki oynaklıklar nedeniyle kredi hacminin büyümesinde düşüş yaşanmasıyla birlikte artış eğilimi devam etmiştir. 2008 küresel mali krizi ülkemizi negatif etkilemeye başladığı andan itibaren ekonomide ve dolayısıyla kredi hacminde azalma gerçekleşmiştir (Özgür, 2011: 62-63). Krizin Türkiye ekonomisi üzerinde etkisinin görülmeye başlandığı 2008 yılı üçüncü çeyreğinden sonra yurtiçi kredi hacminde ciddi daralma meydana gelmiş ve bu daralma 2009 yılı ilk çeyreğinde de devam etmiştir. 2009 ikinci çeyreği itibarıyla kredi hacmi artışa geçmiş ve bu eğilimi sürdürmüştür.

1.7. Türkiye’de Bankacılık Sektörü ve Banka Kredilerinin Gelişimi

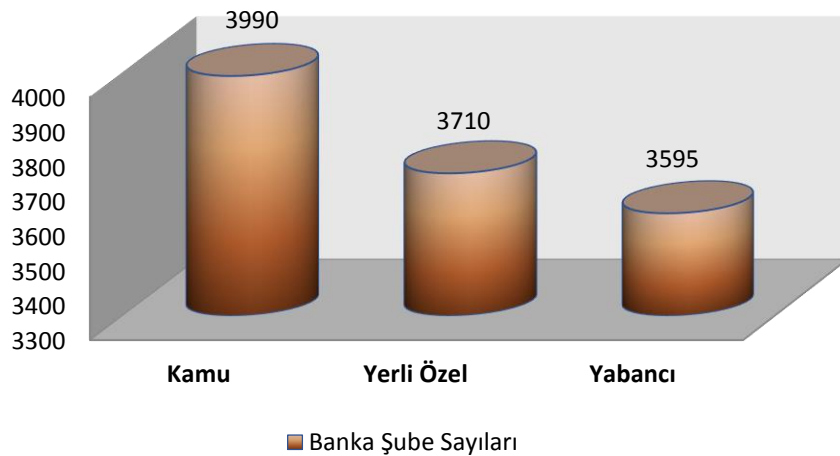
Eylül 2020 tarihi itibarıyla Türk Bankacılığının mevcut durumu incelendiğinde 34 Mevduat Bankası, 14 Kalkınma ve Yatırım Bankası, 6 Katılım Bankası olmak üzere toplamda 54 banka faaliyette bulunmaktadır. Bu husus Grafik 1.4’te gösterilmektedir.

Grafik: 1.4. Türkiye’de Güncel Banka Dağılımı (Eylül 2020)

Kaynak: BDDK

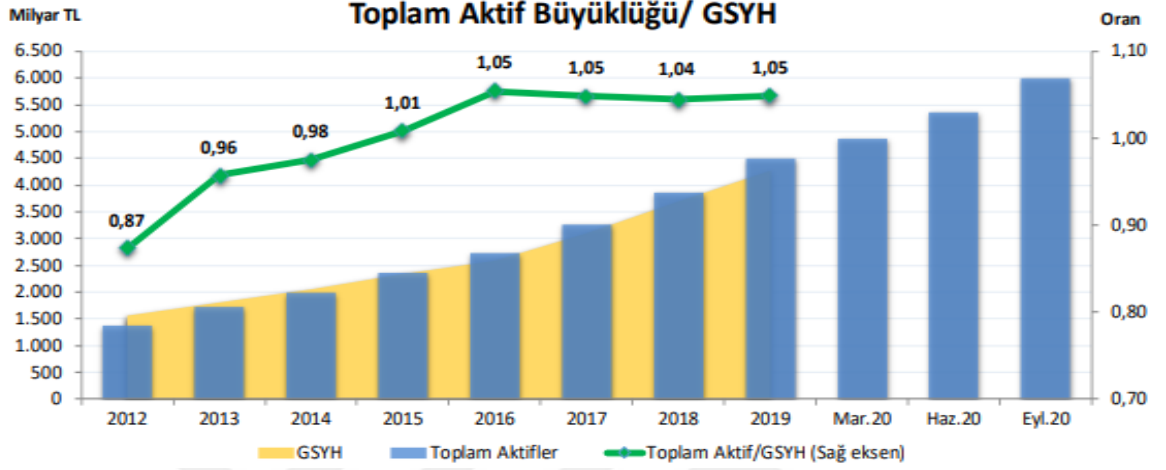
Eylül 2020 İtibarıyla faaliyet gösteren bankaların şube sayıları incelendiğinde kamu bankalarının şube sayısı 3990, yerli özel bankaların şube sayısı 3710, yabancı bankaların şube sayısı 3595 olmak üzere toplam 11.295 şube sayısı mevcuttur. Bu husus Grafik 1.5’te ele alınmaktadır.

Grafik 1.5. Türk Bankacılık Sektöründe Güncel Şube Dağılımı Eylül 2020)

Kaynak: BDDK

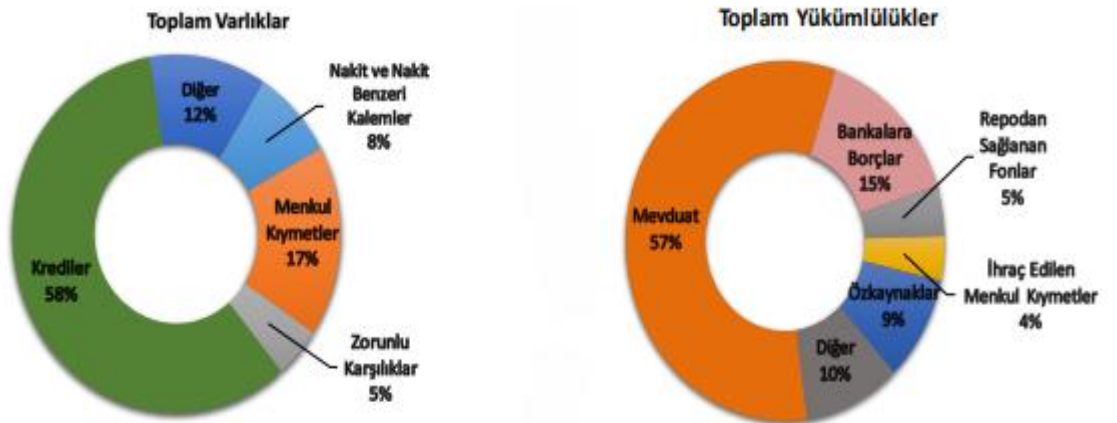
Türkiye’de Bankacılık sektörü şube sayısı itibarıyla önceki çeyreğin verileriyle kıyaslandığında 27 adet azalma göstermiş olmakla birlikte personel sayısı bir önceki çeyreğe göre 544 kişi azalış göstermiştir (BDDK, 2020). Bu sonuç Covid-19 sürecinin Türk bankacılığı üzerindeki negatif etkisini açıkça göstermektedir. Bu negatif etki Türkiye’nin istihdam oranlarını da doğrudan, olumsuz yönde etkilemektedir.

Grafik: 1.6. Türk Bankacılığının Aktif Büyüklüğünün GSYH’ye Oranı

Kaynak: BDDK

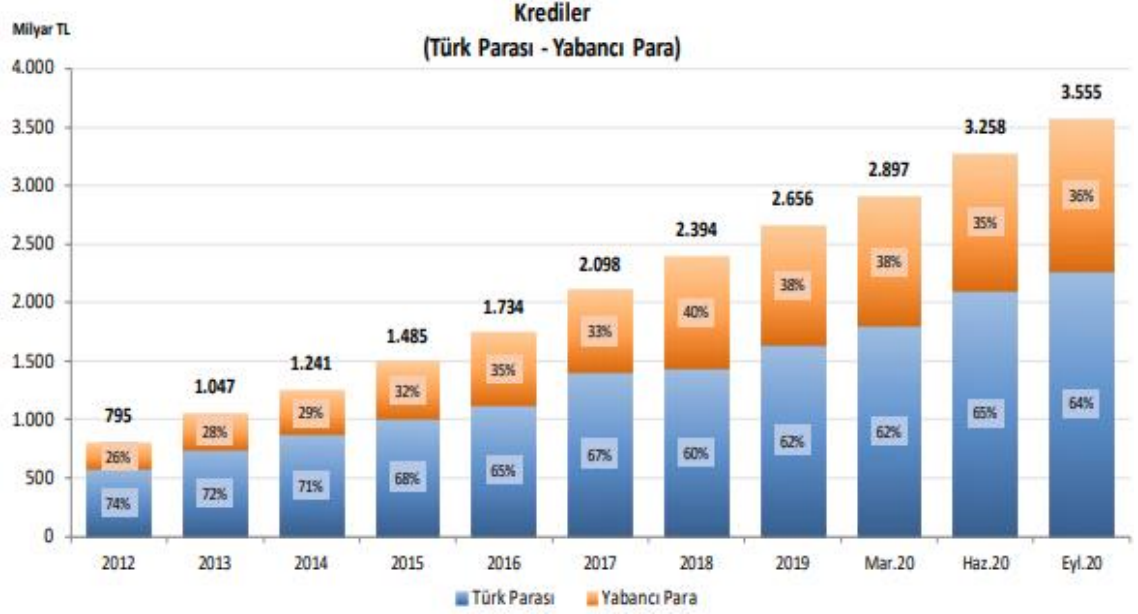
Grafik 1.6’ya göre 2019 Aralık verileri incelendiğinde Türkiye Bankacılığının Toplam Aktiflerin GSYH’ye oranı 1,05 değerinde gerçekleşmiştir. Grafikte 2012 yılından günümüze kadarki süreçte toplam aktiflerin sürekli artma eğilimi içerisinde olduğu Toplam Aktif/GSYH oranının ise 2016 yılına kadar artma eğilimi içerisinde olup 2016’dan sonra aynı gelişmeyi kaydedemediği açıkça anlaşılmaktadır.

Grafik: 1.7. Türk Bankacılık Sektörünün Mevcut Toplam Varlık ve Yükümlülükleri

Kaynak: BDDK

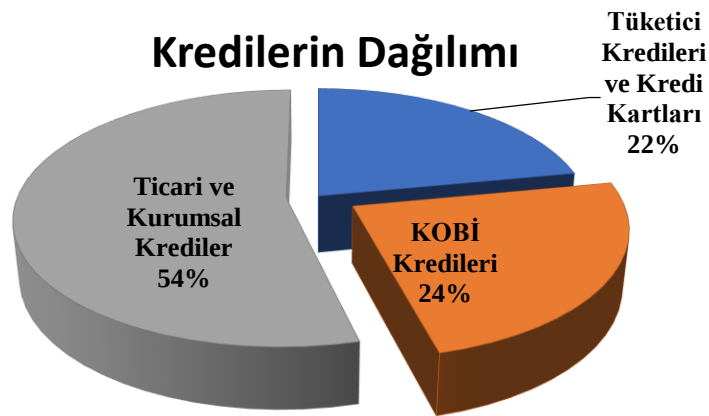
Grafik 1.7 incelendiğinde Kredilerin %58’lik pay ile Toplam Varlıkların içerisinde, mevduatın %57’lik pay ile toplam yükümlülüklerin içerisinde ciddi yerinin olduğu açıkça görülmektedir.

Grafik: 1.8. Türk Bankacılık Sektöründe Kredilerin Gelişimi

Kaynak: BDDK

Grafik 1.8’e göre 2012 yılı itibarıyla toplam krediler sürekli gelişme kaydederek Eylül 2020 döneminde %64’ü yerli para cinsinden kredilerden %36’sı yabancı para cinsinden kredilerden oluşmak üzere 3.555 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik: 1.9. Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: BDDK

Grafik 1.9'a göre günümüzde Ticari ve Kurumsal Krediler toplam krediler içinde %54 ile en yüksek paya sahiptir. Toplam Krediler içinde KOBİ kredileri %24, Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları %22'lik paya sahip durumdadır.

2. BÖLÜM

2. EKONOMİK BÜYÜME: KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM

2.1. Kavramsal Çerçeve Ekonomik Büyüme

İktisadi büyüme ve gelişme ilişkisi yıllardır tartışılan bir konu niteliğindedir. Sanayileşme; ekonomik ve beşerî faaliyetlerde kalıcı değişiklikler meydana getirmiş, dünya ekonomik krizinden sonra bu süreçlerin önemi daha da artmıştır. Günümüzde, liberalleşen ekonomiler güçlü demografik artışla birlikte, doğal kaynakları eskisine nazaran daha fazla tüketmesiyle iklim değişiklikleri ve ekosistem yıkımı gerçekleşmektedir. Dolayısıyla günümüz liberal ekonomileri her zamankinden daha fazla ekonomik ve çevresel sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktadır. Ekonomik büyüme, sınırlı bir anlamda, kişi başına milli gelirin artması olarak ifade edilmekte olup: bu sürecin özellikle niceliksel olarak analizini, içsel ekonomiler arasındaki işlevsel ilişkilere odaklanarak içermektedir. Bu nedenle, ekonomik büyümenin ulusal ekonomilerin boyutlarını, makroekonomik göstergeleri, özellikle de kişi başına düşen GSYH'yi yükselen ama zorunlu olarak doğrusal olmayan bir yönde, ekonomik-sosyal sektör üzerinde olumlu etkilerle artırma süreci olduğunu ifade etmek mümkündür (Haller, 2012: 66).

Ekonomik büyüme, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyinin önde gelen göstergelerinden biridir. Aynı zamanda bu konu ekonomi tarihi ve teori açısından da oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Bu bağlamda ekonomik biliminin öncüleri olan A. Smith ve Ricardo gibi iktisatçılar ekonomik büyüme kavramına ilgi duymuşlardır. Çünkü bu kavramın genel anlamı, en fakir ülkelerin ekonomilerinin bile ekonomik büyümeyi canlandıracak kaynaklara ve faktörlere sahip olduğudur (Dağdemir, 2019).

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme, Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'da meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlamda ekonomik büyüme, yerli ve yabancı sektörlerin ürettiği gayri safi yurtiçi hasılanın belirli bir süre içinde artmasıdır. Bu tanımın bir diğer yönü de ülkeyi sınırlamadan ulusal unsurun ön plana çıktığı durumdur. Bu bağlamda, halkın ait olduğu ülkenin gayri safi milli hasılasının ulusal unsura bağlı olarak artmasına katkısı, ekonomik büyüme olarak da tanımlanmaktadır (Kaynak, 2015: 1-2). Bu ifadeler altında

ekonomik büyümenin sistematik bir tanımı yapılırsa; ekonomik büyüme, uzun bir süre boyunca ortaya çıkan mal ve hizmetlerin üretimi ve bu mal ve hizmetlerin kuşaktan kuşağa transferini sağlayarak üretken kapasitenin artmasıdır. Bu nedenle, ekonomik büyüme bugün üretilen mal ve hizmetlerin hacminde kümülatif bir artış şeklinde gerçekleşse de gelecek nesilleri dikkate alarak, yüzyıllar boyunca mal ve hizmet üretiminde istikrarlı bir artış unsurudur (Waud, 1989: 420).

Büyüme, ekonominin üretken potansiyelindeki bir artış olarak da tanımlanmakta ve ülkenin üretiminin belirli bir süre boyunca artmasıyla ölçülmektedir. Ekonomik gelişme ise “pazarlanabilir mal ve hizmetler üretmek için insan, mali, sermaye, fiziksel ve doğal kaynakların seferber edilmesi yoluyla zenginlik yaratma süreci” dir (Bingham 2003: 237). Aynı zamanda “özel sektör tarafından istihdam ve zenginlik yaratılmasını kolaylaştırma ve teşvik etme ve bunu kısa ve daha geniş nüfusun uzun vadeli çıkarları” olarak ifade edilmektedir (Bingham ve Mier, 1993). Bu hususta ekonomik büyüme kavramı, ekonomik gelişmenin aksine daha dar bir anlamda ele alındığı görülmektedir. Büyüme kavramı içerisinde nicel değişkenlerle içsel değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilere bağlanan analizleri kapsamaktadır. Özet olarak bu kavram; ulusların ekonomik boyutlarını, makroekonomik değişkenlerdeki göstergeler, kişi başına milli gelirdeki artışı ve değişimi gösteren sürecin nicel olarak ele alınmasını içermektedir (Haller, 2012: 67).

Ekonomik büyümenin tanımını ekonomik refah kavramına dayandırmanın gereksiz olduğuna ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Bu hususun temel dayanağı; ekonomik büyüme kavramına olağanüstü katkıların sentezinin ve dolayısıyla büyüme olgusunun kavramsal analizine uygun yaklaşımla ilgili bitmez tükenmez tartışmanın çözümünün, dikkatli ve anlaşılır bir analizinin olmaması nedeniyle engellenmesi olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme kavramının belirli bir formülasyonunun olmaması nedeniyle dar bir bakış açısıyla belirli bir kalıba oturtulmakta ve bu yolla değerlendirilen tanıma uygun hale getirilmektedir (Shearer, 1961: 497-498).

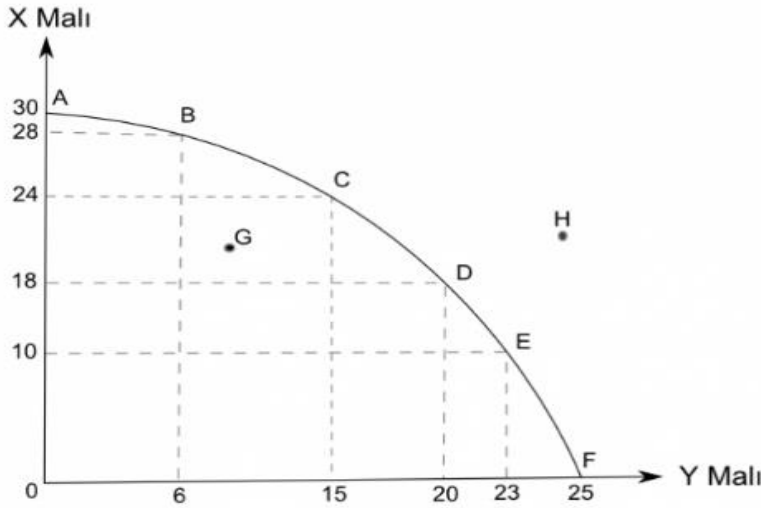
2.1.2. Ekonomik Büyümenin Niteliği ve Unsurları

Büyüme terimi genellikle nicel bir artış çağrışımı taşımaktadır. Bu çağrışımın ekonomik büyüme kavramını yorumlamada kritik olması gerektiğine dair birçok açık ifade literatürde de yer almaktadır. Ekonomik büyümenin çeşitli nicel tanımlarındaki tek birleştirici unsuru hakkında, ideal olarak ölçülmesi gereken şeyin, ekonomik faaliyetin daha

yüksek insan refahı durumlarının elde edilmesine katkısı olduğu konusunda uzlaşmadır. Ekonomik büyümeyi bu anlamda tanımlarken, ekonomik faaliyetin bir amaca yönelik faaliyet olduğu, ancak o faaliyetin altında yatan amacın önceden tanımlanması durumunda tespit edilebileceği ve sonuçlarının ölçülebileceği savunulmaktadır. Amaç kavramının bir dereceye kadar belirsiz olduğu, tek bir amacın nesnel olarak belirlenemeyeceği, ancak atfedilmesi gerektiği, dayatılan herhangi bir amacın ampirik olarak doğrulanmasının imkânsız olduğu ve bu nedenle çeşitli amaçlardan herhangi birinin eşit olarak yüklenebileceği kabul edilmektedir (Kuznets, 1955: 16).

Ekonomik büyüme genellikle üretimin artması olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle ekonomik büyüme, aynı zamanda bir toplumun kişi başına tüketimini yani tüketim imkanlarını artırmaktadır. Öte yandan, ekonomik büyüme bazen kişi başına düşen milli gelir ya da kişisel servet olarak da tanımlanmaktadır. Bu anlamda büyüme; kişi başına kaynakları (sermayeyi) ve kullanımlarının verimliliğini artırma sürecini ifade eder. Büyümekte olan bir ekonomi eskisinden daha fazla mal ve hizmet üretebilmektedir. Ayrıca büyüme yalnızca miktarla değil, aynı zamanda mal ve hizmetlerin değeriyle de ölçülmektedir. Bu anlamda, ekonomik büyüme genellikle fiziksel sermaye, beşerî sermaye, emek ve teknoloji temelinde modellenmektedir.

Bahse konu olan modellemenin şekil yardımıyla ele alınması, kavramın önemini açığa çıkaran bir unsurdur. Bu hususta Şekil 2.1’de “Üretim imkanları eğrisi” gösterilmektedir. Şekil 2.1’de görüldüğü üzere, bu eğrinin sağa doğru kayması ekonominin büyümekte olduğunu göstermektedir. Bu artışın en temelinde, büyümenin genel hatları ile modellenmesinden doğan faktörlerin değişimlerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu faktörlerdeki artışlar, ekonomik büyümeyi ortaya çıkaran etmen konumundadır (Seyidoğlu, 2011: 45).

Şekil 2.1. Üretim İmkanları Eğrisi

Kaynak: Seyidoğlu, 2011

Sermaye, sabit kaynaklar önderliğinde ekonomik büyümenin sağlanmasında en önemli faktör olarak tabir edilmektedir. Makine ve teçhizat, sermaye faktörü olarak muhasebeleştirilmektedir. Öte yandan, işgücü ekonomik büyümenin bir diğer önemli kaynağıdır ve işgücünün büyümesi hem istihdama hazır işgücü hem de tüketim kitlesi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu hususta sermaye, bu kavram içerisinde insanın kendisini de içermektedir (Dikkaya ve Özyakışır, 2013: 538-539).

Yukarıda bahsedilen hususlar dahilinde ekonomik büyümenin anahtarından birinin, yaratıcı insanların ülkeye çekilmesi olarak ayrıca ele alınabilir. Bunun için gerekli altyapı olan hoşgörü ve açıklık, insanlar için düşük bir giriş engeli olduğundan hoşgörülü ve açık olarak algılanan toplumlar bu yetenekli insanları çekmekte zorlanmamaktadır. Bu düşüncenin temelinde ise ekonomik büyüme kavramının toplumun ilerleyen evrimini belirlemesi yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle bu kavram, sosyal olarak ilerlemeyi de içeren, toplumun ekonomik refahının gelişmesini kapsayan bir devinim süreci olarak görülmesidir (Florida, 2002).

2.1.3. Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Bir ülkenin ekonomik büyümesi, uzun vadede, nüfusuna daha geniş bir ekonomik mal yelpazesi sağlama yeteneğini artırmaya, teknoloji kullanımına ve gerektirdiği kurumsal ve ideolojik normlara dayalı fırsatları artırmaya izin vermektedir (Kuznets, 1973: 247). Ek olarak ekonomik büyüme, az gelişmiş ülkelerde olan yoksulluğu azaltmak ve yaşam

standartlarını yükseltmek için en güçlü araçtır. Ekonomik büyüme, yüksek refah ve fırsat ortamı yaratabilir. Bu hususta ekonomik büyümenin nedenleri aşağıdaki gibi ele alınabilir (Fajnzylber vd., 2002):

Daha Fazla Doğal Kaynağın Keşfi: Daha fazla kaynak, daha fazla üretim kapasitesi anlamına gelmektedir. Petrol ve gaz rezervlerinin keşfi birçok ekonominin hızla büyümesini sağlamaktadır.

Yeni Sermaye ve Altyapıya Yatırımlar: yeni makinelere, binalara, teknolojiye yatırım, firmaların ve ekonomilerin üretim kapasitelerini genişletmelerini sağlamaktadır. Havaalanları, yollar, limanlar vb. gibi modern altyapıya yapılan yatırımlar bir ekonomide erişimi ve iletişimi iyileştirerek daha hızlı ve verimli üretime yardımcı olmaktadır.

Teknik İlerleme: Yeni icatlar, üretim süreçleri vb. sektörlerdeki mevcut kaynakların üretkenliğini artırmakta ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaya yardımcı olmaktadır.

Üretim Faktörlerinin Niceliğini ve Kalitesini Artırmak: Daha büyük ve daha üretken bir işgücü GSYH'yi artırmaktadır. Daha yetenekli, bilgili ve üretken insan kaynakları, böylece ekonomik büyümenin artmasına yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde, kaliteli sermaye, daha iyi doğal kaynakların kullanımı, yenilikçi girişimcilerin ortaya çıkması, uzun vadede ekonomik büyümeye yardımcı olmaktadır.

Kaynakları Yeniden Tahsis Etmek: Kaynakları daha az verimli kullanımlardan daha verimli kullanımlara taşımak ekonomik büyümeyi artırmaktadır.

Ekonomik büyümenin önemi inkar edilemeyecek bir kavramdır. Gelirin artışı ekonomik, sosyal ve hatta siyasi kalkınmanın sağlanması için gereklidir. Güçlü bir şekilde ve sürekli olarak büyüyen ülkeler, yoksulluk düzeylerini önemli ölçüde azaltabilir, demokratik ve siyasi istikrarlarını güçlendirebilir, doğal ortamlarının kalitesini iyileştirebilir ve hatta suç ve şiddet olaylarını azaltabilir. Bu hususta ekonomik büyümenin faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dollar and Kraay, 2002):

- ❖ Tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla mal ve hizmet bulunabilirliği,
- ❖ Artan istihdam fırsatları ve gelirler,
- ❖ Az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyüme, yaşam standartlarını büyük ölçüde iyileştirebilir ve insanları yoksulluktan kurtarabilir,

- ❖ Artan satışlar, karlar ve iş fırsatları,
- ❖ Artan çıktı ve talep, daha fazla üretim için sermaye mallarına yatırımı teşvik etmekte ve bu da uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanmasına yardımcı olması,
- ❖ Üretimdeki büyüme talep artışıyla eşleşirse düşük ve istikrarlı enflasyon oranlarının yakalanması,
- ❖ Kamu mal ve hizmetlerine yatırılabilen (gelirler ve harcamalar arttıkça) hükümet için artan vergi geliridir.

Ülke içerisinde ekonomik büyüme kavramı, uygulanan politikalar ile özdeşleşmektedir. Diğer bir ifadeyle uygulanan politikalar, büyümenin özelliklerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla ekonominin büyümeyi engelleyen sorunların niteliğine bağlı olarak, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için genişletici maliye ve para politikaları yani talep ve arz yanlı politikalar kullanılabilmektedir. Örneğin, ekonominin maksimum üretken kapasitesine ulaşmasını engelleyen şey insan sermayesinin (işgücü) kalitesizliği ise, hükümet işgücünün kalitesini iyileştirmek ve verimliliği artırmak için eğitim ve mesleki eğitim merkezlerine yatırım yapmalıdır. Yavaş büyümeye neden olan etkin talep eksikliği ise, hükümet harcamaları artırmak için gelir vergilerini, dolaylı vergileri ve faiz oranlarını düşürmeye odaklanmalıdır. Sağlam makroekonomik politikanın yeterli olmadığı, ancak uzun vadeli sürdürülebilir ekonomik büyüme için kesinlikle gerekli bir koşul olduğu artık yaygın bir şekilde kabul edilmektedir (Diallo, 2010: 8).

2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyüme, ekonominin belirli bir süre boyunca mal ve hizmet üretimi açısından kümülatif büyümesidir. Ancak bu kümülatif artışı sebep olan bazı güçler vardır. Bu güçler ve ekonomik büyüme uyumlu oldukça ekonomi istikrarlı bir süreç içerisinde (Çivi, 1998: 183).

Ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak çok çeşitli ekonomik ve sosyal değişkenler önerilebilir. İlk olarak ekonomik büyümenin belirleyicileri açısından temel olarak ele alınan konulardan farklı olarak akademik literatürde ve politika çevrelerinde en çok dikkat çeken değişkenlere açıklama getirilmektedir. Bu değişkenler beş gruba ayrılmaktadır (Loayza ve Soto, 2002: 9-15):

Koşullu Yakınsama: Büyüme oranının ekonominin başlangıç konumuna bağlı olması durumudur. Koşullu yakınsama hipotezi; ceteris paribus, yoksul ülkelerin üretimdeki ölçeğe göre azalan getiri nedeniyle zengin olanlardan daha hızlı büyümesi gerektiğini savunmaktadır.

Döngüsel Geri Dönüş: Ana hedefimiz ekonomik büyümedeki uzun vadeli eğilimleri hesaba katmak olsa da uygulamadaki frekanslarda döngüsel etkiler bir rol oynamaya mahkumdur. Uzun vadeli büyüme literatüründe standart olmayan ancak iş döngüsünün önemli unsurlarını yakalayan bazı açıklayıcı değişkenleri, uzun vadeli eğilime döngüsel geri dönüşle dahil olmaktadır. Diğer döngüsel faktörler, bazı istikrar politikaları kategorisine dahil edilmiştir. Bu husus genel bir tabirler; her dönemin başında çıktı açığını büyümenin belirleyicisi olarak dahil ederek döngüsel geri dönüşün hesaba katılmasıdır.

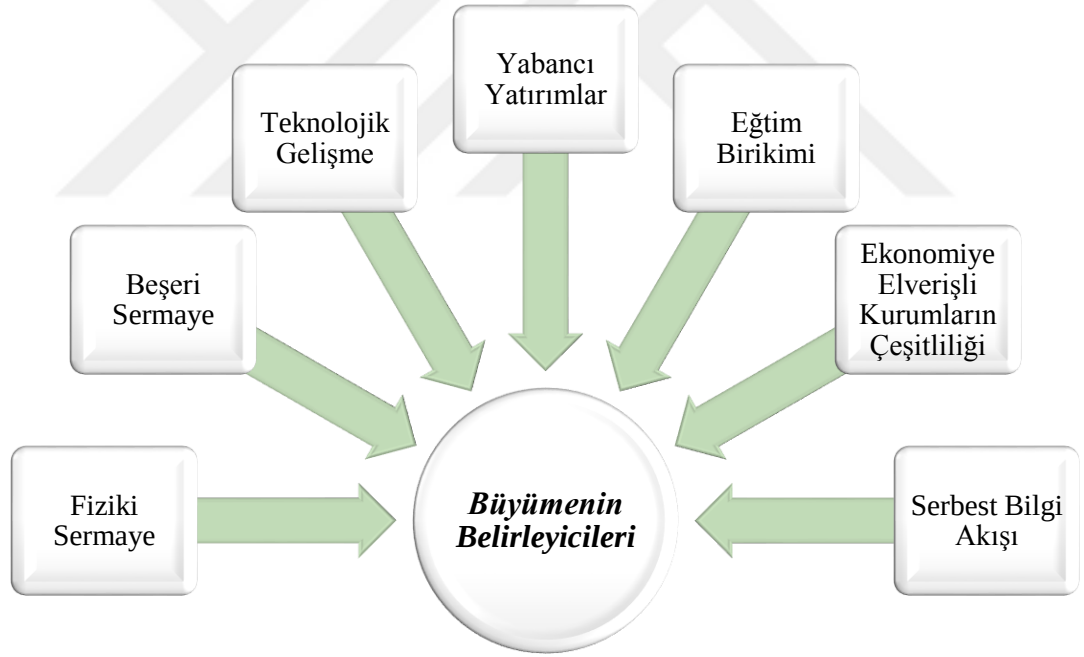
Yapısal Politikalar ve Kurumlar: Ekonomik büyüme oranının kamu politikaları ve kurumlarından etkilenebileceğidir. Hangi politikaların büyümeye en elverişli olduğu veya hangi sırayla politika değişikliklerinin yapılması gerektiği konusunda anlaşmazlıklar olsa da hükümetlerin ülkelerindeki uzun vadeli büyümeyi etkileyebilecekleri konusunda hiç şüphe yoktur. Kurumlar ise ekonomik büyümeyi farklı kanallardan etkilemektedir. Bu kurumlar finansal enstrümanları alıp satarak, bir araya getirerek ve riskten korunma yoluyla risk çeşitlendirmesini kolaylaştırmakta, kârlı yatırım projelerini belirlemeye ve tasarrufları onlara seferber etmeye yardımcı olabilmekte ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bu konudaki en önemli etken ise uluslararası ticarettir.

İstikrar Politikaları: İstikrar politikalarını ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak dahil etmek önemlidir. Çünkü istikrar politikalarının yalnızca döngüsel dalgalanmaları değil, aynı zamanda uzun vadeli büyümeyi de etkilemektedir. İstikrarlı bir makroekonomik ortama katkıda bulunan, mali ve ödemeler dengesi krizlerini önleyen parasal ve mali politikalar bu nedenle uzun vadeli büyüme için önemlidir. İstikrar politikaları belirsizliği azaltarak, firma yatırımını teşvik etmekte, eski kiraların dağıtımı için toplumsal anlaşmazlıkları azaltmakta ve ekonomik birimlerin üretken faaliyetlere odaklanmasına izin vermektedir. Bu kategorideki ilk alan makroekonomik istikrar politikaları ile ilgilidir.

Dış koşullar: Bir ülkenin ekonomik faaliyeti ve büyümesi yalnızca iç faktörlerle değil, aynı zamanda dış koşullarla da şekillenir. Bunların hem kısa hem de uzun vadede ülke ekonomisi üzerinde etkisi vardır. Döngülerin ülkeler arasında uluslararası ticaret, dış

finansal akışlar ve yatırımcıların küresel ekonominin beklenen karlılığına ilişkin algıları yoluyla aktarıldığına dair bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Döneme özgü değişimler, belirli bir dönemdeki yaygın küresel koşulları özetler ve dünya çapındaki durgunlukları ve patlamaları, uluslararası sermaye akışlarının tahsisindeki ve maliyetindeki değişiklikleri ve teknolojik yenilikleri yansıtmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen ekonomik büyümenin belirleyicilerinin yanı sıra araştırmacılar tarafından yirminci yüzyılın ilk yarısında ulusal ekonomilerde büyümenin belirleyicilerini açıklayan üç temel faktörü açıklamışlardır. Bunlar; toprak sermaye ve emektir. Bu spesifik faktörler, dönem boyunca büyümenin nedenlerini açıklamak için yeterli olmuş ve büyümenin temel belirleyicileri konumunda yer almıştır. Çünkü genel görüşte; ülkeler bu faktörleri ne kadar çok kullanırsa, ekonomik büyümenin de o kadar yüksek olduğuna inanılmaktadır (Sala-i-Martin 2001). Bu bağlamda, ekonomik büyümenin temel belirleyicileri aşağıda Şekil 2.2'de gösterildiği gibi gösterilebilir.

Şekil 2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyici Faktörleri

Kaynak: Sala-i-Martin 2001

Şekil 2.2’de ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri gösterilmektedir. Bu konjonktürden anlaşılacağı üzere, büyüme, ekonomilerin iç ve dış dinamikleri bağlıdır. Temel olarak ekonomik büyümenin belirleyicileri konunun anlaşılabilirliği açısından alt başlıklar halinde ele alınmakta ve gerekli bilgiler bu başlıklar halinde sunulmaktadır.

2.2.1. Fiziksel ve Beşerî Sermaye

Ekonomik kalkınma süreci, çok uzun bir durgunluk dönemini takiben hızlı bir yükselişle karakterize edilmektedir. İlk Birleşik Krallık'ta, ikincisi ve üçüncüsü Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere üç sanayi devrimi, dünya nüfusunun büyük bir kısmının yaşam standartları üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Bu konjonktürde büyümenin gerçekleştiği süreci anlamaya çalışan çok geniş bir literatür bulunmaktadır. Bir çalışma alanı, ekonomik büyümenin “yakın nedenlerini” belirlemeye çalışırken, başka bir çizgi ekonomik büyümenin “temel kökenlerini” belirlemeye çalışmaktadır. Bu hususta yakın nedenler kategorisine giren en popüler olan konular ise “fiziksel sermaye” ve “beşerî sermaye” olmuştur. Fiziksel ve beşerî sermaye kavramları aşağıda açıklanmaktadır (Roys ve Seshadri, 2014:7-9):

a) Fiziksel Sermaye: Fiziksel sermaye stoğu, yaşam döngüsü tasarruflarının ve kuşaklar arası transferlerin toplamıdır. Bunların her ikisini de modellemek önemlidir. Yaşam sürelerinin kısa olduğu 1850'den önce, miras sermaye birikiminin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Gerçekte, mevcut kanıtlar, zenginliğin çok yoğun olduğunu ve çok zenginler arasında mirasın yaygın olduğunu göstermektedir. Bu süre zarfında, insan sermayesi birikimine fazla önem verilmemiş ve bireyler ölene kadar çalıştıkları için yaşam döngüsü tasarrufları da pek önemli olmamıştır. Ekonomiler zenginleştikçe, hanehalkları hem miras olarak hem de daha da önemlisi, beklenen yaşam süreleri arttıkça emeklilik için birikim olarak daha fazla tasarruf sağlamış ve buda fiziksel sermayede artış sağlamıştır.

b) Beşerî Sermaye: Ekonominin çeşitli alanlarında incelenmiş çok sayıda beşerî sermaye birikimi modeli vardır. Bunlardan en önemlilerinden bazıları yaparak öğrenmeyi içeren bir teknolojiyi analiz eden Arrow (1962), insan sermayesinin nesiller arası aktarımını vurgulayan Becker ve Tomes (1986), bir yaşam döngüsü ortaya koyan ve okul sonrası yatırımın doğrusal olduğu varsayıldığı Ben Porath (1967)'tir. İnsan sermayesinin bir nesilden diğerine aktarımı yoktur. Birey emekli olduğunda, beşerî sermaye stoğu tamamen değer kaybeder. Bu çerçevede, üretkenlikte dışsal değişikliklere başvurmadan okullaşma veya GSYH'de artış yaratamaz. Dahası, değişen yaşam süresi veya reel getiri oranları nedeniyle bazı başlangıç koşullarından kararlı duruma yakınsama oldukça hızlıdır.

Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sonrası ekonomik büyümeyle hangi faktörlerin ilişkili olduğuna dair birçok soru gündeme gelişmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde elde

edilen temel görüş; fiziksel sermaye ve insan sermayesine yapılan yatırımların ekonomik büyüme ile ilişkisinin oldukça kuvvetli olduğu şeklindedir. Ancak ekonomik büyümenin belirleyicileri açısından sadece fiziksel ve beşeri sermayeye odaklanmak yeterli değildir. Hem sürdürülebilir ekonomik büyüme sürecini anlamak hem de ülkeler arası büyük gelir farklılıklarını hesaba katmak için, toplumların fiziksel ve beşeri sermayelerini kullandıkları verimlilik açısından neden farklılık gösterdiğini de anlamamız gerekir. Normalde, ekonomik büyüme ve performansı etkileyen fiziksel ve beşeri sermaye dışındaki faktörleri yakalamak için "teknoloji" kısaltmasını kullanmaktadır.

2.2.2. Teknolojik Gelişme

Teknoloji, ekonomik büyüme için en önemli araçlardan biridir. Teknolojik gelişme, ekonomik büyümeyi daha yüksek verimlilik şeklinde etkiler ve daha kısa sürede daha fazla ürün üretimini destekler. Böylece teknolojik gelişme, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir büyüme için gereken üretim büyümesini sağlar. Ayrıca teknolojik, ihracatı ve sermaye birikimini arttırmakta ve bu da dış ticarete rekabet gücünü pozitif yönde etkilemektedir. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte teknolojiler ülke ekonomisi için ne kadar önemli olduklarını, sanayi devrimi sırasında teknolojiye zamanında hâkim olabilen ülkelerin ekonomilerinin gelişmelerini tamamladığını ve bu ülkelerin diğer ülkelere kıyasla milli gelire bağlı sosyal yaşamları kişi başına ve birçok temel göstergesi öncü konumda yer almaktadır. Diğer bir deyişle, ülkelerin mevcut ekonomik gücü doğrudan teknoloji ile ilgili durumdadır (Solow, 1956).

Fiziksel ve beşerî sermaye ile teknoloji farklılıklarının önemi ülkelerin makro ekonomik göstergeleri ile de ön plana çıkmaktadır. Bu hususta alternatif bir yaklaşım, bir regresyon çerçevesi kullanarak bunları tahmin etmek yerine ülkelerdeki (toplam faktör) verimlilik farklılıklarını kalibre etmektir. Bu toplam faktör üretkenliği farklılıkları daha sonra 'teknoloji' nin ülkeler arası gelir farklılıklarına katkısının bir ölçüsü olarak yorumlanabilmektedir. Aynı emek veya sermaye birimi birden fazla üretici tarafından kullanılamazken, aynı fikir birçok kişi tarafından kullanılabilir ve potansiyel olarak herkesin üretkenliğini artırabilir. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi ele alınmaktadır (Acemoglu, 2007:541):

$$Y = F(K, L, A)$$

Yukarıdaki fonksiyonda A; teknoloji, K; sermaye ve L; emek anlamına gelmektedir. Bu üretim fonksiyonunun sermaye ve emek (K ve L) ölçeğine göre sabit getiri sergilediğini varsaydığında; sermaye ve emek ikiye katlandığında, üretim dışsallıkların yokluğunda, bu (en azından) iki katına çıkmaktadır. Dolayısıyla üretimin ölçeğe göre artan getiriye sahip olması için teknoloji girdisinin mevcudiyeti zaruriyet taşımaktadır (Acemoglu, 2007:541). Teknolojinin ekonomik büyüme için önemi birçok çalışma ile de ortaya çıkarılmıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında ekonomiler için önemli bir konu haline gelmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ve teknoloji arasındaki ilişki birçok resmi modele yansımıştır. Bu ekonomik modeller arasında özellikle; Solow (1956), Arrow (1962), Uzawa (1965), Phelps (1966), Conlisk (1967) ve Shell'in (1967) çalışmaları yer almaktadır.

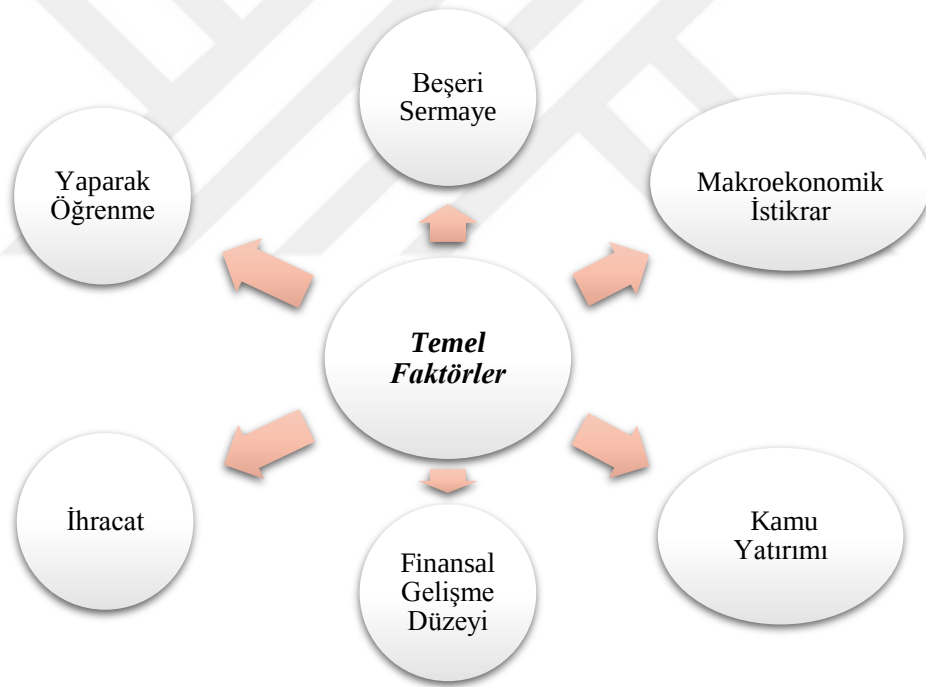
2.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), bir A ülkesinin bir B ülkesine yönetim, ortak girişim, teknoloji ve uzmanlık transferine uzun vadeli katılımı ifade etmektedir. İçsel büyüme teorisine dayanan ekonomi literatürü, finans sektörünün gelişme seviyesinin doğrudan yabancı yatırımı ve bunun ev sahibi ülkede teknolojinin yayılması üzerindeki etkisini etkilemek, böylece ekonomik büyüme oranının artacağı görüşüne dayanmaktadır. İki tür DYY bulunmaktadır. Bunlar; net doğrudan yabancı yatırım girişi (pozitif veya negatif) ile sonuçlanan doğrudan yabancı yatırım ve belirli bir dönem için kümülatif sayı olan “doğrudan yabancı yatırım stoku”dur. Doğrudan yatırım, hisse satın alma yoluyla yatırımı içermemektedir. Pek çok politika yapıcı ve akademisyen, DYY'nin ev sahibi ülkenin kalkınma çabaları üzerinde önemli olumlu etkileri olabileceği görüşünde birleşmektedir. Sağladığı doğrudan sermaye finansmanına ek olarak, DYY, yerel firmalarla bağlantıları güçlendirirken değerli bir teknoloji ve bilgi kaynağı yaratmakta ve bu da bir ekonominin hızlı bir şekilde başlatılmasına yardımcı olabilmektedir. Bu argümanlara dayanarak, sanayileşmiş veya gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek için girişimlerde bulunmaktadırlar. Doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem endüstriyel hem de gelişmekte olan ülkelere odaklanan hacimli bir ampirik literatürü harekete geçirmiştir. DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel bağlantının yönü hakkında birçok çalışma olmasına rağmen, ülke grupları için ampirik kanıtlar net değildir (Mawugnon ve Qiang, 2011: 1269-1270).

Ekonomik büyüme ile DYY arasındaki ilişki, zaman içinde, özellikle gelişmekte olan ülkelere birçok araştırmacı, ekonomist ve politika analisti için bir tartışma konusu

olmuştur. DYY girişlerinin gerçekten ekonomik büyüme oluşturup oluşturmadığını ve daha yüksek GSYİH oranına sahip bir ülkenin daha fazla DYY girişi çekip çekmediğini bilmek önemlidir. Doğrudan yabancı yatırım, maddi varlıkları, ancak aynı zamanda teknoloji gibi maddi olmayan varlıkları (örneğin, yenilikçi ürün tasarımları ve yönetim becerisi) transfer etmek için bir aracı temsil etmektedir. DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi, DYY yayılma etkisi ve verimlilik artışı ile ilgili olarak varlık aktaran DYY ile sağlanmaktadır (Lechman ve Kaur, 2015).

Ekonomik büyüme, yatırım ve tasarruftan oluşan üretim kapasitesinin sürekli büyümesine bağlıdır. Yatırım ve tasarruftaki düşük seviyeler, düşük ekonomik büyüme anlamına gelmektedir. Ekonomik büyümenin bir kaynağı olan DYY girişlerine olan ihtiyaç son yıllarda artmıştır. DYY ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantının temel belirleyicilerini Şekil 2.3.'teki gibi ele almak mümkündür.

Şekil 2.3. DYY ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Bağlantının Temel Belirleyicileri

Kaynak: Anwar ve Nguyen, 2010

Şekil 2.3'te DYY ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantının temel belirleyicileri gösterilmektedir. Bu temel bağlantılar yolu ile DYY, ekonomik büyümeyi üç ana kanaldan etkilemektedir. Bu üç ana kanal aşağıdaki gibidir (Neuhaus, 2006):

- Yeşil alan yatırımları aracılığıyla doğrudan aktarım,

- Mülkiyet katılımı yoluyla dolaylı aktarım,
- Teknoloji yayılımı.

DYY'nin GSYİH büyümesi üzerindeki etkisi, geleneksel modellerde ve gerçek büyüme modellerinde farklılık göstermektedir. Neo-klasik yaklaşımda, DYY yalnızca çıktı düzeyini etkiler, ancak DYY'nin uzun vadeli büyüme oranı üzerinde hiçbir etkisi yoktur. DYY dış kaynaklı artış, sermaye miktarını ve kişi başına düşen GSYİH'yi yalnızca geçici olarak artıracaktır çünkü azalan getiri uzun vadede büyümeyi sınırlayacaktır. Dışsal faktörler olarak işgücü artışı ve teknolojik ilerleme, DYY'nin uzun vadeli ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirlemektedir. Öte yandan, yeni büyüme teorisine dayanan modeller, DYY'nin beşerî sermaye ve araştırma ve geliştirme yoluyla ekonomik büyümeyi etkilediğini düşünmektedir. DYY'nin teknolojideki yayımları uzun vadeli ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Simionescu, 2016: 189).

2.3. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyümenin geniş kapsamlı bir refah kavramı göz önüne alındığında, büyümenin ölçülmesi ve dolayısıyla büyümenin işleyişi, ekonomik faaliyetin refah yaratan istek tatminlerine olan katkıları açısından değerlendirilmesini içermelidir (Shearer, 1961: 507).

Ekonomik büyüme, nominal veya reel (enflasyona göre ayarlanmış) olarak ölçülmektedir. GSYİH, ekonomik büyüme analizlerinde en önemli değişkendir. GSYİH'nin kendisinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde genellikle kötü ölçülmektedir. Gelişmiş ülkelere kıyasla, birçok gelişmekte olan ülkede ekonomik faaliyetin çok daha küçük bir bölümü kayıt altına alınır, bölgeler arasında ekonomik entegrasyon ve fiyat eşitleme derecesi daha düşüktür ve en önemlisi, hükümetin istatistiksel altyapısı daha zayıftır. Bu faktörler, nominal GSYİH'nin (yurt içi fiyatlarla toplam katma değer) hesaplanmasını zorlaştırmaktadır (Henderson vd., 2009: 1).

Ekonomik büyüme, nominal ve fiili büyüme olarak ikiye ayrılmaktadır. Nominal büyüme, mevcut kaynaklarla üretim nedeniyle bir ekonominin piyasa değerinde belirli bir süre boyunca meydana gelen yüzde değişimdir. Reel büyüme ise ekonomideki fiyat artışlarını ortadan kaldırarak yaratılan değerdir. Nominal büyüme, reel refahtaki artış hakkında güvenilir bilgi sağlamazken, reel büyüme refahtaki reel artışı temsil etmesi

açısından daha gerçekçi sonuçlar vermektedir (Eğilmez, 2009: 196-197). Reel gayri safi yurtiçi hasıla seviyesi belirlendikten sonra, cari yılda reel gayri safi yurtiçi hasıla seviyesi Y_t ve bir önceki döneme ait reel gayri safi yurtiçi hasıla seviyesi Y_{t-1} olarak kabul edildiğinde, aşağıdaki formül gibi reel büyüme oranı hesaplanır (Dikkaya ve Özyakışır, 2013: 540).

$$g_t = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \times 100 \quad (2.1)$$

Burada; ΔY , reel GSYİH'daki değişimi; Y_t , cari yıl reel GSYİH'yı, Y_{t-1} ise baz yılı ya da bir önceki yılın reel GSYİH'sını temsil etmektedir.

2.4. Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme kavramı, uzun zaman boyunca, iktisadi düşünür ve araştırmacılar tarafından ele alınmış ve bu konu ile ilgili çeşitli teoriler ve modeller ortaya atılmıştır. Dönem açısından ele alınan sorunların incelenmesi, sürekli olarak, gelecek nesillere aktarılmış ve teorik kavramlar kümülatif bir biçimde günümüz dünyasına kadar erişmiştir. Aslen burada bir diyalektikten bahsetmekte mümkündür. Çünkü dönemsel analizler ve spesifik araştırmaların diğer ülkelerce de uygulanmaya çalışılması, ortaya atılan teoriler ve düşünceler üzerine bir eleştiri imkanının doğmasını sağlamıştır. Bu da büyüme teorilerinin gelişimine ve dönüşümüne ön ayak olmuştur. Bu hususlar altında ülke ekonomilerince oldukça önemli bir kavram olan büyüme, teorik çerçevesi ile alt başlıklar halinde ele alınmaktadır.

2.4.1. Klasik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme sürecinin analizi başlıca Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo tarafından açıklanmış, İngiliz klasik iktisatçıların çalışmalarının merkezi bir özelliği olmuştur. Dönemin farklı spekülasyonlarına rağmen, bunlar modern büyüme teorisinin ana öncüleri olarak ifade edilebilir. Bu okulun fikirleri genellikle Ricardo'nun eserlerinde açıklanmaktadır. Bu iktisatçıların ekonomik büyüme sorunlarına ilgisi, kendi zamanlarının somut koşullarına dayanmaktadır. Özellikle, 18. ve 19. yüzyıllarda, sanayi devriminin öncesinde veya tüm sancıları içindeyken, yaşanan bu tür değişikliklerden etkilenmişlerdir. Araştırmalarında, endüstriyel kapitalizm sisteminin ortaya çıkışının arka planını oluşturmuşlardır. Politik ekonomi, ekonomik sistemin işleyişini yöneten güçlerin,

gözlemlenen değişikliklere dahil olan fiili süreçlerin, uzun vadeli eğilimlerin ve sonuçların bilimsel bir açıklamasını geliştirmek için bilinçli bir çabayı temsil etmekte ve bu konuda önderlik etmektedirler. Klasik iktisatçıların ekonomik büyümeye olan ilgisi, toplumun maddi temelinin gelişimi olarak görülen “ilerleme” olasılıklarına yönelik felsefi bir ilgiden de kaynaklanmıştır. Buna göre, analizin amacının toplumdaki bu gelişmeyi ve dolayısıyla ilerlemeyi teşvik eden veya engelleyen güçleri belirlemek ve sonuç olarak bu güçleri etkilemek için politika ve eylem için bir temel sağlamak olduğu düşünülmüştür (Harris, 2007: 2).

Klasik iktisatçılar, ekonomik analizdeki çalışmalarının bir sonucu olarak, ekonomik büyümeyi etkileyen geniş güçler ve büyüme sürecinin altında yatan mekanizmalar hakkında bir açıklama getirmişlerdir. Sosyal ürünün bir kısmının birikimi ve üretken yatırımının farkına varmaları önemli bir başarıdır.

Nihai ürün, ekonomik büyümenin arkasındaki ana itici güçtür ve kapitalizmde esas olarak kârların yeniden yatırımı biçimini almaktadır. Buna bağlı olarak, feodal topluma yönelik eleştirileri, diğerlerinin yanı sıra sosyal ürünün büyük bir kısmının o kadar yatırılmadığı, ancak yeniden üretilerek tüketildiği gözlemine dayanmaktadır. Birikim sürecinin altında yatan güçlerin açıklanması, ekonomik büyüme sorununun merkezi olarak görülmüştür.

Smith, özellikle, iş bölümünün genişleme sürecine büyük bir vurgu yapmış, ancak genel olarak, klasik iktisatçıların çalışmalarında sermaye birikimi ve teknik değişim arasındaki ilişkiye sistematik bir muamele yapılmamıştır. Konu sonrasında, Marx'ın çalışmasında önemli bir tema haline gelmiş ve orada ayrıntılı analize tabi tutmuştur. Ekonomik büyümeyi sağlayan temel faktörlere, nüfus artışıyla gelen emek arzındaki artışı da eklemiştir. Özetle ekonomik büyüme sürecinin nihai sonucu olarak durağan devlet anlayışı, genellikle 19. yüzyıl İngiltere'sindeki ekonomik kalkınmanın gerçek gidişatının bir tahmini olarak yorumlanmaktadır (Önal, 2009: 11).

Kapitalist bir ekonomide kâr oranının göz önüne alındığında, sermaye birikimi ve ekonominin gelişmesi süreciyle ilişkili kâr oranındaki hareketleri hesaba katmak çok önemli bir sorun haline gelir. Bu hususlarda Klasik büyüme teorisi, Adam Smith, Malthus, Ricardo, Schumpeter, Karl Marx tarafından farklı açılardan geliştirilmiştir. Klasik iktisatçıların ekonomik büyümenin açıklanması konusunda dayandıkları dört ana faktör özellikle ön

plana çıkmaktadır. Bu faktörler arasında emeğin değeri teorisi, mahreçler kanunu, miktar teorisi ve fiyat mekanizması bulunmaktadır. Emek değeri teorisi, üretimde ne kadar çok emek kullanılırsa, üretilen malların o kadar değerli olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, piyasada her arz kendi talebini yarattığı için ekonomide talep konusunda sıkıntı bulunmamaktadır. Bu, ekonominin istikrarlı bir şekilde işlediğini göstermektedir. Yine miktar teorisi, fiyatlar ile para miktarı arasındaki ilişkiyi açıklarken; fiyat mekanizması ise fiyatlara müdahale edilmediği sürece piyasanın istikrarlı olduğunu iddia etmektedir (Avcı, 2015: 35-36).

Klasik teorinin birikim sürecine ilişkin temel özellikleri Kaldor (1956) ve Pasinetti (1960)'den uyarlanan basit bir modelle açıklanabilmektedir. Bu modelde, Ricardo tarım sektörünün kapitalist koşullara göre işlediğini tek bir ürün (mısır) üreten anlayışını açıklamaktadır. Modele göre toprak farklı verimliliktedir ve emek, daha az verimli toprağa sabit oranda uygulanmaktadır. Buna göre, toprakta sermaye birikimi ve istihdam artışı yoluyla ekim alanı genişledikçe emeğin ortalama ve marjinal ürünü düşmektedir. Sistemin, kayıtsız bir şekilde, mevcut arazinin geniş veya yoğun sınırlarına kadar genişlediği varsayılmaktadır. Bunun yanı sıra, tarım sektörü dışında herhangi bir üretimin olması da analiz için çok önemli değildir. Her şart altında, ekonominin geneli için ortalama kar oranı ile tarımsal kâr oranı üretim koşulları tarafından belirlenecektir (Pasinetti, 1977). Tabiki, birçok metanın üretildiği bir sistemde, kâr oranlarından bağımsız “daha az verimli toprak” tanımını yapmak çok mümkün değildir (Sraffa, 1960). Ancak, açıklanan sistemde bu sorun ortaya çıkmamaktadır.

Malthus'un nüfus dinamikleriyle ilişkili olarak, Lewis'te (1954) olduğu gibi bir işgücünün sabit bir reel ücret oranında esnek arzda olduğu varsayılmaktadır. Y çıktısını emek girdisi L ile ilişkilendiren üretim fonksiyonunu aşağıdaki gibi ele almak mümkündür (Harris, 2007: 5-6):

$$Y = F(L) \quad F(0) \geq 0$$

$$F' > w^* > 0 \quad (2.2)$$

$$F'' < 0$$

Bu tatmin azalan verim yasası ve w^* geçim ücretli oranından daha yüksek bir fazla ürünün varlığına olanak sağlamaktadır. Toplam sermaye K , tümüyle üretim döneminin başında emeği işe almak için yatırılan ücretlerden (W) ('ücret fonu') oluşmaktadır. Böylece;

$$K = W = wL \quad (2.3)$$

Burada sabit sermaye girdileri görmezden gelinmektedir. Toplam çıktı, toprak sahiplerine R rantı, kapitalistlere P karı ve ücret fonunun değiştirilmesi arasında dağıtılmaktadır;

$$Y = R + P + W \quad (2.4)$$

Herhangi bir zamanda ulaşılan ekim marjı göz önüne alındığında, toprak rantı düzeyi, emeğin genel istihdam düzeyindeki ortalama ve marjinal ürünü arasındaki fark olarak belirlenmektedir;

$$R = \frac{F(L)}{L} - F' \quad (2.5)$$

Burada kar, artık olarak ortaya çıkmaktadır;

$$P = (F' - w^*)L \quad (2.6)$$

Kar oranı ise aşağıdaki gibi belirlenmektedir;

$$r = \frac{P}{W} = \frac{F'}{w^*} - 1 \quad (2.7)$$

Bu modelde birikim sürecini temsil eden, ücret fonunun dinamikleridir. Sermaye birikimi, ücret fonunun büyümesinden ve buna karşılık gelen istihdam artışından oluşmaktadır. Ücret fonuna yapılan eklemeler, tamamen kapitalistlerin karlarına yapılan yatırımdan gelmektedir, çünkü harcama-tasarruflu toprak sahipleri, artıdan paylarını tüketmektedir. Kapitalistler a 'ya eşit bir kâr oranı yatırım yapması durumunda aşağıdaki sonuç ortaya çıkmaktadır;

$$\Delta W = aP \quad 0 < a < 1 \quad (2.8)$$

a oranının sabit olmasına gerek yoktur. Bu, Ricardo'nun (kapitalistlerin) birikim güdüsünün kârın her azalmasıyla azalacağı ve kârlarını karşılayamayacak kadar düşük

olduğunda tamamen sona ereceği fikrinin önerdiği gibi, kâr oranına bağlı bir şekilde değişebilmektedir.

Birikim ilerledikçe kar oranındaki hareketle 2.7 nolu denklemden türetilenmektedir. Buna göre istihdam düzeyi arttıkça emeğin marjinal ürünü düşer, dolayısıyla kâr oranında düşmesi beklenmektedir. Kullanılan arazi sabitken fazladan emek kullanmak için ücret fonunda herhangi bir artış olduğu takdirde kar oranları da düşecektir. Söz konusu durum üretimin biteceği noktaya kadar devam edecektir. Kâr oranı birikim duracak kadar düşük olduğunda süreç durmaktadır. Bu durumda ekonomi durağanlığa girmiş demektir (Harris, 1981).

Klasik iktisatçılar genellikle ekonomik büyüme tahminlerinde ‘kötümser’ olarak kabul edilmektedir. Yine de analitik sistemlerinin yakından incelenmesinden kapitalist sistemin anlaşılması adına önem taşımaktadır.

Klasik iktisatçıların fikirleri; tarımsal ekonominin koşullarıyla sınırlı, üretim yöntemlerinde önemli bir değişiklik olmaksızın, toprağın sınırlı miktarı ve azalan verimliliği nedeniyle, büyümenin tarımsal üretim maliyetlerinin artmasıyla durdurulduğu emtia analizleri ağırlıkla mevcuttur. Yani teknolojik değişimin hem tarımda hem de sanayide üretkenlik koşullarını dönüştürmede güçlü ve geniş kapsamlı karakterini hafife almıştır.

Uluslararası ticaret ve yabancı yatırımın açtığı problemleri açıkça anlamalarına rağmen, bu unsurları sistematik bir büyüme süreci teorisinin ayrılmaz bileşenleri olarak dahil etmeyi başaramadılar. Klasik sistemin bazı önemli sınırlamalarını ve eksikliklerini saptamak ve kapitalist birikim sürecinin bir analizini geliştirmek Marx'a kalmıştır. Sonraki çalışmalar, sorunları sınırlı bir başarı ile ele almaya devam etmiştir. Bugüne kadar kapitalist ekonomilerin büyüme teorisi, ekonomi teorisinin hala çözülmemiş alanlarından biri olmaya devam etmektedir (Harris, 2007: 8).

2.4.2. Modern Büyüme Teorileri

Modern büyüme teorisinin doğuşu (büyüme teorisinin yeniden doğuşu) doğrudan Keynes'in çalışmalarıyla başlamıştır. Keynes'in Genel Teorisi 1936'da yayınlanmış ve onun oluşturduğu iktisadi felsefe, 1930'lu yıllardan 1970'li yıllara kadar ülke ekonomilerinde etkili olmuştur. Keynes tarafından bu düşünceler ışığında geliştirilen büyüme sürecinin amacı uzun dönemde büyümeyi incelemek değil, kısa dönemde eksik istihdamdan tam

istihdama nasıl ulaşılabileceğini analiz etmektir. Keynes'e göre devlet ekonomiye müdahale etmelidir. Bu müdahale için birçok faktör etkili olsa da ana faktör tamamen talep eksikliğidir.

Keynes, geliştirdiği ekonomik model açısından klasik ve Neoklasik iktisatçılardan birçok yönüyle farklılık göstermektedir. Keynes'e göre ekonomide tam istihdamın tesadüfi olduğu, yukarıda da belirtildiği gibi hükümetin müdahalesinin gerekli olduğu, fiyatların ve ücretlerin aşağı yönde katı olduğu ve ekonomik istikrarı sağlamak için talep politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Keynes'in modeline sadece talep açısından bakıldığında teknoloji ve beşeri sermaye gibi kavramlarla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere özgü süreç analizlerini dışlamaktadır. Dolayısıyla gelişmemiş ülkelerdeki büyüme sürecinin gelişimini dikkate almadan enflasyonu, sadece talep enflasyonu olarak kabul ederek çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır (Aksu, 2014: 362-364).

Keynes'in yaklaşımına getirilen eleştiriler sonrasında bu dönemde etkili iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar; Keynes'in eski öğrencisi ve ardından Cambridge'deki meslektaşı Roy Harrod (1939) ve Evsey Domar (1946)'dır.

Harrod'un modelini planlı tasarruf ve planlı yatırım olarak ele alırsak, planlı üretimin bu planların bir sonucu olarak gerçekleştiğini ve buna bağlı olarak ekonomik büyümenin meydana geldiğini göstermektedir. Domar ise, yatırımın artan gelir ve artan üretim kapasitesi üzerindeki etkisine bakarak ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışmıştır.

Keynes'ten farklı olarak Harrod'un temel sorunu, uzun vadede kapitalist sistemin sürekli ve dengeli büyümesinin olup olmayacağıdır. Keynes'in büyüme modeli kısa vadeli ve statik bir yapıya sahipken, yeni büyüme modelini analiz eden, bu kısa vadeli modeli uzun vadeli modele dönüştüren ve dinamik olarak değerlendiren Roy Harrod'dur.

Domar, yatırımın artan gelir ve artan üretim kapasitesi üzerindeki etkisine bakarak ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışmaktadır. Domar, bu çalışmalar neticesinde artan yatırım kapasitesinin etkisiyle artan gelirin etkisinin eşit olması sonucunda ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır (Akyüz, 2009: 210). Bu hususta Harrod – Domar modelinin temel varsayımları Tablo 2.1'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Harrod – Domar Modelinin Temel Varsayımları

<i>Harrod-Domar Modelinin Temel Varsayımları</i>	
1)	Harrod- Domar modeli tek mallı olup iki faktörlüdür.
2)	Modelde parasal fiyatlar bulunmamaktadır.
3)	Ülke, tam istihdam düzeyindedir
4)	Modelde devlet yer almamaktadır.
5)	Kararlar tamamen piyasa aktörleri tarafından alınmaktadır.
6)	Değişkenlerin ayarlanması konusunda herhangi bir gecikme yoktur, yani tasarruf, yatırım, gelir, harcama gibi ekonomik değişkenler aynı zaman zarfında kendilerini tamamen ayarlamaktadırlar.
7)	Ekonomi dışı kapalıdır. Başka bir deyişle, ticarete devlet kısıtlamaları ve uluslararası ticaretin yol açtığı komplikasyonlar göz ardı edilmektedir.
8)	Ekonomide yatırım oluştuğunda bu durum bir yandan talep oluştururken, diğer yandan da ekonominin kapasitesini arttırmaktadır.
9	Ortalama tasarruf eğilimi (APS) ve marjinal tasarruf eğilimi (MPS) birbirine eşittir. $APS = MPS$ veya sembollerle yazılmış, $S / Y = \Delta S / \Delta Y$ olarak ifade edilmektedir.
10)	Tasarruf ve yatırım, önceki dönemde olduğu gibi eşittir, yani tasarruf ve yatırım arasında muhasebe ve işlevsel eşitlik bulunmaktadır.

Kaynak: Alp, 2012: 65.

Yukarıda verilen Tablo 2.1’deki varsayımlara ek olarak Harrod- Domar modelinde sermaye ile emek arasında ikame bulunmamaktadır ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu tamamlayıcılık ilişkisi aracılığıyla, ölçeğe sabit bir getiri bulunmaktadır. Ayrıca, model Keynes benzeri teknolojiyi dahil etmemektedir. Dolayısıyla model amortismanı içermediğinden, sermaye aşınmaz ve yıpranmaz olarak ele alınmaktadır.

Modele göre üretim sürecinde sermaye-hasıla ve emek-hasıla katsayılarının sabit olduğu varsayımı (Leontief) aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Morgil, 1988: 122):

$$Y_T = \min\left(\frac{K_T}{v}, \frac{N_t}{u}\right) \quad (2.9)$$

$$v = \frac{K_t}{Y_t} \quad ve \quad u = N_t/Y_t \quad (2.10)$$

Burada Y_t , t dönemindeki reel üretim miktarı; K_t , t dönemindeki sermaye miktarı; N_t , t dönemindeki emek miktarıdır. Harrod-Domar modelinde, tasarruflar milli gelirin sabit bir

payı olduğu için ortalama ve marjinal tasarruf eğilimleri birbirine eşit durumdadır. Böylece (Aksu, 2014: 367);

$$S = s(y); \Delta S/\Delta Y = S/Y \quad (2.11)$$

Burada I, yatırım miktarını; S, tasarruf miktarını; s, tasarruf oranını; Y, hasılayı göstermektedir. Modele göre uzun dönemde ekonomide istikrarlı bir büyümenin gerçekleşebilmesi için planlanan yatırım harcamalarının, gerçekleşen yatırım harcamalarına eşit olması gerekmektedir (Morgil, 1988: 123).

2.4.3. Neo-Klasik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme sürecinin ve ülkeler arası gelir farklılıklarının nedenleri hakkındaki araştırmalara ışık tutan ve sonraki analizlere yardımcı olabilecek olan model; Robert (Bob) Solow ve Trevor Swan'ın adını taşıyan Solow-Swan veya iki ekonomistin daha ünlüsü için sadece Solow modeli ele alınmaktadır. Bu iki ekonomist, aynı yıl, 1956'da (Solow, 1956 ve Swan, 1956) Solow modelini tanıtan iki makale yayınlamıştır. Solow daha sonra bu modelin birçok uygulamasını geliştirmiş ve bu katkılarından dolayı ekonomi alanında Nobel ödülüne layık görülmüştür. Bu model sadece ekonomik büyümeye değil, makroekonominin tüm alanına yeni bir şekil kazandırmıştır.

Neoklasik çerçevede ele alınan bu ekonomik büyüme modeli hem potansiyel ekonomik büyüme kaynaklarını incelemek hem de toplumların hangi özelliklerinin daha yüksek kişi başına gelir düzeylerine ve daha hızlı ekonomik büyümeye yardımcı olduğunu anlamak için basit karşılaştırmalı statikler gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır (Acemoglu, 2007: 37-38). Öncelikle bu modele ilişkin temel varsayımlar Tablo 2.2'de gösterilmektedir

Tablo 2.2. Solow Modelinin Temel Varsayımları

<i>Solow Modelinin Temel Varsayımları</i>	
1)	Ekonomi potansiyel hasıla düzeyinde ve tam istihdam seviyesindedir.
2)	Modelde iki farklı karar birimi vardır, hanehalkları-tüketiciler ve firmalar-üreticiler. Hanehalkları tüketiciler emek (L) girdisini sağlarken, firmalar-üreticiler sermaye (K) girdisini sağlarlar.
3)	Modelde tek sektörlü bir ekonomi söz konusudur. Bu ekonomide tek bir mal üretilmekte ve tüketilmektedir. Bu mal ise ülkenin GSYH'sini de meydana getirmektedir.
4)	Devlet müdahalesinin olmadığı dışa kapalı bir ekonomi mevcuttur.
5)	Modelde teknolojik gelişmeler dışsal olup tüm ülkeler teknolojik gelişmelerden eşit oranda ve hiçbir maliyete katlanmadan faydalanabilmektedirler. Bunun yanında başlangıçta teknolojik gelişmenin olmadığı varsayımı geçerlidir ($\Delta A / A=0$).
6)	Modelde kullanılan üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir.
7)	Azalan verimler yasası emek ve sermaye faktörleri için geçerlidir.
8)	Modelde piyasa koşullarında işgücü ve sermaye, birbirini yerine ikame edilebilir. Bu bağlamda işçi başına sermaye (K/L) artması ve azalması mümkündür.
9)	Modelde tasarruf ve yatırım yapanların aynı kişiler ya da gruplar olduğu varsayımı geçerlidir. Bu bağlamda tasarruflar aynı zamanda yatırımlar anlamına gelmektedir.
10)	Aynı nüfus artış hızı, aşınma oranı, tasarruf oranı ve teknolojik gelişme hızına sahip olan ülkelerden az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüyeceğini vurgulayan "Yakınlaşma" (convergence) hipotezi geçerlidir.

Kaynak: Solow, 1956

Solow büyüme modelinin ortaya çıkmasından önce, ekonomik büyümeye yönelik en yaygın yaklaşım, Harrod ve Domar tarafından geliştirilen model üzerine inşa edilmiştir. Harrod-Domar modeli, ekonomik büyümenin yetersiz yönlerini, örneğin ekonomik büyümenin artan işsizlikle nasıl el ele gidebileceğini vurgulamıştır. Ancak Solow modelini, Harrod-Domar modelinden ayıran, neoklasik toplu üretim işlevidir. Bu işlev yalnızca Solow modelinin mikroekonomi ile bağlantı kurmasını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda model ve veriler arasında bir köprü görevi görmektedir. Solow modelinin önemli bir özelliği, karmaşık bir ekonominin basit ve soyut bir temsili olmasıdır. İlk başta çok basit veya çok soyut görünebilmektedir. Sonuç olarak, büyüme veya makroekonomik denge sürecine adalet sağlamak için toplumda farklı zevklere, yeteneklere, gelirlere ve rollere, birçok farklı sektöre ve çoklu sosyal etkileşime sahip birçok farklı birey bulunmaktadır. Bunun yerine Solow modeli, bireysel kararlara çok az atıfta bulunarak basit bir tek mallı ekonomi inşa ederek bu zorlukları ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle Solow modeli, daha zengin modeller için hem bir başlangıç noktası hem de bir sıçrama tahtası olmaktadır. Matematiksel sadeliğine rağmen, Solow modeli en iyi genel denge teorisinin

mikroekonomik temellerine geri dönülerek değerlendirilebilmektedir. Solow modeli, genel olarak makroekonominin iş gücü modeli olduğundan, işleyişine ve temellerine ilişkin iyi bir kavrayış, yalnızca ekonomik büyüme araştırmalarına faydalı olmakla kalmaz, aynı zamanda modern makroekonomik analiz için de gereklilik arz etmektedir (Solow, 1956).

Model büyük ölçüde Solow'un kendi makalesi tarafından şekillendirilmiştir. Solow, 1956'da yazdığı bir makalede, Harrod-Domar modelini eleştirmiş ve kapitalist piyasaya uygun tek ve istikrarlı bir denge anlayışı geliştirmiştir. Tasarruf, sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi Solow büyüme modelinin merkezinde yer almaktadır. Solow modelinde istikrarlı veya dengeli bir büyüme süreci, sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknolojik değişimin karşılıklı etkileşiminin tanımlanmasıyla açıklanmaktadır. Teknolojik gelişme büyüme oranlarını etkilerken, büyüme oranları teknolojik gelişmeyi etkilememektedir. Dolayısıyla, nüfus artışı ile büyüme ve teknolojik gelişme arasındaki ilişki tek yönlü bir nedensel ilişki üzerine kuruludur. Bu nedenle nüfus artışı ve teknolojik gelişme, modelin dış değişkenleridir (Doğan, 2014: 369). Solow'un ana üretim işlevi aşağıdaki gibi formüle edilmektedir;

$$Y = F(K, L) = K^a L^{1-a} \quad (2.12)$$

Yukarıdaki 2.12'de gösterilen denklem Cobb-Douglas üretim fonksiyonudur. Y hasılayı; K sermayeyi ve L işgücünü ifade etmektedir. Bu temel fonksiyondan hareketle fonksiyon L katsayısına bölünürse işçi başı sermaye ve işçi başı çıktı elde edilmektedir (Şahin, 2006: 467);

$$y = \frac{Y}{L} \quad ve \quad k = \frac{K}{L} \quad (2.13)$$

Yukarıdaki 2.13'te gösterilen denklem yerine yazılırsa;

$$y = k^a \quad (2.14)$$

Yukarıda 2.14'te gösterilen denklem “sermayenin yoğunlaşması” olarak da adlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle işçi başına sermayedeki artış, hasılanın da artacağını ifade etmektedir. Bu hususta Solow modelinde sermayeyi etkileyen faktörleri aşağıdaki gibi ele almak mümkündür (Şen, 2007:34):

- Yatırımlardaki artış veya yeni yatırımlar,
- Mevcut sermaye miktarında artış,

- Sermayedeki aşınma payları.

Yukarıda ifade edilen maddelerin formül olarak ifadesi aşağıdaki gibidir (Çetin, 2018: 85):

$$\Delta k = s_y - (d + n)k \quad (2.15)$$

Yukarıda 2.15'te gösterilen denklemde Δk , işçi başı sermayedeki değişimi; s_y , işçi başı tasarrufu; d , aşınma payını ve n , nüfusu temsil etmektedir.

Teknolojinin Solow modeline dahil edilmesi, Solow'un 1957 tarihli "Teknolojik Değişme ve Toplam Üretim Fonksiyonu" makalesinde vurgulanmıştır. Burada Solow, teknolojiyi üretkenliği artıran bir unsur olarak ele almıştır. Böylelikle teknolojilerin de dahil edilmesiyle teknolojideki değişiklikler, üretim fonksiyonunu sağa kaydırarak çıktıyı artırmaktadır. Bu hususta modele teknoloji dahil edildiğinde üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Avcı, 2015: 54-55):

$$Y = AK^a L^{1-a} \quad (2.16).$$

Ekonomik büyüme; çıktı, sermaye, tüketim ve nüfusun zaman içinde nasıl ve neden değiştiğine odaklanan dinamik süreçlerdir. Ekonomik büyüme ve kalkınma çalışması bu nedenle dinamik modeller gerektirmektedir. Basitliğine rağmen, Solow büyüme modeli dinamik bir genel denge modelidir. Solow modeli, ayrık veya sürekli zamanda formüle edilebilmektedir. Hem kavramsal olarak daha basit hem de makroekonomik uygulamalarda daha yaygın olarak kullanıldığı için önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Acemoglu, 2007: 38).

2.4.4. İçsel Büyüme Teorileri

Solow büyüme modeline alternatif olarak ortaya çıkan içsel büyüme modeli, yeni Klasik iktisatçılardan Paul Romer ve Robert Lucas tarafından geliştirilerek iktisadi büyümenin kendi içindeki işleyişinde birtakım etkenlerin içsel olarak etkileşimleri ile gerçekleşmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde büyüme teorisinde en dikkat çeken gelişmelerden biri, ülkelerdeki gelir düzeylerinin dinamiklerine yeniden dikkat gösterilmesidir. Bu, mevcut dinamik model sınıfının uzun vadeli özellikleri üzerine Romer'in makalesinin (1986) yayınlanmasıyla yeniden açıldığından beri oldukça yüksek derecede aktif bir araştırma alanı olmuştur. Bu modelin ana noktası, gelirlerin artma hızının

lkeler arasında hem büyük ölçüde hem de sistematik olarak farklılık gösterdiği gerçeğine ilişkin herhangi bir gerçekçi açıklama sunmadıkları için “standart” dinamik ekonomi modelini görevlendirmektedir. Bu görüşü destekleyen gerçeklerin birçok açıklayıcısı bulunmaktadır. Birincisi, kişi başına ölçülen gelir dzeyelerindeki farklılıklar; ikincisi, kişi başına düşen gelirin büyüme oranlarında meydana getirdiği farklılıklardır (Jones ve Manuelli, 1997: 1).

İçsel büyüme teorisi; ülkelerin ekonomik ve politik sınırları içinde ek mal ve hizmetler bularak küresel pazarda nasıl gelişebileceğini açıklamaktadır (Samundengu, 2016: 34-35). Bu teori, dış büyüme modellerinde dikkate alınmayan bir durumu dahil ederek büyüme mekanizmasını açıklamaktadır. Yani, içsel büyüme modellerinde devlet, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerini, gelişmiş Ar-Ge ve teknoloji yoluyla üretimi teşvik etmektedir. Böylelikle devlet, büyüme sürecinde aktif rol alarak rekabetin nn açmaktadır (şahin, 2006: 34). Endojen büyüme modellerinin ana varsayımları aşağıda Tablo 2.3’te gösterilmektedir.

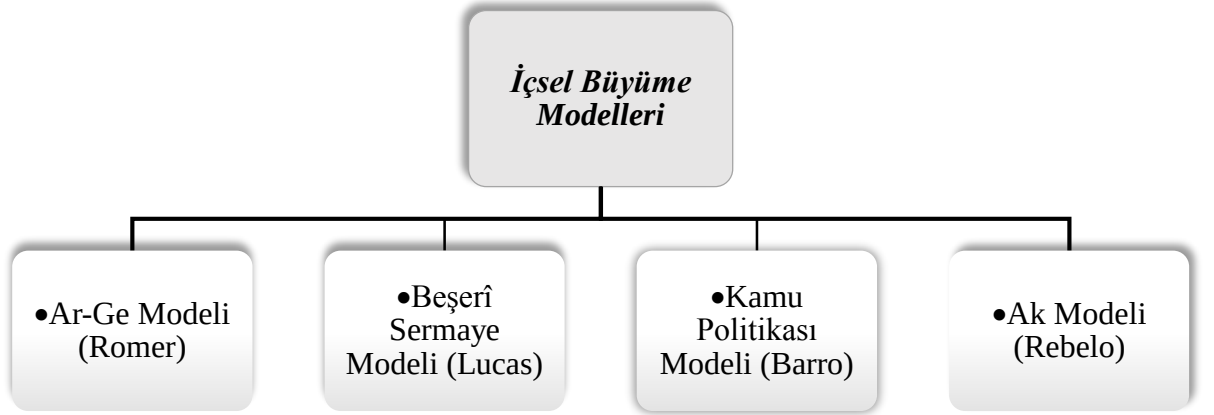
Tablo 2.3. İçsel Büyüme Modeli Varsayımları

<i>İçsel Büyüme Modelinin Temel Varsayımları</i>	
1)	Artan getiri
2)	Dışsallık ve taşmalar
3)	Teknolojik gelişme,
4)	Sosyal altyapılar
5)	Bilgi ve beşerî sermaye

Kaynak: Taban, 2010: 36.

Yukarıda Tablo 2.3’te görüldüğü üzere içsel büyüme teorilerinin, geleneksel büyüme teorilerinin aksine, farklı varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımlar, büyüme sistemindeki faktörlere bağlıdır. Ekonomide eksik rekabet olmasına rağmen teknolojik gelişme sistem içinde gerçekleşmektedir. İçsel büyüme modelleri, insan sermayesinin önemini vurgulamakta ve dolayısıyla geleneksel büyüme modellerinden daha tutarlı modeller yaratmaktadır. Sermayenin artan bir getirisi olduğunu belirtmekte olan bu yaklaşım, ülkeler arasında yakınlışma olmayacağını savunmaktadır. Son olarak, içsel büyüme modelleri, sürdürülebilir büyüme için hükümet müdahalesinin gerekli olduğunu öngörmektedir (Bulut

ve Ulusoy, 2018: 316). Ayrıca ekonomik büyümeyi farklı yönleriyle ele alan içsel büyüme modelleri de bulunmaktadır. Bunları açıklayan şekil aşağıdaki gibidir.

Şekil 2.4. İçsel Büyüme Modelleri

Kaynak: Dağdemir, 2019: 20.

İçsel büyüme teorilerinin öncülerinden olan Romer (1990), sermaye dışsallıklarını neoklasik üretim işlevine dahil etmiş ve bu işlem aracılığıyla tüm üretim faktörlerinin ölçeğine artan getiri ve sermaye ölçeğine sürekli bir dönüş ile karakterize etmiştir. Romer, ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olan teknolojik ilerlemenin artan ara malı arzına yansıdığı bir model sunmuş ve bu modelde ekonomik büyümenin beşerî sermaye düzeyine bağımlılığını ortaya koymuştur. Bu bakımdan, beşerî sermaye açısından zengin ülkeler çok hızlı gelişebilmekte ve beşerî sermaye eksikliği ekonomik durgunluğa yol açabilmektedir (Romer 1990).

Lucas, 1988’de yayınlanan “Ekonomik Gelişmenin Mekaniği Üzerine” başlıklı makalesinde büyümeyi insanların beşeri sermayesi üzerine inşa etmiş ve Lucas, bu modeli yaratırken insan sermayesini emekten ayrı, bağımsız bir üretim faktörü olarak görmüştür. Bu modeli oluştururken, model bazı varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; ülkelerin beşeri sermayesinin homojen olduğu, teknolojinin sabit bir gelire sahip olduğu ve piyasada tam bir rekabet olduğudur (Lucas, 1988: 6-13).

Barro, “Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri” adlı çalışmasında ekonomik büyümenin ana itici güçlerine dayanarak modeli analiz etmiştir. Bir kamu politikası modeli çerçevesinde Barro, iktisadi büyümeyi hükümet harcamalarına iki açıdan bakarak ele almıştır. Devlet harcamalarının ekonomik büyümeyi artıran bir faktör olduğunu savunmuş

ancak devlet harcamalarının Ar-Ge'ye ve eğitim, sağlık, altyapı gibi beşeri sermayeyi artıran faaliyetlere yönlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan kamu harcamaları planlı hükümet politikası ile üretim alanlarına yönlendirilmeli, aksi durumda, ekonomik büyümenin beklenen sonucu gerçekleşmemektedir (Barro, 1995).

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür Taraması

Bankacılık sektörü kredi hacmi ve ekonomik büyüme etkileşimi teorik ve ampirik olarak tartışılmakta ve özellikle finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkisi fazla vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda mali imkân ve kurumların artmasıyla birlikte mali gelişme-ekonomik büyüme ilişkisi güçlenmektedir. Bu hususta finans sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki korelasyon hem teorik hem de ampirik birçok çalışmada bir tema olmuştur. Finans ve reel ekonomi arasındaki ilişkiye istinaden yapılan akademik çalışmalar, J. Schumpeter’in (1912) “satın alma gücü üreticisi” ve “kalkınma fenomeni” olarak adlandırdığı çalışmalarına dayanmaktadır. Bu süreçten itibaren özellikle finansal sistemin bir ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisine ilişkin olumlu ve olumsuz argümanları gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalardan ortak bir sonuç çıkmamasına rağmen, beklentiler; finansal gelişmenin ekonomik büyümeye yol açması, ekonomik büyümenin gelecekteki oranlarını veya teknolojik değişimi öngörmesidir. Bu konjonktürde konuya ilişkin literatür aşağıdaki gibi sunulmaktadır.

Walter Bagehot (1873) ve John Hicks’e göre (1969), finansal sistemin İngiltere’deki sermaye hareketliliğinin kolaylığında önemli bir rol oynarken; Robert Lucas (1988) ve Nicholas Stern (1989), finansal sistem-ekonomik büyüme ilişkisinin önemli olduğunu desteklemişlerdir.

Pagano (1993), ekonomik büyümenin finans sektöründen etkilenebileceği üç kanal sunmaktadır. Bunlar: yatırımların üretkenliğini artırmak, işlem maliyetlerini düşürmek ve tasarrufları teşvik etmek veya azaltmaktır. Modern bir ekonomide finansal sistemi karşılayan ana rol kaynak tahsisidir ve bu tasarrufları kurumsal sektöre yönlendirerek firmalar ve hane halkları arasında risk paylaşımına izin vermektedir. Finansal sistemlerin sahip olabileceği iki işlev, tasarrufların yatırıma dağıtılması ve ekonomik operatörler arasında risk paylaşımıdır. Ancak Levine’ye göre (1997), finansal sistemlerin ekonomik büyümeyi etkilemesinin iki yolu vardır. Bunlar; teknolojik yenilik ve sermaye birikimidir.

King ve Levine'nin (1993) ortaya attığı modelde, finansal sistemler, dört yolla üretkenliğin artmasına yol açan girişimcilik faaliyetlerini etkilediğini savunmaktadır. İlk yol, potansiyel girişimcilerin finansal sistemler tarafından değerlendirildiği ve en iyi projelerin seçildiği yerdir. İkinci yol, kaynakların projeleri finanse etmek için nasıl harekete geçirildiğini göstermektedir. Üçüncüsü, yatırımcıların yenilikçi faaliyetlerle ilişkili riskleri çeşitlendirmesine izin vermektedir. Dördüncüsü, inovasyona katılmanın potansiyel tazminatı, finansal sistemler tarafından ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmandan elde edilen temel sonuç ise daha iyi finansal sistemlerin üretkenliği artırdığıdır. Ayrıca, finansal sistemler üzerindeki hükümet politikalarının uzun vadeli büyüme üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Dünya Bankası Raporu (1997)'na göre; firma düzeyinde çalışmalar, endüstri düzeyinde çalışmalar, bireysel ülke çalışmaları ve geniş çaplı ülkeler arası karşılaştırmalar dahil olmak üzere giderek artan ampirik analizler, finansal sistemin işleyişi ile uzun vadeli ekonomik büyüme arasında güçlü bir pozitif bağlantı bulunmaktadır. Teori ve kanıtlar, finansal sistemin yalnızca ve otomatik olarak sanayileşmeye ve ekonomik faaliyete yanıt verdiği veya finansal gelişmenin ekonomik büyüme sürecine önemsiz bir ek olduğu sonucuna varmayı zorlaştırmaktadır.

Koivu (2002), kredi artışının her zaman sürdürülebilir olmadığını ve büyüme oranlarında düşüşe yol açabileceğini belirtmektedir. Çalışmada geçiş ekonomilerinde etkin bir bankacılık sektörünün varlığının ekonomik büyümeyi hızlandığı gösterilmiştir. Sovyet modelinden gelişen, geçiş ekonomilerindeki bankacılık sektörü, 1990'ların ikinci yarısında hızlı bir genişleme yaşamıştır. Koivu (2002), geçiş sürecindeki 25 ülkede (Romanya dahil) 1993'ten 2000'e kadar yaklaşık 7 yıllık bir süre boyunca ekonomik büyüme ile özel sektöre verilen kredi miktarı arasındaki bağlantıyı analiz ederek, geçiş ekonomilerinin bazı GSYİH düşüşlerinin büyük miktarda krediden kaynaklandığını ortaya koymuş ve bunu üretken olmayan yatırımları teşvik etmiş olabilecek bütçe kısıtlamalarına dayandırmıştır. Cristea ve Dracea (2010), Koivu'nun 2002 analizine dayanarak, Romanya'da 2001-2009 dönemi için sonuçlarının aynı olduğunu doğrulamış ve ekonomik büyümenin özel kredilerin büyümesiyle desteklenmediğini belirtmiştir. Sonuç olarak, özel kredi, enflasyon oranı ve ortalama kur döviz kuru büyümesi ekonomik büyüme oranlarında görece bir düşüşe yol açtığı görülmüştür.

Allen ve Oura (2004), finansal sistemin ekonomik büyümedeki varyasyonları anlamada önemli bir rol oynadığını iddia etmektedirler. Burada girişimcilerin yüksek getiri elde etmek için risk alması, büyümeye ve krize yol açabilmektedir. Sürdürülebilir büyüme için finansal kırılganlıktan kaçınılmalıdır.

Mishkin (2004: 188) gelişmemiş bir finansal sistemin gelişmekte olan veya geçiş yapan ekonomilerin düşük büyüme oranlarına sahip olmasının nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu, finansal sistemin karşılaştığı zorluklardan kaynaklanmaktadır.

FitzGerald (2006), finansal gelişmenin ekonomik büyümeye getirdiği katkının önemli olduğunu ancak kurumsal yapılara bağlı olduğunu savunmaktadır. Geleneksel olarak hanehalkı tasarruf ve yatırım firmaları arasında aracı olan ülkelerde ticari bankaların rolünü değerlendirmek gerekmektedir. Para politikası, uygun vergi teşvikleri eşliğinde, düşük ve istikrarlı bir reel faiz oranı ve rekabetçi bir döviz kuru kullanan firmaların istikrarını desteklemelidir. Bu sonuçların aksine Arestis ve Basu (2008), 1970-1999 yılları arasında Alman ABD, Japonya, İngiltere ve Fransa arasındaki finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkilerini eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri ile analiz etmişlerdir. Yapılan analizlerde bankacılık ve hisse senedi piyasalarındaki gelişmelerin ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna varılmıştır. Al-Yousif (2002), 1970-1999 dönemi finansal kalkınma-ekonomik büyüme ilişkilerini 30 gelişmekte olan ülkeyi panel yöntemi ve Granger nedensellik testi kullanarak analiz etmiştir. Araştırma bulgularında, finansal gelişme-ekonomik büyüme için nedensellik çift yönlü olduğu görülmüştür.

Furqani ve Mulyany (2009), 1997 – 2005 yılları arasında Malezya ekonomisi için eşbütünleşme ve vector hata düzeltme modeli ile yapmış oldukları çalışma sonuçlarında uzun dönemde, İslami bankalarının sağladığı finansmanın, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğunu bulmuşlardır.

Wolde (2009), Kenya için vektör otoregresif (VAR) modeli ile finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmaktadır. Sonuçlar, bankacılık sektörünün sağladığı yurt içi kredi ile ekonomik büyüme arasında likit yükümlülükler ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Akpansung ve Babalola (2011), 1970-2008 yılları arasında Granger Nedensellik testi ile Nijerya ekonomisi için yapmış oldukları çalışma sonuçlarında özel sektör kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Pistoresi ve Venturelli (2012) risk sermayesi ve yatırım kredilerinin bölgesel ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini incelemektedirler. Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde 1995'ten 2008'e kadar 53 bölgeden alınan verilere dayanarak, genelleştirilmiş bir moment yöntemi kullanan dinamik bir panel tahmin edilmektedir. Sonuçlar, çeşitli finansal aracı türlerinin bölgesel ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu, ancak özellikle ekonomik açıdan yoksun bölgelerde daha büyük etkilerin karşılıklı bankalara sahip olduğunu göstermektedir.

Rahimzadeh (2012), 1990 ile 2011 yılları arasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için Panel Veri Analizi kullanarak yapmış olduğu çalışma sonuçlarında bankacılık sektörü kredilerinin ülkelerdeki üretim üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu tespit etmiştir. Aynı yöntemi kullanarak Korkmaz (2015) tarafından yapılan ve 2006 ile 2012 yılları arasında 10 Avrupa Ülkesini kapsayan çalışma sonuçlarında bankacılık kesimi yurtiçi kredilerinin ekonomik büyümeyi etkilediği tespit etmiştir.

Leitão (2012) ekonomik büyüme ile banka kredisi arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Yurtiçi kredi, tasarruflar, ikili ticaret ve enflasyon gibi değişkenler eklendiğinde, içsel modellerin ekonomik büyümeyi açıklamak için daha büyük bir potansiyele sahip olduğu gösterilmiştir. Tasarrufların büyümeyi ve enflasyonu teşvik ettiği ve yurtiçi kredinin ekonomik büyüme ile negatif korelasyonlu olduğunu teyit etmiştir.

Zortuk ve Çelik (2014), 1995-2010 dönemi dahilinde Türkiye ekonomisi için Gregory-Hansen tekniği ile banka kredileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve sonuçlarda büyümeden kredilere doğru tek yönlü bir nedensellik tespit etmişlerdir. Bu sonuç, yani, kredilerin büyümeye olan ilgisinin olmaması, analiz edilen dönemde yaşanan krizlerle, özellikle 2001 yerel ve 2008 küresel ekonomik krizleriyle ilgili olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Yine, Türkiye ekonomisi için bu sonuca benzer olarak Kandır vd., (2007) eşbütünleşme analizine ilişkin üç aylık verileri kullanarak 1988–2004 yılları arasında yaptıkları çalışmalarda ilişkinin yönünün ekonomik büyümeden finansal sisteme doğru olduğunu belirlemişlerdir. Ancak bu durumun aksine, Ceylan ve Durkaya (2010), Türkiye’de yurtiçi kredi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Bu analizde 1998-2008 dönemi üç aylık zaman serisi verileri de dahil olmak üzere Granger Nedensellik ve Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, ekonomik büyüme ve krediler arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuşlardır.

Duican ve pop (2015) kredilerin Romanya'daki ekonomik büyümedeki rolünü analiz etmektedir. 2005 ile 2014 yılları arası baz alınan çalışma sonuçlarına göre kredilerin Romanya'nın GSYH'si üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kredi miktarındaki bir birimlik artış, GSYİH'de 1,47 para birimlik bir artış sağlamaktadır.

Baş ve Kara (2018), bankacılık sektörü kredi büyümesi ile ekonomik büyüme ilişkisini 2008:01-2018:05 dönemi aylık veriler kullanılarak Türkiye için analiz etmişlerdir. Çalışmada Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL modeli kapsamında kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (UECM) ve sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre hem uzun hem de kısa dönemde bankacılık sektörü kredi büyümesinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de bankacılık sektörü kredi büyümesinin ekonomik büyümeyi desteklediğine ilişkin kanıtlar elde etmişlerdir.

Ampirik literatür, genel olarak banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve olumlu etkileri olduğuna ilişkin sonuçlar vermektedir. Ayrıca araştırma sonuçları daha iyi bir finansal sistemden yararlanan ülkelerin daha hızlı bir ekonomik büyüme sürecinin parçası olduğunu göstermektedir ve finansal sistemin özelliklerine atıfta bulunulabilir.

Konu ile ilgili yapılan literatür çalışmasından elde edilebilecek genel kanı; finansal gelişmenin ve banka kredilerinin ekonomik büyümeye olan etkisinin kesin bir sonuca bağlanmadığıdır. Diğer bir ifadeyle, bu konu daha çok heterojen bir özelliğe sahip durumdadır. Araştırmacılar tarafından ele alınan hususlarda, farklı ülkelerin farklı ekonomik gelişmişliklerine göre değişiklik arz edeceği gibi, aynı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerde de bu durumun görülebileceği açıktır. Sonuç olarak finansal sistemin ve banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki rolü pozitif, negatif veya nötr olabilmektedir.

3.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada, 2003Q1-2020Q1 dönemine ait olan çeyreklik veriler kullanılmış olup, araştırmada Türkiye ekonomisi için banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya koyulabilmesi için Eş-bütünleşme yöntemi tercih edilmiştir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde banka kredilerinin önemi oldukça fazladır. Bu husus ekonomik kalkınma ve gelişmenin temel araçlarından birini temsil etmektedir. Dolayısıyla çalışma, banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak ele alınarak etkilerin ortaya çıkarılmasının, Türkiye ekonomisinde politika yapıcılar için de bir yol gösterici niteliğe sahip konumda yer almaktadır.

3.3. Veri Seti ve Yöntem

Araştırmada Türkiye ekonomisi için banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya koyulabilmesi için Eş-bütünleşme yöntemi tercih edilmiştir. Yöntem, ilk olarak Engle-Granger tarafından 1987 yılında kullanılmış, daha sonraki yıllarda Johansen tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem tek tek durağan olmayan iki ya da daha çok zaman serisinin doğrusal bileşimlerinin durağanlaştırılması şeklinde ifade edilmektedir. Durağan olmayan serilerin durağanlaştırılması sonucu elde edilen denklemler eşbütünleşik denklem olarak adlandırılmaktadır. Elde edilen denklemlerden ilki uzun dönem denklemi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla doğrusal denklemleri I (1) düzeyinde olan serilerin I (0) düzeyine getirilmesi mümkündür. Bu imkân dolayısıyla eş-bütünleşme ortaya çıkmaktadır. İkinci durumda ise kısa dönem ilişkisi ele alınarak kısa dönemde ne kadar sürede uzun döneme yaklaşıldığı ifade edilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009: 730).

Eş-bütünleşme analizi iktisadi değişkenlere ait serilerin durağan olmadıkları durum halinde bile durağan doğrusal kombinasyonun var olabileceğini ifade etmektedir. Bu ele alınan değişkenlerin ilişki temelinde ortaya çıkan durum bir denge ilişkisinin var olduğudur. Değişkenler arasında var olan eş-bütünleşme ilişkisinin ortaya çıkabilmesi dışsal olarak gerçekleşen kalıcı etkilerin tüm değişkenleri ortak olarak etkilemesiyle mümkündür. Dolayısıyla, değişkenleri ortak etkileyen kalıcı etkiler bireysel değil toplu olarak etkilemelidir (Tarı, 2008: 406).

Eş-bütünleşme yöntemi ile araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için altı aşama izlenmiştir. Bu aşamalar aşağıda sıralanmaktadır:

- Değişkenlerin seçilmesi,
- Değişkenlerin logaritmasının alınması ve bütünleşme önceliğinin belirlenmesi,
- En Küçük Karele Yöntemi ile bütünleşme önceliği belirlenen değişkenlerin denkleminin tahmini,

- Değişkenlerin Augmented Dickey Fuller (ADF) testleriyle durağan hale getirilmesi,
- Vector Otoregresif modeli (VAR) ile nedensellik analizinin gerçekleştirilmesi,
- Durağan hale getirilmiş olan değişkenlerin hata düzeltme modeli çerçevesinde Eş-bütünleşme yönteminin sonlandırılmasıdır.

Çalışmada, 2003Q1-2020Q1 dönemine ait olan çeyreklik veriler kullanılmış olup, veri seti Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) temin edilmiştir. Söz konusu değişkenler ve bu değişkenler için kullanılan harf sembolleri Tablo 3.1'de gösterilmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere; GDP, Gayri Safi Yurt İçi Hasılayı; TCV, Toplam kredi hacmini ve i, faizi temsil etmektedir.

Tablo 3.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

GDP	Gelirler Yöntemi ile GSYİH (Bin dolar)
TCV	Toplam Kredi Hacmi
i	Faiz

Tablo 3.1.'de gösterildiği üzere çalışmada, üç adet değişken kullanılmıştır. Ek olarak modelde bir adet kukla değişken kullanılmıştır. Kukla değişken, 2008 yılında gerçekleşen küresel krizin Türkiye ekonomisine olan etkilerini temsil etmektedir (2007Q4). Değişkenler modellenmeden önce logaritmik dönüşümü yapılmıştır. Eş-bütünleşme denklemi logaritmik olarak yazıldığında aşağıdaki gibi olmaktadır;

$$Lgdp_t = b_0 + b_1Ltcv_t + b_2Li_t + b_3K_t + e_t \quad (3.1)$$

Yukarıdaki 4.1'de gösterilen denklemde Lgdp, Gayrisafi Yurt İçi Hâsılayı; Ltcv, toplam kredi hacmini; Li, faiz oranlarını ve son olarak LK, 2008 küresel krizine ait kukla değişkeni ifade etmektedir. Bununla birlikte “L” değişkenlerin logaritmik dönüşümünün yapıldığını belirtmektedir. Denklemde yer alan değişkenlerin eş-bütünleşme ilişkisi içinde olup olmadıklarına karar verebilmek için Denklem 1'in hata terimleri serisine ADF testi uygulanmaktadır. Uygulanan bu test sonucunda hata terimleri serisinin durağan çıkması halinde söz konusu değişkenlerin eş-bütünleşme ilişkisi içerisinde olduğuna karar verilmektedir. Tersisi durumda ise eş-bütünleşme ilişkisinin varlığından söz edilemez. Hata terimleri serisinin denklemi aşağıdaki denklem şeklinde tanımlamak mümkündür.

$$\Delta e = h_1 * e_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

Yukarıda 4.2’de gösterilen denklemde yer alan h_1 modelin temel hipotezini ifade ettiği için burada kurulan temel hipotez şu şekildedir:

H_0 : Birim kök vardır seri durağan değildir

H_1 : Birim kök yoktur seri durağandır

Dolayısıyla bu temel hipotezlerden H_0 hipotezi reddediliyorsa e_t sersinin durağan olduğu ve modelde kullanılan değişkenlerin eş-bütünleşik ilişki içerisinde olduklarına karar verilmektedir. Değişkenlerin eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı saptandıktan sonra kısa dönem dinamikleri hata düzeltme modeli ile test edilmektedir. Seçilmiş makro ekonomik faktörlerin büyüme ilişkisinin incelendiği bu modelde, hata terimi (ECT), $Lgdp$ ’nin kısa dönemdeki davranış biçiminin uzun dönemdeki davranış biçimiyle etkileşim içinde olduğunu ve uzun dönemdeki denge düzeyinden sapmaların ne kadar sürede giderileceğini ifade eder. Bu doğrultuda oluşturduğumuz kısa dönem modelinin denklemsel tanımlaması aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Lgdp_t = b_0 + b_1 \Delta Ltcv_t + b_2 \Delta Li_t + b_3 K_t + b_4 e_{t-1} + \epsilon_t \quad (3.3)$$

Yukarıda 3.3’te gösterilen denklemde Δ ifadesi değişkenlerin birinci dereceden farkının alındığını göstermektedir. e_{t-1} ifadesi ise denklem 1’deki regresyon kalıntı değerinin bir dönem gecikmeli değerini göstermekte ve uzun dönem değerini ifade etmektedir. Ayrıca e_{t-1} uzun dönem modeline yakınsama hızını da ifade etmektedir. ϵ_t ise hata terimini ifade etmektedir. Bu ele aldığımız model eğer ekonometrik olarak anlamlı ise $Lgdp$ ’de bir dönemde ortaya çıkan dengesizliğin ne kadar sürede ortadan kalkacağını belirtir.

Çalışmanın bu bölümünde, Eş-bütünleşme analizinin sonuçlarının sağlıklı bir biçimde ele alınabilmesi ve anlaşılabilirliğinin açık olması adına gerekli olan ekonometrik sıralama ölçütünde alt başlıklar halinde ele alınmakta ve modelde elde edilen sonuçlar, bu başlıklar altında sunulmaktadır.

3.3.1. Birim Kök Testi

Birim kök testi yapılmayan modellerde, yani, durağan hale getirilmeyen serilerle yapılan modellemelerde gerçek olmayan regresyon sorunları ile karşılaşilmektedir. Dolayısıyla bu durum, elde edilen modelin gerçek ilişkiyi yansıtmamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle serilerin aynı düzeyde durağan olmaları, modelde doğru sonuçların elde edilebilmesi için gereklilik taşımaktadır (Gujarati ve Porter, 2009: 726). Bu

bilgiler ışığında, ilk olarak seriler durağanlıkları Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi yardımıyla analiz edilmiştir. Y_t serilerinin birim kök olma özelliğini test etmek için aşağıdaki regresyon denklemi kullanılmaktadır (Günaydın, 2004: 172-173):

$$\Delta Y_t = a_0 + a_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^N \Psi \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Yukarıda gösterilmekte olan denklemde Δ birinci farkını, t bir zaman trendini, ε_t hata terimini, Y_t kullanılan serileri ve N ise hata terimleri arasındaki ardışık bağımlılığı gidermek için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) tarafından belirlenen bağımlı değişkenin gecikme sayısını ifade etmektedir. Bu şekildeki birim kök testleri, ADF testleri olarak belirtilmektedir. Serilerin durağan olması, alternatif hipotezi, serilerin durağan olmaması ise boş hipotezi ifade etmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin bütünleşik yapıları, ADF testiyle araştırılarak eş-bütünleşme analizi için gerekli koşul sağlanmaya çalışılmıştır (Peker, 2008: 38). Bu hususta ADF testi sonuçları Tablo 3.2.'de gösterilmiştir. GDP (Gross Domestic Product), TCV (Total Credit Volume) ve I (Interest) değişkenleri için elde edilen sonuçlarda, seriler düzey değerinde birim kök içermekte, bir diğer ifadeyle durağan halde olmadığı gözükmektedir. Bu nedenle serileri durağan hale getirebilmek için birinci farkları alınmış ve serilerin birinci farklarının alınması sonrasında durağan hale geldiği gözlemlenmiştir.

Tablo 3.2. ADF Birim Kök Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>ADF Test İstatistiği</i>	<i>Kritik Değerler</i>		
		%1	%5	%10
<i>Lgdp</i>	0.263725 [10] (0.9745)	-3.536587	-2.907660	-2.591396
$\Delta Lgdp$	-3.026674 [10] (0.0377)	-3.536587	-2.907660	-2.591396
<i>Ltcv</i>	-3.346324 [10] (0.0679)	-4.103198	-3.479367	-3.167404
Δtcv	-7.281963 [10] (0.0000)	-4.100935	-3.478305	-3.166788
<i>Li</i>	-2.675603 [10] (0.6600)	-3.531592	-2.905519	-2.590262
Δi	-5.628228 [10] (0.0000)	-3.531592	-2.905519	-2.590262

Not: Yuvarlak parantez içindeki değerler düzey değerlerini temsil etmekte, köşeli parantez içindeki değerler ise serilerin birinci farkı alındıktan sonraki durumlarını ifade etmektedir. Gecikme uzunlukları, Schwartz Bilgi Ölçütüne göre belirlenmiştir.

Değişkenlere eş-bütünleşme testinden önce durağanlık testi yapılarak birim kök testi tekrar ele alınarak kurulduğunda hipotezler şu şekilde oluşmaktadır;

H_0 : Birim kök mevcuttur, seri durağan değildir.

H_1 : Birim kök yoktur, seri durağandır.

Değişkenlerin düzey seviyelerinde birim kök var olduğu ancak birinci farkları alındığında ise birim kökün ortadan kalktığından dolayı, H_0 hipotezi %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedilerek, H_1 hipotezi kabul edilmekte ve dolayısıyla analiz sürdürülebilmektedir.

3.3.2. Nedensellik Analizi

Nedensellik analizi Granger (1969) tarafından geliştirilmiş olup, değişkenler arası ilişkileri belirlemede kullanılan en temel yöntemlerden biridir. Bu yöntemde en önemli olgu hangi değişkenin neden ve hangi değişkenin sonuç değişkeni olduğuna karar vermektir. Nedensellik analizinde 3 olası sonuçla karşılaşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1) $X \longrightarrow Y$ veya $Y \longrightarrow X$

2) $X \nrightarrow Y$ veya $Y \nrightarrow X$

3) $X \longleftrightarrow Y$ veya $Y \longleftrightarrow X$

Nedensellik analizinde uygun gecikme uzunluğu standart bir Vector autoregresif (VAR) modeli tahmin edilerek 8 gecikme uzunluğunda belirlenmekte ve burada, ele alınan değişkenlerin nedensellik analizi sonuçları Tablo 3.3.'te ele alınmakta ve gerekli açıklamalara yer verilmektedir

Tablo 3.3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken: DLGDP</i>			
Dışlanan	Ki-Kare	df	Olasılık Değeri
DTCV	7.640045	8	0.4694
DLI	3.911718	8	0.8650
K	22.89032	8	0.0035
All	53.31103	24	0.0005
<i>Bağımlı Değişken: DLTCV</i>			
Dışlanan	Ki-Kare	df	Olasılık Değeri
DLGDP	12.79396	8	0.1191
DLI	55.14740	8	0.0000
K	22.78350	8	0.0037
All	139.3182	24	0.0000
<i>Bağımlı Değişken: DLI</i>			
Dışlanan	Ki-Kare	df	Olasılık Değeri
DLGDP	17.39810	8	0.0262
DTCV	32.19596	8	0.0001
K	5.547228	8	0.6978
All	70.53224	24	0.0000
<i>Bağımlı Değişken: K</i>			
Dışlanan	Ki-Kare	df	Olasılık Değeri
DLGDP	13.38906	8	0.0991
DTCV	10.13161	8	0.2559
DLI	20.68862	8	0.0080
All	44.56044	24	0.0066

Yukarıda 3.3'te gösterilen Granger nedensellik testi, bu araştırmada banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde etkileri olup olmadığını test etmek için 2003Q1 ile 2020Q1 yılları arasında ele alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere, banka kredileri ile faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiş ve ekonomik büyümeden faiz oranlarına doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Kukla değişken olan 2008 krizinden ekonomik büyümeye, kredilere ve faiz oranlarına doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak banka kredileri ile ekonomik büyüme arasında nedensellik bulunamamıştır. Türkiye ekonomisinde bulunan ekonomik aktörler veya ekonomik birimlerin davranışları ya da ele alınamayan diğer değişkenlerin varlığı veyahut içsel ve dışsal faktörlerin ekonomi içerisinde yarattığı şoklar, bu sonuçlar ile örtüşebilir.

3.3.3. Eş Bütünleşme Analizi

Eş- bütünleşme analizi dahilinde belirlenen serilerin logaritması alınarak ve birim kök testi ile durağanlığı sağlanarak eş-bütünleşme modellemesi aşamasına geçilmiştir. Burada, alt başlıklar halinde hem uzun dönem hem de uzun dönem eş bütünleşme sonuçları ele alınmakta ve gerekli açıklamalar sunulmaktadır.

3.3.3.1. Uzun dönem eş bütünleşme analizi

Yukarıda daha önce ADF testi sonucu verilen, durağanlık şartı sağlanarak eş bütünleşme testi modelleme aşamasına geçilen analizde ilk olarak Tablo 3.4’de eş bütünleşme uzun dönem model sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Uzun Dönem Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
Bağımlı Değişken: LGDP		Periyod 2003Q1-2020Q1		
LI	0.245105	0.042407	5.779819	0.0000
LTCV	0.605389	0.015872	38.14230	0.0000
K	-0.093763	0.046274	-2.026265	0.0468
C	6.938866	0.331723	20.91764	0.0000
R²	0.980916			
DR²	0.980035			
F-istatistik	1113.681			
C.R.D.W	1.228496			
ADF	-3.59 [10]			
Olasılık	0.000			

Not: Köşeli parantez Akaike Kriterine göre seçilmiş uygun gecikme sayısını belirtmektedir. R² ve DR², modelin açıklama gücünü göstermektedir. C.R.D.W, Eşbütünleşme regresyon testini ifade etmektedir. Prob, Değişkenlerin anlamlılık düzeylerini belirtir. Prob (F) İstatistiği modelin topluca anlamlılığını belirtir.

Tablo 3.4’de gösterilen uzun dönem analizin fonksiyonel biçimi aşağıdaki gibidir:

$$LGDP = F(LTCV, LI, K) \quad (3.5)$$

Tablo 3.4’deki model sonucunun denklem olarak ifadesi ise aşağıdaki gibidir.

$$LGDP_t = 6.938 + 0.0605LTCV + 0.245LI - 0.093K + e_t \quad (3.6)$$

Modellenen bu denklem, uzun dönemde banka kredilerinin ekonomik büyüme değişkeni üzerinde etkisini yansıtmaktadır. Tablo 3.4’deki elde edilen denklemin sonucuna göre; toplam kredi hacmi, faiz oranları ve kukla değişken ekonomik büyümeyi farklı

seviyelerde etkilemektedir. Ayrıca uzun dönemde elde edilen modelde baz alınan yıllar içerisinde analize tabi tutulan değişkenler ekonomik büyüme üzerindeki etkileri anlamlı ve tutarlıdır. Dolayısıyla analiz sonucunun yorumu şu şekilde yapılabilir:

- Uzun dönemde diğer değişkenler sabitken, toplam kredi hacmi %1 arttığında ekonomik büyüme %0.60 artış göstermektedir. Toplam kredi hacminin Prob. değeri 0.00 olduğu için değişken %1 düzeyinde anlamlıdır ve büyümeye pozitif katkı sağlamaktadır.
- Uzun dönemde diğer değişkenler sabitken, faiz %1 arttığında, ekonomik büyüme %0.24 artmaktadır. Faiz değişkeninin Prob. değeri 0.00 olduğu için %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır ve büyümeye pozitif katkı sağlamaktadır.
- Uzun dönemde diğer değişkenler sabitken, kukla değişken ekonomik büyümeyi %-0.093 azaltmaktadır. Bu husus, 2008 küresel krizinin ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisini onaylamaktadır.

Banka kredilerindeki artışın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu veya pozitif etkisi, daha önce ele aldığımız literatür çalışmalarında da açıkça görülmektedir. Bu husus, yani, banka kredilerinde meydana gelen artışların Türkiye ekonomisini olumlu etkilemesi sonucu teorik açıdan da desteklenebilir. Aynı şekilde kukla değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz veya negatif etkisi de teorik açıdan desteklenebilir. Ancak faiz oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönlü oluşu, Türkiye ekonomisinin sahip olduğu ekonomi dinamikleri ile veya ekonomik birimlerin davranışları ile daha anlamlı bir biçimde açıklığa kavuşturulabilir. Çünkü faiz oranlarındaki artış her ne kadar ülke içerisinde olumsuz gibi gözükse de doğrudan yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi veya para politikası açısından olumlu sonuçlar doğurabilmekte ve bu durum ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmektedir.

Elde edilen sonuçlarda, analizde kullanılan değişkenlerin tümü ekonomik büyümeyi açıklamaktadır. Ayrıca bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de anlamlıdır. Tablo 4.4’de görüldüğü üzere uzun dönemde, değişkenlerin ekonometrik ve iktisadi yorumları sonrasında, değişkenler arasındaki uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin varlığı uzun dönem model sonucunun kalıntı değerlerine ADF testi uygulanması sonucunda ADF test istatistiğinin değeri Engle- Granger tablo değerinden yüksek çıkması gerekmektedir. Yapılan test sonucunda ADF değerinin 3.59 olduğu görülmektedir. Bu değer, Engle-Granger tablo değerleri olan 3.17, 2.84’den büyük olduğu için kalıntı değerler yani hata terimi durağan çıkmıştır. Dolayısıyla ele alınan değişkenler uzun dönemde eş-bütünleşik

yapıdadırlar. Ayrıca bu sonuç CRDW testi ile desteklendiği tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre CRDW istatistik sonucu 1.22 bulunmuştur. Bu değer Engle-Granger CRDW tablo değerleri 0.51, 0,38 ve 0,32 ‘den büyük olduğu için eş bütünleşme ilişkisine ulaşılır. Sonuç olarak hem ADF hem de CRDW sonucuna göre eş bütünleşme vardır.

3.3.3.2. Kısa dönem eş bütünleşme analizi

Uzun dönem analizi sonrasında, ele alına değişkenlerin kısa dönem hareketlerini görmek ve kısa dönem sürecin uzun dönem sürece yakınsayıp yakınsamadığını ölçmek amacıyla kısa dönem modeli tahmin edilmiştir. Bu hususta kısa dönem modelin sonuçları Tablo 3.5.’te sunulmaktadır.

Tablo 3.5. Kısa Dönem Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
Bağımlı Değişken: DLGDP		Periyod 2003Q1-2020Q1		
DLI	0.116119	0.083502	1.390620	0.1692
DTCV	0.893459	0.272804	3.275100	0.0017
K	0.011177	0.026017	0.429618	0.6689
RESID01(-1)	-0.687918	0.117840	-5.837746	0.0000
C	-0.027305	0.032111	-0.850347	0.3984
R2	0.404587			
DR2	0.366783			
F-statistic	10.70223			
Prob	0.000001			

Not: Δ, değişkenlerin birinci farkını ifade etmektedir. R² ve DR², Modelin açıklama gücünü göstermektedir. EC_{t-1}, Modelin hata terimini ifade etmektedir. Prob, değişkenlerin anlamlılık düzeylerini belirtmektedir. F İstatistiği modelin topluca anlamlılığını belirtmektedir.

Yukarıda Tablo 3.5’te gösterilen kısa dönem eş bütünleşme denklemini fonksiyonel biçimi aşağıdaki gibidir;

$$\Delta LGDP = F (\Delta LTCV, \Delta LI, K) \quad (3.7)$$

Tablo 3.5’teki analiz sonuçlarının denklem olarak ifadesi ise aşağıdaki gibidir:

$$\Delta LGDP_t = - 0.027 + 0.893\Delta LTCV + 0.116\Delta LI + 0.011K - 0.687EC_{t-1}$$

Tablo 3.5’teki analiz sonuçlarına göre uzun dönemde büyümeyi pozitif yönde etkileyen toplam kredi hacmi yani banka kredileri kısa dönemde de ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Ele alınan değişkenler temelinde kısa dönem de ekonomik büyümenin uzun döneme yakınsamasını izleyebilmek için hata terimin tahmin edilmesi

gerekmektedir. Modelde tahmin edilen hata terimi beklentilerle uyumlu şekilde negatif çıkmış ve istatistikî olarak anlamlı ve tutarlı olarak gerçekleşmiştir.

Hata teriminin negatif çıkması kısa dönemde meydana gelen sapmaların ne kadar sürede uzun döneme gelerek denge durumunun ortaya çıkacağını belirtmektedir. Dolayısıyla hata teriminin tahmin edilen katsayısı -0.68 'e göre, kısa dönemde medyana ekonomik büyümedeki dalgalanmalar $1/0.68$ dönem sonra uzun döneme yakınsayarak dengeye gelmektedir. Dolayısıyla bu ortalama 1.5 dönem(4.5 ay) sonra gerçekleşmektedir.

Ele alınan model çevresinde kısa dönemde faiz oranları ve kukla değişkeni ekonomik büyümeyi açıklamakta yetersiz çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle kukla değişken kısa dönem analizde ekonomik büyümeyi açıklayamamaktadır. Sonuçlarda faiz değişkeninin prob. değeri 0.16 ve kukla değişkenin prob. değeri ise 0.66 olarak gerçekleşmiş ve dolayısıyla bu değişkenler %10 anlamlılık düzeyinde dahi anlamsız çıkmıştır.

Yapılan ampirik inceleme sonucunda, uzun dönem ve kısa dönemde, toplam kredi hacmi değişkeni ekonomik büyümeye pozitif yönlü katkı sağlamaktadır. Kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki hem kısa hem de uzun dönemdeki bu anlamlı etkisi, Türkiye ekonomisi için banka kredilerinin önemini ortaya koymaktadır. Kredilerin, Türkiye ekonomisi için anlamlı etkisi ve önemi de araştırmanın sonuçları ile bir kez daha ortaya koyulmaktadır.

Kredilerin, Türkiye ekonomisi üzerindeki anlamlı ve pozitif etkisi birçok kanal ile gerçekleşebilir. Türkiye'deki kredi hacmindeki artışlar; girişimcilik faaliyetlerini, yatırımlarını, bunlara bağlı olarak istihdamı, sermaye birikimini, finansal gelişmeyi arttırabilir ve dolayısıyla bu durum ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Ancak bu kredi hacmindeki artışlarının kullanıldığı alanlar oldukça önemli bir husustur. Çünkü tarihin en yakın krizi olan 2008 krizinde, kredilerin ve genişletici para politikasının oynadığı rol oldukça büyüktür. Bu konjonktürde, politika yapıcıların finansal sistemi düzenleyici birtakım önlemler alması ve kredilerin Türkiye ekonomisi için verimli kanallarda kullanılmasına yönelik teşvikler sunması oldukça önemli bir husustur.

Banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha önce birçok araştırmacı tarafından ele alınmış olsa da literatürde daha çok finansal gelişmenin baz aldığı görülmüştür. Türkiye ekonomisi için spesifik olarak belirlenen bu konu da ele alınan değişkenlerden farklı olarak araştırmacılar tarafından değişkenler eklenebilir ve bu konu

zerinde araştırmalar da yapılabilir. Yapılan araştırmada elde edilen sonuçların anlamlı ve tutarlı olması ve bu sonuçların akabinde daha geniş çapta veya farklı değişkenler modele dahil edilerek yapılacak olan araştırmaların sonuçları, gelişmekte olan Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir husus olarak karşımıza çıkacağı kanaati geçerlidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Finansal sistemin temel işlevi, fonlama yapan birimlerden fon ihtiyacı olan birimlere fon transferini gerçekleştirmektir. Banka kredilerindeki gelişme ekonomik büyüme sürecinde bireylerin ve de firmaların ihtiyaç duyduğu finansman kaynağının temininde önemli bir rol üstlenerek ekonomik büyüme sürecine katkı sağlamaktadır. Bu husus; yatırım, harcamalar, tüketim, istihdam olanakları, sermaye birikimi gibi birçok farklı kanal ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu ilişkinin varlığı, ülkelerin ekonomik büyümesinde aktif bir işleve sahiptir. Bu nedenle, finansal gelişmenin ve banka kredisi mevcudiyetinin ekonomik büyüme üzerindeki rolü, araştırmacılar tarafından ilgi gören bir konu olmuştur. Özellikle bu konunun önemi 1970’lerde, iktisatçılar tarafından kredi ve finansın öneminin yeniden keşfedildiği ve vurgulandığı dönemde artış göstermiştir.

Finansal gelişme, banka kredilerinin doğrudan ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarabilmesi adına önemli bir olgudur. Ancak finansal gelişme kavramının incelenmesi, sadece iktisadi aktörlerin veya iktisadi değişkenlerin istikrarlı olması ile sınırlı olmayıp, toplumsal ve hukuki süreçlerin deneyimsel birikimi veya sağlıklı işlemesi ile de yakından alakalıdır. Dolayısıyla bu kavramın ele alınması, banka kredilerinin spesifik olarak büyüme kavramı üzerindeki etkilerini arka planda tutmaktadır. Bu hususta banka kredileri hacmindeki değişiklikler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki son yıllarda iktisatçılar tarafından çok tartışılan konu haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde finansman konusunda ciddi sıkıntılar yaşaması, konunun önemini arttıran nitelikte olmuştur. İstikrarlı bir ekonomik gelişme süreci isteyen ekonomiler, ekonomik gelişme ve büyüme için ihtiyaç duyulan finansman kaynağını çoğu zaman kendi iç dinamikleri ile temin edememektedirler. Bu açıdan ele alındığında banka kredilerinin aktif rolü, ekonomilerde ihtiyaç duyulan finansman ihtiyacını gidermede önemli bir role sahip olmasıdır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerindeki kredi hacminde yaşanan değişiklikler, ekonomik anlamda bu ülkeleri, gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla etkilemektedir. Bu etki, pozitif, negatif veya nötr olabilmektedir. Yani, fon kaynaklarının kullanımına bağlı olarak bu ülkelerde meydana gelen kredi miktarındaki değişiklikler, gelişmiş ülkelere nazaran ekonomik olarak daha fazla etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla bu konunun gelişmekte olan ülkelerdeki önemi, daha çok ön plana çıkmaktadır.

Çalışmada banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki doğrudan ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Analiz için konunun sınırlandırılması amacıyla 2003 yılı ile 2020 yılı arasındaki çeyreklik veriler kullanılmıştır. Bu yılların ele alınmasındaki asıl etken, Türkiye’deki siyasi istikrar döneminin özelliğini yansıtmaktır. Akabinde ampirik inceleme için gerekli olan veriler, TCMB’den en güncel haliyle elde edilmiştir.

2003Q1 ile 2020Q1 yılı çeyrekler verilerin alınması sonrasında, ampirik analiz için yöntem araştırılmış ve bu konu için ideal yöntemin Eş-bütünleşme analizi olduğuna karar verilmiştir. Bu hususta TCMB’den alınan veriler ışığında Eş-bütünleşme yöntemi yardımıyla konu, ampirik olarak incelenmiştir.

Eş-bütünleşme yöntemi yardımıyla 2003Q1 ile 2020Q1 yılları arasındaki çeyreklik veriler ile analiz edilen banka kredilerinin Türkiye’de ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin ortaya çıkan sonuçları şu şekillerde ele almak mümkündür:

Çalışmada ele alınan konu çerçevesinde dahil edilen üç değişkenin (GSYİH, Toplam Kredi Hacmi ve Faiz Oranları) ilk olarak birim kök testi ile durağan hale getirilmiş ve akabinde Granger nedensellik testi ile ilişkinin yönü teorik olarak da ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca analize küresel krizin etkilerine ilişkin bir kukla değişken de eklenmiştir. Analiz sonucunda; banka kredileri ile faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiş ve ekonomik büyümeden faiz oranlarına doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Kukla değişken olan 2008 krizinden ekonomik büyüme ve kredilere doğru tek yönlü nedensellik mevcutken, bu durum faiz oranları ile çift yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak banka kredileri ile ekonomik büyüme arasında nedensellik bulunamamıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, Türkiye ekonomisi gibi gelişmekte olan bir ülke statüsünde bulunan ülke için geçerlilik taşıyabilir. Bu sonuç, Türkiye’de faiz oranlarının ve banka kredilerinin birbirine bağlı olduğu ve faizin ise ekonomik büyümeden etkilendiğini anlaşılmaktadır. Ancak nedensellik analizi sonuçları, analizde kurulan ilişkinin yönü ile tutarlılık sergilememiş olup, teorik olarak uyumlu çıkmamıştır.

Birim kök ve Granger nedensellik analizi sonrasında Eş-bütünleşme analizine geçilmiş ve ilk olarak uzun dönem eş-bütünleşme analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlarda; toplam kredi hacmi, faiz oranları ve kukla değişken ekonomik büyümeyi farklı seviyelerde etkilediği görülmüştür. Ayrıca uzun dönemde elde edilen modelde baz

alınan yıllar içerisinde analize tabi tutulan değişkenler ekonomik büyüme üzerindeki etkileri anlamlı ve tutarlıdır. Burada; ayrı olarak diğer değişkenler sabitken toplam kredi hacmi'nde meydana gelen %1'lik değişim, ekonomik büyümeyi %0,60 ve faiz oranlarında meydana gelen %1'lik değişim ekonomik büyümeyi %0,24 oranında arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin anlamlı ve pozitif olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, kukla değişken ekonomik büyümeyi %-0.093 azalttığı görülmüştür.

Uzun dönem eş-bütünleşme analizi sonrasında, kısa dönem araştırması yapılmış ve elde edilen sonuçlarda, banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin anlamlı ve pozitif olduğu bulunmuştur. Ayrıca, bu analiz sonuçlarında ortalama 1.5 dönem sonra uzun döneme yakınsayarak dengeye geldiği tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, literatürde sunulan Duican ve pop (2015), Baş ve Kara (2018), Furqani ve Mulyany (2009), Rahimzadeh (2012), Korkmaz (2015) gibi çalışmaların sonuçları ile de örtüşmekte ancak Koivu (2002), Cristea ve Dracea (2010), Ceylan ve Durkaya (2010) gibi çalışmaların sonuçları ile bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla analiz sonucunda elde edilen bulgular, literatür ile de desteklenebilmektedir.

Yapılan ampirik inceleme sonucunda, uzun dönem ve kısa dönemde, toplam kredi hacmi değişkeni ekonomik büyümeye pozitif yönlü katkı sağlamaktadır. Kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki hem kısa hem de uzun dönemdeki bu anlamlı etkisi, Türkiye ekonomisi için banka kredilerinin önemini ortaya koymaktadır. Kredilerin, Türkiye ekonomisi için anlamlı etkisi ve önemi de araştırmanın sonuçları ile bir kez daha ortaya koyulmaktadır.

Kredilerin, Türkiye ekonomisi üzerindeki anlamlı ve pozitif etkisi birçok kanal ile gerçekleşebilir. Türkiye'deki kredi hacmindeki artışlar; girişimcilik faaliyetlerini, yatırımlarını, bunlara bağlı olarak istihdamı, sermaye birikimini, finansal gelişmeyi arttırabilir ve dolayısıyla bu durum ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Ancak bu kredi hacmindeki artışlarının kullanıldığı alanlar oldukça önemli bir husustur. Çünkü tarihin en yakın krizi olan 2008 krizinde, kredilerin ve genişletici para politikasının oynadığı rol oldukça büyüktür. Bu konjonktürde, politika yapımcıların finansal sistemi düzenleyici birtakım önlemler alması ve kredilerin Türkiye ekonomisi için verimli kanallarda kullanılmasına yönelik teşvikler sunması oldukça önemli bir husustur.

Analize dahil edilen yıllardan önce, uzun yıllar boyunca Türkiye ekonomisi hem siyasi hem de ekonomik anlamda oldukça sıkıntılı günler geçirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle 1990'lı yıllarda bankacılık sektöründe yaşanan olumsuz gelişmeler, kaynak israfının yaşanmasına sebebiyet vermiş ve bu yıllarda kredi hacminde yaşanan artışlar, ekonomi üzerindeki etkileri de olumsuz yönde gerçekleşmiştir. Ancak analize dahil ettiğimiz yıllar içerisinde uygulanan istikrar programları sayesinde bankacılık sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler ve kredi hacminde meydana gelen artışların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, elde ettiğimiz sonuç ile de örtüşebilmektedir. Bu sonucun bağlayıcılar, analize dahil olan yıllar içerisindeki ekonomi programlarının, konu üzerindeki etkinliği olarak yorumlanabilir. Ancak son yıllardaki gelişmeler, bu anlamda olumsuz gelişmelere tabi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla politika yapıcıların bu konudaki adımları, ekonomik büyüme anlamında oldukça önem arz etmektedir. Çünkü, kredilerin, yani kaynakların harcamalarında yaşanan israf yönelimleri, Türkiye ekonomisine zarar vermektedir. Diğer bir ifadeyle, analiz sonucunda elde ettiğimiz sonuçların sürdürülebilirliği de gereklilik taşımaktadır.

Türkiye ekonomisi için spesifik olarak belirlenen banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda ele alınan değişkenlerden farklı olarak araştırmacılar tarafından başka değişkenler eklenebilir ve bu konu üzerinde daha çeşitli araştırmalar da yapılabilir. Burada, daha geniş çapta veya farklı değişkenler modele dahil edilerek yapılacak olan araştırmaların sonuçları, anlamlı ve tutarlı olduğu müddetçe, gelişmekte olan Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir husus olarak karşımıza çıkacağı kanaati geçerlidir.

KAYNAKÇA

- Abdallah, C., & Lastrapes, W. (2012). Home equity lending and retail spending: Evidence from a natural experiment in Texas. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 4(4), 94–125
- Acemoglu, D. (2001). Credit market imperfections and persistent unemployment. *European Economic Review*, 45(4), 665-679.
- Acemoglu, D. (2007). Introduction to modern economic growth. massachusetts institute of technology. U.S.A.: Princeton University Press
- Aithal, P. S. (2016). Ideal banking concept and characteristics. international research journal of management. *IT & Social Sciences (IRJMIS)*, 3 (11), 46-55.
- Akgüç, Ö. (1975). *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları
- Akgüç, Ö. (1987). *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Akpansung, A. O., & Babalola, S. J. (2011). Banking sector credit and economic growth in Nigeria: An empirical investigation. *CBN Journal of Applied Statistics*, 2(2): 51-62.
- Akrani, G. (2011). Functions of Banks, Important Banking Functions and Services. 22.09.2020.<https://kalyan-city.blogspot.com/2011/04/functions-of-banks-important-banking.html>
- Aksu, L. (2014). İktisat Ekollerinin İktisadi Büyüme Konusundaki Düşünceleri ve Modellerin Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (208), 351-392.
- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye Bölüşüm Büyüme* (Üçüncü baskı). Ankara: Efil Yayınevi
- Alessie, R., Hochguertel, S., & Weber. G. (2005). Consumer credit: Evidence from Italian micro data. *Journal of the European Economic Association*, 3(1), 144–178.
- Allen, F., & Oura, H. (2004). Sustained economic growth and the financial System. *Institute For Monetary And Economic Studies*, 17, 1-35.
- Altan, A. (2009). *Ekonomik istikrar politikaları ve 1980 sonrası Türkiye uygulaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İzmir.
- Al-Yousif, Y. K. (2002). Financial development and economic growth: Another look at the evidence from developing countries. *Review Of Financial Economics*, 11(2), 131-150.
- Anwar, S., & Nguyen, L. P. (2010). Absorptive capacity, foreign direct investment-linked spillovers and economic growth in Vietnam. *Asian Business & Management*, 9(4), 553–570

- Aracıoğlu, B. ve Demirhan, D. (2011). Kriz Öncesi ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Finansal Hizmetler Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi. *İzmir SMMMO Dayanışma Dergisi*, 111, 1-23.
- Arestis, P. and Basu, S. (2008). *Role Of Finance And Credit in Economic Development*. Northampton: Edward Elgar
- Arısoy, İ., ve Aytun, C. (2014). Türkiye’de Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 33-45
- Armendariz, B. A., & Morduch, J. (2005). *The economics of microfinance*. massachusetts institute of technology. Massachusetts: The MIT Press
- Arrow, K. (1962). The economic implications of learning by doing. *Economic Studies*, 29, 155-173.
- Arrow, K. J. (1962). The economic implications of learning by doing 1962. *The Review of Economic Studies*, 29 (3), 155-173.
- Arsène, M. F., & Guy-Paulin, D. D. (2013). An econometric analysis of the nexus between credit to the private sector, inflation and economic growth: case of cameroon 1965–2010. *Global Journal of Management and Business Research Interdisciplinary*, 40-53.
- Arslan, İ. ve Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007). *Ekonometri ve İstatistik E-Dergisi*, 7, 88-103.
- Aslan, Ö. ve Korap L. (2006). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1- 20.
- Aslan, Ö. ve Küçükaksoy İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Ekonometri ve İstatistik*, 4, 12-28.
- Atje, R. and Jovanovic, B. (1993). Stock markets and development, *European Economic Review*, 37(1), 632-640.
- Australian Securities and Investments Commission (2012). *Money smart*. Sydney: ASIC
- Avcı, B. S. (2015). *Cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Eskişehir.
- Aydın, N., (2012), *Finansal Sistem, Finansal Piyasalar, Finansal Araçlar ve Kurumlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Aydoğuş, Ö. (2006). *Finansal piyasalar ve ekonomik büyüme: Ekonometrik bir analiz*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

- Bagehot, W. (1873/1962). *Lombard street*. Homewood, IL: Richard D. Irwin
- Barro, R., J. (1995). Inflation and economic growth. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35(2), 407-443
- Baş, G., ve Kara, M. (2018). Bankacılık Sektörü Kredileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD)*, 5 (12), 44-55.
- BDDK (2009). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. 01 Eylül 2020 tarihinde https://www.bddk.org.tr/contentbddk/dokuman/duyuru_0364_02.pdf adresinden alınmıştır.
- BDDK. (2010). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. Ankara: BDDK Ofis Teknik Doküman Merkezi
- Becker, G. S., & Nigél, T. (1986). Human capital and the rise and fall of families. *Journal of Labor Economics*, 4, 1-39.
- Bencivenga, V., & Smith, B. (1992), Deficits, inflation and the banking system in developing countries: the optimal degree of financial repression. *Oxford Economic Papers*, 44 (4), 767-790.
- Bencivenga, V., & Smith, B. (1991). Financial intermediation and endogenous growth. *Review of Economic Studies*, 58 (2), 195-209.
- Bencivenga, V., & Smith, B. (1993). Some consequences of credit rationing in an endogenous growth model. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 17(1-2), 97-122.
- Bernanke, B., & Blinder, S. A. (1992). The federal funds rate and the channels of monetary transmission. *The American Economic Review*, 82(4), 901-921
- Berthelemy, J. and Varoudakis, A. (1997). Models of financial development and growth, In N. Hermes, & R. Lensink, (eds), *Financial development and economic growth: theory and experiences from developing countries* (7-34). New York: Rutledge:
- Berthelemy, J., & Varoudakis, A. (1995). Thresholds in financial development and economic growth. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 63, 70-84.
- Bhagat, P. (2019). *Financial Markets: Basic Concepts*. 03.08.2002 https://www.researchgate.net/publication/331501828_Financial_Markets-Basic_Concepts
- Bieber, C. R. (2020). *Why is credit important?* 05.09.2020 <https://www.creditkarma.com/advice/i/why-is-credit-important>
- Bingham, R. D. (2003). *Economic development policies, in cities, politics, and policies: a comparative analysis*. Washington, DC: CQ Press.
- Bingham, R. D., & Mier, R. (1993). *Theories of economic development: perspectives from across the disciplines*. Newbury Park Calif: Sage Publications.

- Bordo, M. D. (2007). A brief history of central banks. *Federal Reserve Bank of Cleveland Research Department*, December, No. 385.
- Bulut, E. ve Ulusoy, M. (2018). *Analiz Türkiye Ekonomisi* (Birinci baskı). Ankara: Monopol Yayınları
- Campello, M., Graham, J., & Harvey, C. (2010). The real effects of financial constraints: Evidence from a financial crisis. *Journal of Financial Economics*, 97, 470–487
- Cappiello, L., Kadareja, A., Sørensen, C. K. & Protopapa, M. (2010). Do bank loans and credit standards have an effect on output? A panel approach for the euro area. *ECB Working Paper*, No. 1150.
- Ceylan S., ve Durkaya, M. (2010). Türkiye’de Kredi Kullanımı- Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), 21-35.
- Chowdhury, E. K. (2012). Impact of inflation on bank lending rates in bangladesh. *Journal of Politics & Governance*, 1(1), 5-13.
- Conlisk, J. (1967). A modified neoclassical growth model with endogenous technical change. *The Southern Economic Journal* 34,199-208.
- Cook, T. Q., & LaRoche, R. K. (1993). *Instruments of the Money Market*. Richmond: Federal Reserve Bank of Richmond
- Coşkun, M. N., Naim, H. ve Dağlaroğlu, A. T. (2012). *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*. İstanbul: TBB Yayını.
- Cristea, M., & Dracea, R. (2010). Does credit market accelerate economic growth in Romania? *Statistical Approaches. Finance – Challenges Of The Future*, 9(11), 184-190.
- Çivi, H. (1998). *Makro Ekonomi* (Birinci baskı). Aydın: Üniversite Basım
- Çolak, Ö. F. (2009). 2008 Krizinin 1929 Krizi ile Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz. *Tisk Akademi*, 4, 51-69.
- Dağdemir, A. (2019). *Seçilmiş makro ekonomik faktörlerin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Damar, H. E., Gropp, R., & Mordel, A. (2014). Banks’ Financial distress, lending supply and consumption expenditure. *Working Paper Series*, No 1687 / July, 1-48.
- Daniela, Z. and Diana, P. C. (2008). *The Financial Intermediaries, A Danger For The Banks*. 05.07.2020 https://www.researchgate.net/publication/46533400_
- Delikanlı, İ. U. (2005). *Türk Bankacılık Sektöründe Kapasite Analizi (1981-200) ve Avrupa Birliği ile Mukayesesi*. Ankara. BDDK Yayını
- Delikanlı, İ. U. (2005). *Türk Bankacılık Sektöründe Kapasite Analizi (1981-200) ve Avrupa Birliği ile Mukayesesi*. Ankara: BDDK Yayını.

- Delis, M. D. (2006). *Selected issues in banking*, The Degree of Doctor of Philosophy Thesis, Athens University of Economics and Business, Athens.
- Dell’Ariccia, G., Detragiache, E., & Rajan, R. (2008). The real effect of banking crises. *Journal of Financial Intermediation*, 17, 89–112.
- Demir, E. (2018). *Dış borçların enflasyon üzerine etkisi: Türkiye örneği (1990-2017)*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Demir, E. ve Yenipazarlı, A. (2020). Döviz Kurlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(2), 193- 204.
- Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A. (2008). ABD Mortgage Krizi. Ankara: BDDK raporu
- Dhungana, N. T. & Pradhan, R. S. (2017). Effect of bank lending on inflation in Nepal. *Journal Of Advanced Academic Research*, 4(2), 27-43.
- Diallo, M. B. (2010). *Fiscal policy, external debt sustainability, and economic growth: Theory and empirical evidence for selected sub-saharan African countries*. Degree of Doctor of Philosophy Social Research of The New School, United States
- Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2013). *Ekonominin Temelleri*. Ankara: Savaş Yayınevi
- Dikkaya, M., Üzümcü, A., ve Özyakışır, D. (2013). *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Ekonomik Tarihi Tarihsel ve Sektörel Analiz* (Birinci baskı). Ankara: Savaş Kitapevi.
- Doğan, Z. (2014). Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6). 365-380.
- Dollar D., & Kraay, A. (2002). Growth is good for the poor. *Journal of Economic Growth*, 7(3), 195–225
- Domar E. D. (1946). Capital expansion, rate of growth, and employment. *Econometrica*, 14 (2), 137 – 147.
- Duican, E. R., & Pop, A. (2015). The implications of credit activity on economic growth in Romania. *Procedia Economics and Finance*, 30, 195-201
- Eğilmez, M. (2009). *Makro Ekonomi Türkiye’den Örneklerle* (Altıncı baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü [OECD] (2001). *Economic Survey 2000-2001 Turkey*. <http://www.oecd.org/Turkey/1886247.pdf>, Erişim tarihi 15.10.2020
- Ercan, E. (2009). Mortgage Uygulaması Ve Krizin Nedenleri-Etkilerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eriş, E. (2007). *Türk bankacılık sistemi gelişimi, durumu ve sunduğu seçenekler*. Marmara Üniversitesi Finansal Piyasalar Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.

- Eriş, H. (2007). *Türk Bankacılık Sistemi Gelişimi, Durumu ve Sunduğu Seçenekler*. İstanbul Marmara Üniversitesi Finansal Piyasalar Araştırma ve Uygulama Merkezi
- Eroğlu, Ö., ve Albeni, M. (2002). *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*. Isparta: Bilim Kitabevi.
- Ersoy, H. (2008). *Finansal Risk Ortamında Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılması. Türkiye Uygulaması*. Uluslararası Finans-Küresel Dalgalanmalar ve Finans Sektörüne Yansımalar Sempozyumu, Ankara.
- Ertuğrul, A., ve Zaim, O. (1996). *Türk Bankacılığında Etkinlik: Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz*. Ankara: İşletme ve Finans Yayınları
- Ertuna, Ö. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu. *Yeni Türkiye Dergisi*, 7 (41), 481- 494.
- Fajnzylber, P., D. Lederman, & N. Loayza. (2002). What causes violent crime, *European Economic Review*, 46(7), 1323–57
- Fitzgerald, V. (2006). *Financial development and economic growth: a critical view*. Background Paper For World Economic And Social Survey, Oxford University,
- FitzGerald, V. (2007). Desarrollo financiero y crecimiento económico: Una visión Crítica, *Principios*, 5-28
- Flandreau, M., & Ugolini, S. (2010). *Where it all began: lending of last resort and the making of sterling as the leading international currency in the 1860s*. Prepared for the Conference A Return to Jekyll Island: the Origins, History, and Future of the Federal Reserve, Jekyll Island
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class and how it's transforming work, leisure, community, and everyday life*. Cambridge, MA: Basic Books
- Furqani, H., & Mulyany, R. (2009). Islamic banking and economic growth: empirical evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30, 59-74.
- Gart, A. (1998). *Handbook of the money and capital market quorum*. New York: Books Store
- Goldsmith, R. W. (1969). *Financial structure and development, new haven*. Connecticut: Yale University Press.
- Goodfriend, M. (2011). Money market. *Annual Review of Financial Economics*, 3(1), 1-39.
- Gorton, G. (2008). The subprime panic. *Nber Working Paper Series*, No 8928.
- Gorton, G., & Winton, A. (2002). Financial intermediation. *Nber Working Paper Series*, No 8928.
- Greenwald, B., Stiglitz, J., & Weiss, A. (1984). Informational imperfections in the capital market and macroeconomic fluctuations. *American Economic Review*, 74(2), 194-200.

- Greenwood, J., & Jovanovic, B. (1990). Financial development, growth, and the distribution of income. *Journal of Political Economy*, 98 (5), 10-76.
- Gross, D. B., & Souleles, N. S. (2002). Do liquidity constraints and interest rates matter for consumer behavior? Evidence from credit card data. *Quarterly Journal of Economics*, 117(1), 149–185.
- Gujarati, D., & Porter, C. D. (2009). Basic econometrics (5th edition). Boston: Mc Grawhill
- Gurley, J. G., & Shaw, E. S. (1960). *Money and theory of finance*. Washington, D.C.: The Booking Institution,
- Günaydın, İ. (2004). Vergi – Harcama Tartışması: Türkiye Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2), 163-181.
- Güzel, S. (2009). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve IMF'nin Önerdiği Ekonomi Politikalarının Krizle Mücadeledeki Rolü. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 55-69.
- Haller, A. P. (2012). Concepts of economic growth and development. challenges of crisis and of knowledge. *Economy Transdisciplinarity Cognition*. 15 (1/2012), 66-71
- Harris, D. J. (1981). Profits, productivity, and thrift: the neoclassical theory of capital and distribution revisited. *Journal of Post Keynesian Economics*, 3(3), Spring, 359–82
- Harris, D. J. (2007). *The classical theory of economic growth* (Second Edition). London: Macmillan,
- Harrod R.F. (1939). An essay in dynamic theory. *Economic Journal*, 49, 14-33
- Henderson, J. V., Storeygard, A., & David N. W. (2009). Measuring economic growth from outer space. *Nber Working Paper Series*, 15199.
- Hicks, J. (1969). *A theory of economic history*. Oxford: Clarendon Press, 1969.
- Hunter, W.C., & Timme, S. G. (1991). Technological change in large US commercial banks. *Journal of Business*, 64 (3), 339-362.
- İbiş, E. (2013). *2001 Krizi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jones L. E., & Manuelli, R. E. (1997). Endogenous growth theory: An introduction. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21, 1-22.
- Kaldor, N. (1956). Alternative theories of distribution. *Review of Economic Studies*, 23, 83–100
- Kandır S.Y., İskenderoğlu Ö., ve Önal B.Y. (2007), Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 311–326.

- Kandır S.Y., İskenderoğlu Ö., ve Önal B.Y. (2007). *Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2, 311–326.
- Kandiller, R. (1990). *Avrupa Tek Pazarı ve Türk Bankacılık Sisteminin Uyumlulaşma Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karabıyık, L. E. (2001). *Türkiye’de Finans Tarihi* (Birinci baskı). Bursa: Vipaş A.Ş.
- Karaçor, Z. (2006). Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 387- 388.
- Karapınar, A. (2003). *Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitap Evi
- Kaya, A. (2013). *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
- Kaynak, M. (2015). *Büyüme Teorileri* (Üçüncü baskı). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* (Üçüncü baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kenton, W. (2020). *Credit & Debt*. 03.07.2020 <https://www.investopedia.com/terms/c/credit.asp>
- Kepenek, Y., ve Yentürk, N. (2009). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Keskin, E., İnan, E. A., Mumcu, M., ve Erdönmez, P. (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi (1958-2007)*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 262.
- Keskin, E., İnan, E. A., Mumcu, M., ve Erdönmez, P. (2008). *50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği
- Kessel, R. A., & Alchian, A. A. (1962). Effects of inflation. *The Journal of Political Economy*, 521-537
- Keyder, N. (2000). *Para Teori Politika ve Uygulama*. Ankara: Gizem Yayınları
- Khan, A. H., & Qasim, M. A. (1996). Inflation in Pakistan revisited. *The Pakistan Development Review*, 35(4), 747-759.
- Khan, M., & Senhadji, A. (2000). Financial development and economic growth: an overview, *IMF Working Paper*, No. 00/209.
- King, R. & Levine, R. (1993). Finance, entrepreneurship, and growth. *Theory and Evidence, Journal Of Monetary Economics*, 32, 513-542.
- Koivu, T. (2002) Do efficient banking sectors accelerate economic growth in transition countries?. *Bank Of Finland Institute for Economies in Transition, Bofit, Discussion Paper*, 14/2002.

- Korkmaz, S. (2015). Impact of bank credits on economic growth and inflation. *Journal of Applied Finance Banking*, 5(1), 57-69.
- Köse, S. (2000). *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Mukayeseli Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi*. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kuzu, H. (2007). Türk Bankacılık Sektöründeki Yeniden Yapılanmaların Tarihsel Gelişim İçerisinde Analitik Olarak İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 27-38.
- Lakstutiene, A., Krusinskas, R., & Platenkoviene, J. (2011). Economic cycle and credit volume interaction: Case of Lithuania. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics* 22(5), 468-476.
- Lechman, E., & Kaur, H. (2015). Economic growth and female labor force participation – verifying the U-feminization hypothesis. New evidence for 162 countries over the period 1990-2012. *Economics & Sociology*, 8 (1), 246–257
- Leitao, N. C. (2012). Bank, credit, and economic growth: A dynamic panel analysis. *The Economic Research Guardian*, 2 (2), 256-267.
- Leth-Petersen, S. (2010). Intertemporal consumption and credit constraints: does total expenditure respond to an exogenous shock to credit? *American Economic Review*, 100(3), 1080– 1103.
- Levine, R. (1997) Financial development and economic growth: Views and agenda, *Journal Of Economic Literature*, 35 (June), 688–726.
- Levine, R. (1991). Stock markets, growth, and tax policy. *Journal of Finance*, 46(4), 1445-1465.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. *The Manchester School*, 22 (May), 139–91
- Lipsey, R. G., Purvis, D. D., Courant, P. N., & Steiner, P. O. (1994). *Economics* (9th edition). UK: Longman Higher Education.
- Loayza, N., & Soto, R. (2002). The sources of economic growth: an overview, *Economic Growth: Sources, Trends, and Cycles*, 1 (6), 001-040
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic developmen. *Journal of Monetary Economics*, (22), 3-42.
- Mahfi, E. ve Ercan, K. (2005). *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Majaskı, C. (2019). *Money Market Vs. Capital Market: An Overview*. 05.06.2020 <https://www.investopedia.com/articles/investing/052313/financial-markets-capital-vs-money-markets.asp>

- Mangır, F. (2006). Finansal Deregölasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 459-472.
- Mawugnon, A. K., & Qiang, F. (2011). The relationship between foreign direct investment and economic growth in Togo [1991-2009]. *Proceedings of the 8th International Conference on Innovation & Management*, 7, 1269-1273.
- McCallum, B. T., & Goodfriend M. (1987). *Demand for money: Theoretical studies. in the new palgrave dictionary of economics*. London: Macmillan
- McKinnon R. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington DC: Brookings Institutions,
- McKinnon, R. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington D. C.: Brookings Institution,
- Mian, A., & Sufi, A. (2010). Household leverage and the recession of 2007 to 2009. *NBER Working Paper*, No. 15896.
- Miller, J. L. C. (2013). Bank credit and economic growth in Mexico. *Economía Informa*, 378 (January–February), 14-36
- Mishkin, F. S. (1996). The channels of monetary transmission: lessons for monetary policy. *Banque de France Bulletin Digest* 27: 33-44.
- Mishkin, S. F. (2004). *The economics of money, banking and financial markets* (7th edition). Columbia: Columbia University
- Morgil, O. (1988). Harrod – Domar Modelinde Tam Kapasite Kullanımının ve Tam İstihdamın Sağlanması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1- 2), 121-126.
- Nawabzada, M. S. (2017). The Role and Importance of commercial banking in domestic trade of afghanistan. *Afghan Economy Society*, 19, 1-14
- Neuhaus, M. (2006). *The impact of FDI on economic growth: an analysis for the transition countries of Central and Eastern Europe*. Berlin: Springer Science & Business Media
- Opler, T., Pinkowitz L., Stulz R., & Williamson R. (1999). The determinants and implications of 14 corporate cash holdings. *Journal of Financial Economics*, 52, 3-46.
- Ozgur, E. (2008). Participation banks financial efficiency. *Journal of Economics and Administrative Science*, 10(1), 159-175.
- Önal, H. (2009). *Ekonomik büyümenin belirleyicileri ve sanayileşme stratejileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özgür, E. (2011). *Türk bankacılık sektörünün kredi arzını etkileyen unsurlar: Türk bankacılık sektöründe “kredi çöküşü”*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.

- Özgüven, A. (2001). İktisadi Krizler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 41, 23- 59
- Pagano, M. (1993) Financial markets and growth an overview. *European Economic Review*, 37, 613-622
- Pagano, M., & Pica, G. (2012). Finance and employment. *Economic Policy* 27(69), 5-55
- Parasız, İ. (2000). *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*. İstanbul: Banksis Yayınlar
- Parasız, İ. (2005). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi kitapevi
- Parvez, S. M. A., Sarwar, A. S. M., Hoq, R., & Chowdhury, M. R. (2017). Capital market: Opportunities and challenges. scholars journal of economics. *Business and Management*, 4(10), 729-738.
- Pasinetti, L. (1960). A mathematical formulation of the Ricardian system. *Review of Economic Studies* 27(2), February, 78–98
- Pasinetti, L. (1977). *Lectures on theory of production*. New York: Columbia University Press
- Paulet, E. (2005). *European banking – historical roots and modern challenges*. Paris: Lavoisier
- Peker, O. (2008). Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 33-43
- Pistoresi, B., & Venturelli, V. (2012). *Credit, venture capital and regional economic growth*. 12.10.2020 Merlino.Unimo.It/Campusone/Web_Dep/Materiali_Discussione/0680.Pdf
- Porath, B. Y. (1967). The Production of human capital and the life cycle of earnings. *Journal of Political Economy*, 75 (1), 352-365.
- Pozar, Z., Adrian, T., Ashcraft, A., & Boesky, H. (2010). Shadow banking. *Staff Report*, 458, U.S.A.
- Prasad, K., & Aithal, P. S. (2015). massive growth of banking technology with the aid of 5g technologies. *International Journal of Management, IT, and Engineering (IJMIE)*, 5(7), 616-627
- Puri, M., Rocholl, J., & Steffen, S. (2011). Global retail lending in the aftermath of the us financial crisis: Distinguishing between Supply and Demand Effects, *Journal of Financial Economics*, 100, 556–578.
- Rahimzadeh, F. (2012). Banking sector, stock marketand economic growth:evidence from mena countries. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 4 (2), 181-190.
- Restis, P., & Basu, S. (2008). Role Of Finance And Credit İn Economic Development. Northampton: Edward Elgar:

- Rodoplu, G. (2002). *Para ve Sermaye Piyasaları*. Isparta: Tuğra Ofset
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *The Journal of Political Economy*, 98 (5), 71-102.
- Roys, N., & Seshadri, A. (2014). *On the origin and causes of economic growth*. Master Thesis, Department of Economics, University of Wisconsin-Madison.
- S. Kuznets (1955). Toward a Theory of Economic Growth, National Poliv for Economic Welfare at Home and Abroad, Lekachman.
- Saint-Paul, G. (1992). Technological Choice, financial markets, and economic development. *European Economic Review*, 36 (4), 763-81.
- Sakar, B., (2019). *Türkiye’de kriz dönemlerinde banka kredilerinin yapısı ve bazı makroekonomik değişkenler üzerine etkileri: 2000-2012 dönem analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Salehi, M., & Barzegar, B. (2008). The role of financial intermediaries in capital market. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 11 (1), 97-109,
- Saulnier, R. J., & Jacoby, N. H. (1944). Financing equipment for commercial and industrial enterprise: Characteristics of credits. *National Bureau of Economic Research (NBER)*, ISBN: 0-870-14133-3
- Schacht, J. (1982). *Introduction to islamic law*. U.S.A.: Clarendon Paperbacks.
- Schumpeter, J. (1912). *The theory of economic development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Seval, B. (1990). *Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi*. İstanbul: T.C. İstanbul İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2011). *İktisat Biliminin Temelleri* (İkinci baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shaw, E. (1973). *Financial deepening in economic development*. New York: Oxford University Press
- Shearer, R. A. (1961). The concept of economic growth, *KYKLOS*, 14 (4), 497-532.
- Shell, K. (1967). A Model of Innovative Activity and Capital Accumulation. K. Shell (Ed.), *Essays on the Theory of Optimal Economic Growth* in 67-85. Cambridge: MIT Press
- Simionescu, M. (2016). The relation between economic growth and foreign direct. *Zb. rad. Ekon. Fak. Rij*, 34(1), 187-213
- Simmons, E. C. (1951). The structure of the postwar money market. *Southern Economic Journal*, 17, 409-421.
- Solow R. M. (1957). Technical change and the aggregate production functions. *Review of Economics and Statistics*. 39 (3), 312-320.

- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65-94
- Sraffa, P. (1960). *Production of commodities by means of commodities*. Cambridge: Cambridge University Press
- Stem, N. (1989). The economics of development: A survey. *Economics Journal*, 29 (397), 597-685.
- Stiglitz J., & Weiss, A. (1981). Credit rationing in markets with imperfect information. *American Economic Review*, 71 (3), 393-410
- Stigum, M. and Crescenzi, A. (2007). *Stigum's money market*. New York: McGraw-Hill
- Stubbs, R. (2005). *Rethinking Asia's economic miracle*. New York: Palgrave Macmillian.
- Swan, T. W. (1956). Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*, 32 (2), 334-361.
- Şahin, H. (2006). *Makro İktisat* (Birinci baskı). İstanbul: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Şen, F. (2007). *Büyüme ve dış ticaret ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, İzmir.
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Bursa: Ekin yayınevi
- Takan, M. ve Acar, M. (2011). *Bankacılık: Teori, Uygulama ve Yöntem*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Tarı, R. (2008). *Ekonometri* (Beşinci baskı). İstanbul: Avcı Ofset Yayınları.
- Taşdelen, S. (2003). Türk Banka Sisteminin Geleceği Üzerine Düşünceler. *Mülkiye Dergisi*, 27, 265-279.
- Tokgöz, E. (2001). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)* (Altıncı baskı). Ankara: İmaj Yayınevi
- Toprak, M. (1996). *Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Tsuru, K. (2000). Finance and growth: some theoretical considerations, and a review of theempirical literature. *OECD Economics Department Working Paper*, No 228.
- Tunalı, H. (2006). *Finansal Krizler Bankacılık Krizleri* (İkinci basım). İstanbul: Liberty Yayınevi
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 56-80.
- Turgut, A. (2006). Finansal entegrasyon ve finansal krizler: Türkiye örneği (1994, 2000 ve 2001 krizleri). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Turgut, A. (2007). Bankacılık ve Kobi'ler İçin Dönüm Noktası. *Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 29-44.
- Turgut, A. ve Ertay, H. İ. (2016). Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi. *Aksaray Üniversitesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 126.
- Türkiye Bankalar Birliği [TBB] (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi: 1958-2007*. Ankara: TBB yayınları
- Uysal, D., Mucuk, M., ve Alptekin, V. (2012). Türkiye Ekonomisinde Vektör Otoregresif Model ile Enflasyon-Büyüme İlişkisinin Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(8), 55-72.
- Ünal, K. (1998). 40.Yılında TBB ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'. *Türkiye Bankalar Birliği*, 1-16.
- Vashisht, A. K., & Gupta, R. K. (2005). *Investment management and stock market: Strategies for successful investing* (First Edition). New Delhi: Deep & Deep Publications Pvt Ltd.
- Waud, N. R. (1989). *Macro Economics* (Forth Edition). USA: Harper Row.
- Wolde, R. Y. (2009). Re-examining the financial development and economic growth nexus in Kenya. *Economic Modelling*, 26(6), 1140-1146.
- World Bank (1996). Financial development and economic growth. *Policy Research Working Paper*, October, 1-84.
- Yardımcı, N. (2006) *Bankacılık sektöründe etkinlik analizi: Türk bankacılık sektörü ve Avrupa Birliği'ne üye bazı ülkelerin bankacılık sektörlerinin karşılaştırmalı bir analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Zarakolu, A. (1974). *Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları
- Zortuk, M., & Çelik, Y. M. (2014). The relationship between bank loans and economic growth in Turkey: 1995-2010. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 2 (2), 51-60.
- Tuncer, K. (2010). *Banka kredilerinin ekonomik büyümeye etkisi: iller bazında yakınsama analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya
- Aras, G. (1996). *Ticari Bankalarda Portföy Yönetimi*. Ankara: SPK Yayınları.